

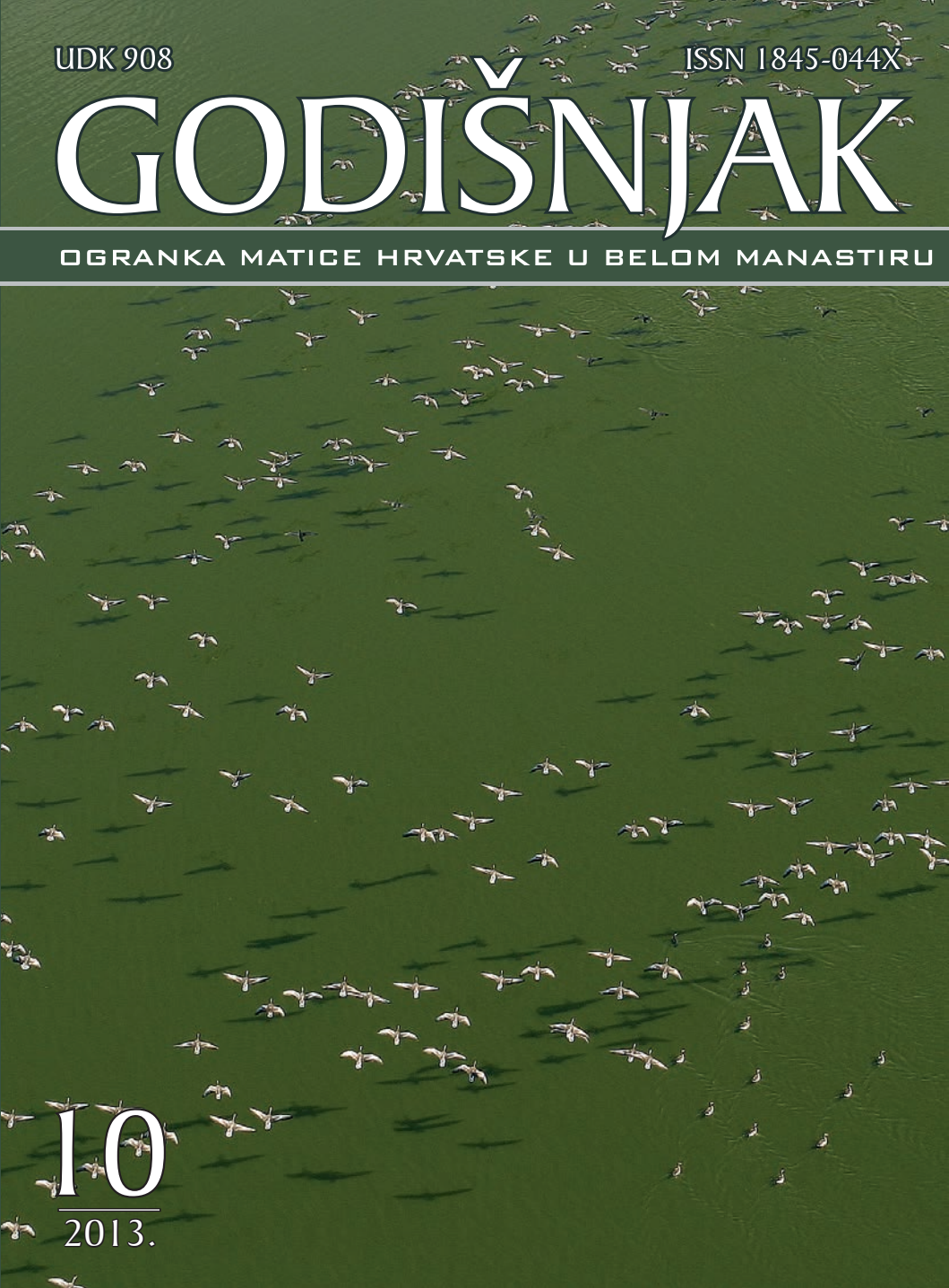
UDK 908

ISSN 1845-044X

GODIŠNЈAK

OGRANKA MATICE HRVATSKE U BELOM MANASTIRU

10
2013.

GODIŠNJAK

OGRANKA MATICE HRVATSKE U BELOM MANASTIRU

10/2013.

GODIŠNJAK

Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru
br. 10/2013

Izdavač:

Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru

Za izdavača:

Edo Jurić

v.d. glavnog urednika:

Edo Jurić

Uredništvo:

Julijana Vladetić, Petar Tokić,
Marijana Kuna, Krunoslav Mijatov

Adresa uredništva:

Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru
Trg slobode 16a, HR-31300 Beli Manastir
Tel.: 031/701-214
Fax: 031/701-268
e-mail: mh.belimanastir@gmail.com

Lektura:

Marijana Kuna

Prijelom i tisak:

Grafika d.o.o. Osijek

Naklada:

300 primjeraka

Cijena ovom broju:

35 kn

Fotografija na koricama:

Mario Romulić

U financiranju ovog broja Godišnjaka sudjelovali:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Osječko-baranjska županija
Grad Beli Manastir

GODIŠNJAK

OGRANKA MATICE HRVATSKE
U BELOM MANASTIRU

SVEZAK 10 (2013)

mh **maticahrvatska**
Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru

Beli Manastir, 2014.

SADRŽAJ

DESET GODINA OGRANKA MATICE HRVATSKE U BELOM MANASTIRU I DESET GODINA GODIŠNJAKA

Matica hrvatska napokon stanuje u Baranji	7
Julijana Vladetić - Deset godina Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru	15
Franjo Kuna - Deset godina Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru	19
Edo Jurić - Bibliografija Godišnjaka	26
Izdanja Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru 2003. - 2014.	41
Julijana Vladetić - Rad Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru 2013. godine	46

POVIJEST

Željko Predojević - Tko su Kišfalubci? – gonetanje kulturnog identiteta mjesta na primjeru sela Branjine u južnoj Baranji	50
Davorin Taslidžić - Doprinosa dr. sc. Ive Mažurana i prof. dr. sc. Stjepana Sršana rasvjetljavanju povijesne zbilje Baranje	82
Dora Ivković - Crkva bosanska	96

KNJIŽEVNOST

Ana - Marija Posavec - Prikaz slavonskog plemstva kod Rode Rode	115
Eva Kompanović - Gundrum - Priče	150

PRIKAZI, RECENZIJE, OSTALO

Mario Jager - Dubravka Božić Bogović, Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću.	157
„Marijo, o mili glas“ – marijanski napjevi iz Baranje, Pučke pjevačice crkve Sv. Lovre, Baranjsko Petrovo Selo	161
Kornelija Pacanović Zvečevac - Urbane intervencije u našem gradu studenata Umjetničke akademije u Osijeku	166
Ines Banek, Martina Jakovljević, Tena Tarnai - Sv. Martin i Martinje.	171

Njihov i rad četiri člana Predsjedništva (Marija Medak, Stipo Perišin, Ivan Horvat i Žarko Zelić) nadzirat će tročlani Nadzorni odbor u sastavu – prof. Antun Bubalović, Franjo Kuna i Karlo Franjić.

Uspomene na traumatičnu prošlost

No, krenimo redom. U uvodnom dijelu obnoviteljsko-izborne skupštine uspomene na blisku prošlost, šezdesete i sedamdesete godine, evocirao je Franjo Kuna, obrazlažući razloge koji su tada spriječili osnivanje Matice hrvatske u Baranji i Belom Manastiru.

„Unatoč činjenici što su najbrojniji narod u Baranji, Hrvati su bili marginalizirani. Srbi su držali svu vlast u Baranji, većina kadra dolazila je iz Srbije jer su se natječajni objavljivali u dnevnim listovima koji su tiskani u Beogradu“ - istaknuo je Kuna, napominjući kako su u takvim prilikama dočekane sedamdesete godine, kada je nekoliko srednjoškolskih profesora, zajedno s nekim ljudima iz drugih djelatnosti, pokušalo stvoriti jezgru, odnosno kritičnu masu za osnivanje Matice hrvatske. Djelovalo se kroz folklorne skupine koje su nekada bile ogranci Seljačke sloge, a 1971. godine održane su dvije smotre folkloru u Baranjskom Petrovom Selu, a obilježena je i stogodišnjica smrti Stjepana Radića - rekao je Kuna i nastavio „... kako je tzv. baranjski slučaj prolongirao osnivanje Matice za 1972. godinu. No, Karađorđevo je zapečatilo sudbinu *matičara* i *proljećara*, a nekoliko aktivista bilo je uhićeno ... Inicijativa je ponovljena tek nakon 20 godina, ali je zbog okupacije Baranje 1991. sve ostalo samo na njoj. Tih je godina uhićen i ubijen (zajedno sa sinom) i jedan od inicijatora osnivanja Matice, prof. Pavo Zemljak,

a u progonstvu je formiran odbor na čijem je čelu bila dr. Antonija Čaušić“ - rekao je Kuna.

Cijela Hrvatska danas upire oči u Maticu!

„Cijela Hrvatska danas upire oči u Maticu hrvatsku jer ona okuplja ljude koji misle i koji će znati ne samo razvijati hrvatsku svijest nego i dobro oblikovati organizirane oblike kulturnoga i prosvjetnoga rada, ne samo radi čuvanja identiteta već i njegovog razvijanja na najbolji način“ - rekao je potom pred govornicom potpredsjednik središnjice Matice hrvatske iz Zagreba Stjepan Sučić.

„Matica hrvatska odgovorna je prema nasljeđu hrvatske knjige, identitetu hrvatskih gradova i svemu onom što se ovdje stvaralo kroz duga stoljeća. S posebnom pozornošću ćemo nastojati sačuvati osobitosti istočne Hrvatske, prostora koji je oblikova ovaj čudesni spoj rijeka Dunava i Drave, spoj jugoistočne i srednje Europe, prostora gdje su nastali naši prekrasni gradovi, gdje se hrvatska kultura pokazala u susretu s drugim kulturama kao sposobna izraziti vrijednosti svojega naroda, gdje se Hrvatska u pravnom i političkom smislu tako oblikovala da se mogla obraniti, iako pamti teška pustošenja, ratove i razaranja, ali i iznimno kulturno nadahnuće i stvaranja“ - istaknuo je, napominjući kako je ovaj prostor više od 250 godina premrežen prekrasnim hrvatskim knjigama pisanim u Osijeku, Pečuhu i Budimu, te kako je ovdje na izniman način očuvan hrvatski jezik.

Između inih govornika - gostiju koji su potom uslijedili posebno emotivani i nadahnuti bili su predsjednik osječkog ogranka Stanislav Marijanović i književnik Mirko Hunjadi.

Gradonačelnik obećao punu potporu

Podsjetio je potom da su s hrvatskog istoka potekli marljivi jezikoslovci, prevoditelji, deseci i deseci iznimnih kulturnih radnika koji su već prije 200 godina upirali oči u Zagreb i govorili da treba osnovati središnje kulturne ustanove. Poticali su izdavanje prigodnih publikacija i tiskovina i imali ideju da treba osnivati hrvatske čitaonice i slične ustanove.

Skupštini su bili nazočni i brojni predstavnici Glavnog odbora Matice hrvatske i predsjednici ogranaka iz Valpova, Križevaca, Čakovca i Osijeka, kao i predstavnici belomanastirske Gradske uprave na čelu s gradonačelnikom Ivicom Buconjićem, koji je između ostaloga istaknuo kako će Matica hrvatska ovdje imati golemu ulogu, obećavši punu potporu njenom radu. Obnoviteljsko-izbornu skupštinu svojim su nastupom još svečanijom učinili glumci HNK u Osijeku Anita Schmidt i Velimir Čokljat, kao i osječki vokalni ansambl „Brevis“.

Zajednički zaključak svih sudionika bio je kako u dvorani belomanastirske „Ljepotice“ već dugo nije prevladavalo takvo ozračje, a kako i ne bi kada su morale proći tolike godine da Matica hrvatska napokon počne stanovati i u Baranji!

JULIJANA VLADETIĆ – MATICA JE NOSITELJ HRVATSKOG IDENTITETA U BARANJI

Nakon što je jednoglasno izabrana za prvu predsjednicu ogranaka MH u Belom Manastiru, prof. Julijana Vladetić obratila se nazočnima. „Nakon 160 godina djelovanja Matice hrvatske trajno je ugrađujemo u baranjski prostor. Preko članstva u Matici otvara nam se široki prostor djelovanja na mnogim prostorima javnog života. Baranja je još uvijek neistraženo i nedovoljno poznato područje, posebice u kulturološkom i znanstvenom smislu. Vrata su tek odškrinuta, a mi ih želimo širom otvoriti i biti prepoznati, ali za to još moramo ostvariti dosta uvjeta. Dio je to odgovora na pitanje zašto se od povratka čekalo šest godina na njeno obnavljanje. U nama je mnogo ožiljaka, egzistencijalne tjeskobe, podjela, bezvoljnosti i nezainteresiranosti“ - rekla je, napominjući kako u Baranji treba čuvati, ali i otkrivati hrvatsku kulturnu baštinu, njegovati i očuvati hrvatski jezik s bogatstvom lokalnih govora, svjedočiti o prošlosti, prepoznati sadašnjost i okrenuti se budućosti.

„Želimo da ogranak bude izvor od kojega će se širiti izdanci do svih baranjskih mjesta, da povećamo svoje članstvo i zajednički ostvarimo svrhu ogranka, da bude nositelj hrvatskog identiteta u Baranji, pri čemu treba uključiti mlade ljude“ - istaknula je na kraju.

MIRKO HUNJADI - MILICIJA JE NAJBOLJE ZNALA TKO SU MATIČARI

Mirko Hunjadi, jedan od inicijatora osnivanja Matice hrvatske u Belom Manastiru iz sedamdesetih, također je evocirao uspomena na to vrijeme i pokušaje osnivanja Matice na ovim prostorima. „Već sam zaboravio imena onih slavnih milicijskih inspektora i njihovih šefova koji su me u pola tri, 11. siječnja 1972., došli probuditi. Bio je to kobni dan. Tadašnja milicija je najbolje znala tko su matičari u Baranji, nisu išli kod drugih ljudi, nego točno tamo gdje treba“ - rekao je... Nije mogao, a da se ne prisjeti pokojnoga prof. Pave Zemljaka i njegovoga sina, poručujući kako je vrijeme da se u Belom Manastiru jedna ulica nazove po njemu.

Deset godina Ogranaka Matice hrvatske u Belom Manastiru

Julijana Vladetić

U svibnju 2013. godine prošlo je deset godina od osnivanja našeg Ogranaka. Mali je to, ali za nas značajan jubilej koji smo nastojali dostojno obilježiti nizom planiranih aktivnosti. Prigoda je podsjetiti se na tijek osnivanja Matičina ogranaka na prostoru Baranje, u našem gradu Belom Manastiru, i u kratkim crtama prikazati naše djelovanje.

Jedan smo od najmlađih ogranaka u bogatoj obitelji Matice hrvatske. Trebalo je proći više od 160 godina od osnivanja Matice ilirske (1842.) pa da Baranja službeno dobije svoj ogranak. Zašto je tako, razloge treba tražiti u vrlo složenoj povijesnoj i geopolitičkoj situaciji na ovom prostoru. Tu su se stoljećima ispreplitale mnoge nacije i kulture i bilo je vrlo teško očuvati i pokazati svoj narodni identitet i živjeti svoju posebnost u punom smislu u takvim okolnostima. Danas je naš prostor u posve drugom ozračju. On nije samo „dragulj kontinentalnog turizma“, što često možemo čuti, već ga nastojimo učiniti prepoznatljivim i u drugim područjima života. Osnivanjem Ogranaka u slobodnoj i neovisnoj nam domovini upravo se otvorio širok prostor djelovanja na kulturnom polju u smislu očuvanja i poštivanja bogate tradicijske baštine i hrvatskoga identiteta u multietničkoj hrvatskoj Baranji.

Vratimo se još tijekom osnivanja ogranka u Baranji. Pokušaja osnivanja baranjskog ogranka bilo je i ranije i to u dva navrata. Oba pokušaja nisu uspjela jer se događaju u turbulentnim vremenima ne tako davne hrvatske prošlosti. Prvi pokušaj planiran je u proljeće 1972. godine. Čekalo se smirivanje političkih prilika što se, dakako, nije dogodilo. Slomljeno je Hrvatsko proljeće, zabranjen rad Matice hrvatske, matičari obilježeni kao šovinisti i nacionalisti, kažnjavani, trpjeli neugodnosti i represiju jugoslavenskog jednopartijskog režima. U to vrijeme, do demokratskih promjena u Hrvatskoj, veliku ulogu odigrale su folklorne skupine, tj. kulturno-umjetnička društva u selima gdje žive Hrvati, baranjski Šokci (podunavski i podravski). Oni su, unatoč svemu uspjeli sačuvati svoju tradicijsku kulturu, svoj jezik, običaje, nošnju, svoju posebnost i svoj prepoznatljivi identitet. Po drugi puta osnivačka skupština ogranka trebala se održati 7. srpnja 1991. godine, što je bilo nemoguće jer su nekoliko dana ranije u Baranju, preko batinškog mosta na Dunavu, ušli tenkovi jugo-srbo vojske i započeli tihu okupaciju. Uslijedio je egzodus hrvatskog i nesrpskog pučanstva i put progonstva dug više od šest godina. Povratak u Baranju dogodio se Mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja (15. siječnja 1998. godine). Bio je to povratak u opljačkane domove, zaparložena polja i vinograde, ali u svoj zavičaj, u svoju hrvatsku Baranju. Moramo istaknuti da je i za vrijeme progonstva zahvaljujući dr. Antoniji Čaušić, liječnici, prognanici u Zagrebu, došlo do povezivanja sa Središnjicom. Našim prognanim učenicima u Osijeku i Republici Mađarskoj podijeljene su knjige iz Matice. Potpredsjednik Matice Stjepan Sučić uvijek se prisjeti toga dirljivog susreta koji je mnogo značio svim učenicima, nastavnicima i roditeljima.

Povratkom u Baranju na osnivanje ogranka nismo zaboravili. Okupljanjem članstva od ljudi iz 70-tih godina koji su osnivali ogranak pa do mladih intelektualaca, uz potporu gradskih čelnika, osječkog ogranka Matice i pomoć Središnjice osnovali smo Ogranak Matice hrvatske u Be lom Manastiru 20. svibnja 2003. godine. Za prvu predsjednicu izabrana je Julijana Vladetić, potpredsjednika Marko Ilijašev, članovi Predsjedništva bili su Marija Medak, Ivan Horvat, Stjepan Perišin i Žarko Zelić. U Nadzorni odbor izabrani su Antun Bubalović, Franjo Kuna i Karlo Franjić. Rizničarka Ogranak je Ema Volenik.

Osnivanjem Ogranak željeli smo obuhvatiti sve lokalne jedinice u Baranji što se u praksi nije ostvarilo. Očito je da je trebalo pokazati više obostranog razumijevanja i aktivnosti. Djelovanje Ogranak osjetilo se vrlo brzo u gradu. Uslijedilo je predstavljanje knjiga, izložbe, predavanja iz raznih područja, nagrađivanje najuspješnijih učenika, suradnja s kulturnim i prosvjetnim ustanovama u gradu i županiji, suradnja s ograncima Matice te pokretanje najzahtjevnijeg dijela programa – izdavačke djelatnosti. Već naredne 2004. godine izlazi 1. broj našega Godišnjaka. To je publikacija osmišljena s ciljem da jednom godišnje priložima vezanim za Baranju, motiviranim zavičajnom tematikom otkriva naš prostor koji je u kulturološkom smislu vrlo vrijedan, zanimljiv, ali nepravedno zapostavljen i opterećen predrasudama. Taj cilj se postupno ostvaruje i do 2013. godine objavljeno je 9 brojeva Godišnjaka, uz financijsku potporu Grada i Ministarstva kulture. Objavljene su i dvije knjige s područja povijesne znanosti, autorice dr.sc. Dubravke Božić Bogović u suizdavaštvu s Centrom za kulturu Grada Belog Manastira i dijelom iz županijskih sredstava.

Suizdavači smo knjige naše uvažene članice Marije Keler, *Crkva sv. Petra i Pavla u Topolju*, kao i nosača zvuka s marijanskim napjevima iz Baranje u izvedbi pučkih pjevačica crkve Sv. Lovre iz Baranjskog Petrovog Sela.

Godišnjaci, knjige, nosač zvuka, zapisani su trag o našoj prošlosti i suvremenosti, o našoj tradiciji, lokalnim govorima, portretima suvremenika, književnim radovima i još puno toga.

Godišnjak je naš izdavački prvijenac, svojevrtni iskorak kojim se otvorio prostor onima koji su povezani s Baranjom i rođenim Baranjcima da o njoj pišu, istražuju, otkrivaju nepoznato. Mnogo je zanimljivih tema koje očekuju svoje autore. Napose želimo otvoriti prostor mladima stalno nastojeći pomlađivati članstvo i u svome djelovanju biti na primjerenoj razini u ostvarenju svih postavljenih ciljeva.

Deset godina Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru

Franjo Kuna

Nakon povratka iz progonstva i nakon dugih priprema obnovljen je rad baranjskog Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru 20. svibnja 2003. godine. Tom događaju prethodila je duga borba kako bi konačno u svojoj domovini baranjska Matica počela disati punim plućima. Da bi čitatelji, pogotovo oni mlađih godina, stekli uvid u političko okružje u Baranji, vratit ćemo se malo u prošlost.

Sedamdesete godine su svojim zbivanjima obilježile početak buđenja nacionalne svijesti hrvatskoga naroda, koja je bila zatumljavana od kraja rata, a ostavile su vidljiv trag unatoč stanju koje je vladalo u Baranji. Iako su rezultati za razliku od drugih dijelova Hrvatske slabiji, mora se razumijeti i stanje koje je vladalo u Baranji, a koje ću kasnije navesti kao odnos službene vlasti prema toj regiji.

Hrvatsko proljeće odvijalo se u dva pravca. Jedan pravac se razvijao kroz institucije sustava, dok se drugi pravac, koji je bio masovniji, odvijao preko najstarije hrvatske institucije - Matice hrvatske, koja je do početka sedamdesetih godina imala zanemariv broj članstva. Osnivaju se brojni ogranci diljem Hrvatske. Po nekim statistikama smatra se da je tih godina bilo više članova Matice hrvatske nego članova Saveza komunista.

Nažalost, niti jedan od dva navedena pravca nije se razvijao željenim putem u Baranji. Razloga ima dosta, što ću kasnije i navesti. Kako bi se shvatila situacija koja je tada bila u Baranji, osvrnuo bih se na nekoliko uvodnih napomena.

Kao što je poznato, raspadom Austro-Ugarske monarhije Baranja je podijeljena između Mađarske i Kraljevine SHS na način da je tri petine pripalo Mađarskoj, dok je ostali manji dio dodijeljen SHS. Srpski nacionalisti smatraju da je Baranja prvo pripojena Srbiji pa je tek onda kao dio srpskog teritorija ušla u sastav Kraljevine SHS. To je bio prvi pokušaj krivotvorenja povijesti od strane srpskih nacionalista, jer Baranja je tek 1920. godine Trianonskim ugovorom, kada je Kraljevina SHS već bila konstituirana (1918.), pripojena Kraljevini SHS, a ne Srbiji.

Ipak, Baranja organizacijski i politički pripada pod Bački srez sa sjedištem u Somboru, a stvaranjem banovina pripada Dunavskoj banovini sa sjedištem u Novom Sadu. Takva odluka je bez osnova s obzirom na gospodarsku i drugu povezanost sa Slavonijom, točnije gradom Osijekom kome je Baranja prirodno zaleđe. Nacionalni sastav 1921. činila su četiri naroda koja su živjela na tim prostorima. Najbrojniji su bili Mađari (34%), Nijemci (32%), Hrvati (18%), dok je Srba bilo (14%). Iako najmanje brojni, Srbi praktično obnašaju svu vlast u Baranji. Službeni jezik je srpski, a u službenoj je uporabi ćirilično pismo. Nijemci i Mađari imaju svoje škole na materinjem jeziku, a u hrvatskim selima službuju učitelji dovedeni iz Srbije, kao i mjesni bilježnici koji matične knjige i svu službenu korespondenciju vode na ćirilici. Hrvatski narod naseljavao je 12 sela i po ekonomskoj snazi bio je slabiji od ostalih. Drugi svjetski rat donio je Hrvatima samo promjenu gospodara. Baranja je bila pod vlašću Mađara u periodu od 1941.-1945. godine. Postupak

je bio isti, no umjesto srbizacije vršila se mađarizacija - od imena naselja do osobnih imena.

Stvaranje socijalističke Jugoslavije Baranja je dočekala bez jednog naroda. Točnije 32% njenog stanovništva njemačke nacionalnosti bilo je protjerano iz Baranje. Sve do 1946. godine Baranja je bila pod administracijom Somborskog sreza. Godine 1946. razgraničenjem među federalnim jedinicama Baranja je konačno pripojena svojoj matici kojoj je, s obzirom na geografski položaj, kao i na domicilno stanovništvo i pripadala. Te godine izvršena je i kolonizacija stanovništva. U napuštena njemačka sela doseljava se stanovništvo iz Međimurja, Zagorja, Banije i Zagore. Tako je po popisu iz 1948. godine u Baranji bilo 32% Mađara, 35% Hrvata i 23% Srba. Kao što se vidi, Hrvati su poslije kolonizacije postali većinski narod u Baranji. Unatoč tome što su bili najbrojniji, Hrvati su i dalje marginalizirani. Srbi i dalje drže praktično svu vlast u Baranji, a naročito se to manifestira u školstvu, zdravstvu, gospodarstvu i upravi odnosno općinskim službama.

Bizaran je primjer Gazdinstva „Jelen“ koje je imalo sjedište u Beogradu, a 80% šuma nalazilo se na području Republike Hrvatske. Većina kadrova dolazila je iz Srbije (agronomi, liječnici, šumari, profesori), jer su se natječaji objavljivali u dnevnim listovima koji su izlazili u Beogradu (*Politika, Borba*).

U takvim prilikama Baranja je dočekala sedamdesete godine. Pad Rankovića 1966. godine nije ništa promijenio u Baranji. 90% kadrova u SUP-u Beli Manastir činili su Srbi, a nitko nije smijenjen. Nacionalni sastav rukovodeće strukture u općini Beli Manastir bio je takav da je gušio svaki pokušaj bilo kakvog organiziranja po nacionalnoj osnovi. Dvije najvažnije funkcije u općini obnašali

su predsjednik općine Simo Zorić i sekretar općinskog komiteta Svetozar Čurčić. Veze sa oficijelnom politikom Zagreba bile su slabe osim bočnih veza (generalska linija Rade Bulat i ostali). Sve ideje i smjernice bile su bojkotirane ili ublaživane i krivo prezentirane, ili pak prilagođene politici koja se tada vodila u Baranji. Jedan primjer najočitiije govori o tome. Naime, početkom 1971. godine, danas pokojni Pero Pirker, posjetio je Baranju i tom prilikom trebao je govoriti o amandmanima na Ustav SR Hrvatske, jer je u cijeloj Hrvatskoj upravo vođena rasprava o tim za Hrvatsku važnim pitanjima, što će se vidjeti kasnije sa dalekosežnim učincima u stvaranju samostalne Republike Hrvatske. Pero Pirker dočekan je u Baranji prilično hladno i suzdržano, a službena vlast pokušala je na sve načine spriječiti javnu raspravu. Između ostaloga, tom prilikom nije bila istaknuta ni hrvatska zastava. Pirker oštro zahtjeva da se ona postavi, jer u protivnom nije želio početi sa svojim izlaganjem.

Ovaj primjer zorno pokazuje u kakvim su prilikama živjeli baranjski Hrvati koji su te 1971. godine brojili po popisu pučanstva 42%. Unatoč svemu, bilo je pokušaja organiziranja i buđenja nacionalne svijesti, naročito u hrvatskim (šokačkim) selima. Obnavljaju se folklorna društva koja gostuju diljem Hrvatske pronoseći svoje pjesme, običaje i nošnje koje su nakon niz godina izvađene iz škrinja. One su u punom sjaju zasjale na smotrama u Zagrebu, Vinkovcima, Đakovu i drugdje. Pjevaju se nacionalne budnice, nikada službeno zabranjene, ali i nikada pjevane zbog straha od progona. Nekoliko profesora iz srednje škole te nekoliko ljudi iz drugih djelatnosti pokušavaju stvoriti jezgru, odnosno kritičnu masu, kako bi se osnovala Matica hrvatska i u Belom Manastiru. Njeno stvaranje bilo bi od izuzetnog značaja za kulturu baranjskih Hrvata. Tražile su se forme legalnog istupanja i okupljanja kroz kulturne institucije,

a upravo bi Matica bila ta koja bi artikulirala kulturne i nacionalne težnje baranjskih Hrvata. Tako su 1970. i 1971. godine održane dvije smotre folklora koje su okupile sva baranjska sela. Ponosno je baranjskim sokacima odzvanjala pjesma koja nije nikoga vrijeđala.

Ipak, za razliku od drugih dijelova Hrvatske, to je bilo malo da bi se narod pokrenuo. Sa simpatijama se gledalo na svaki govor Savke i Tripala. Njihovi, kao i nastupi čelnika Matice hrvatske, te studentskih lidera Čička i Budiše, komentirali su se i prepričavali. Posebnu pozornost imale su rasprave o promjenama Ustava kao i rasprava o raspodjeli deviza prema načelu da devize ostaju u onoj republici koja ih i ostvaruje.

Baranjski unitaristi, međutim, nisu mirovali. Dobro su znali da je Baranja prometno i gospodarski mostom povezana s Osijekom, a veze sa Vojvodinom su bile slabe i odvijale su se skelom na Dunavu koja je bila nepouzdana i malog kapaciteta. Da bi se povezali sa Somborom iniciraju gradnju mosta kod Batine. Tako je u mjesecu listopadu 1971. godine u Somboru održan sastanak uz prisustvo predsjednika Sabora Milana Zjalića, predstavnika Općine Sombor i Općine Beli Manastir. Pokrovitelj sastanka bio je visoki partijski dužnosnik Mirko Čanadonović iz Novog Sada. Iako je Vlada Republike Hrvatske bila protiv izgradnje mosta, jer bez mosta na Dravi kod Bilišća, most na Dunavu sa gospodarskog stajališta bio bi čisti promašaj. Ipak, zaključak toga skupa bio je da se ide u gradnju, jer se time ostvaruju drugi ciljevi političke prirode, a kasniji događaji upravo su to potvrdili. Naime, 1991. godine upravo je taj most omogućio okupaciju Baranje.

Druga bitka vodila se kroz gospodarstvo LŠG „Jelen“ koje je bilo u rukama velikosrpskih unitarista te je trebalo ovladati u potpunosti

i najvećim gospodarskim subjektom u Baranji - Kombinatom „Belje“. Postavljaju za generalnog direktora Ratka Kostovića iz Novog Sada. Te godine „Belje“ je bilo u velikim gubicima te ga je trebalo sanirati. Sanator „Belja“ upravo je bilo Izvršno vijeće Sabora, ali je sanaciju uvjetovalo dovođenjem svog čovjeka na čelo kombinata. Po tadašnjim zakonima prisilnog upravitelja sa svim ovlastima (samoupravljanje se tada suspendira) postavlja Skupština općine. Općina i snage oko nje nisu imale drugi izbor te je za prisilnog upravitelja imenovan ing. Antun Debrecin iz Zagreba. On dolazi u Baranju u proljeće 1971. godine. Odmah nakon dolaska, Debrecin provodi hrvatsku politiku, odnosno u cijelosti provodi odluke o sanaciji „Belja“. Vidi se napredak kombinata. Investicije i dotok svježeg kapitala ubrzo su oporavili baranjsko gospodarstvo. Snage okupljene oko općinskog komiteta i općine te mjesni ogranci SK traže smjenu ing. Debrecina zbog rastrošnosti i navodnog zapostavljanja seoskog gospodarstva. Istina je bila da su svi seljački viškovi otkupljivani i uredno plaćani, ali unitaristima nije odgovarala hrvatska politika i okupljanje oko ing. Debrecina te njegova sve veća popularnost među baranjskim stanovništvom. Ipak i pored uspjeha koje je postizao Debrecin, općinska skupština donosi odluku da ga se smjeni s mjesta upravitelja „Belja“. Tako nastaje čuveni „*Baranjski slučaj*“. Radnici su složno ustali u obranu Debrecina, jer su rezultati i rad njima garantirali pristojne plaće koje su tada u Baranji bile najbolje.

Dvadesetprva sjednica koja je održana u Karadorđevu koncem studenog, zapečatala je sudbinu Hrvatskog proljeća. U Baranji se okončava „*Baranjski slučaj*“ ostavkom glavnih protagonista. Jasno se vidi da nakon Debrecina na „Belje“ dolazi predstavnik tvrde linije Valentin Videmšek (što će se vidjeti i 1991. godine) te da su Hrvati tom smjenom najviše izgubili. Nekolicina aktivista Matice hrvatske u *Kristalnoj siječanjskoj noći* 1972. godine biva uhapšena

uz obvezatan pretres stana. Među njima i autor ovog teksta. Održavaju se sjednice ogranaka SK po selima. U hrvatskim selima osjeća se nemoć i duboko razočaranje. Ponovo je na djelu hrvatska šutnja koja će trajati punih 20. godina.

Unatoč svemu neki pomaci i neki rezultat te proljećarske politike osjetile su se u Baranji i poslije Dvadesetprve sjednice. Usvajanjem amandmana na Ustav SR Hrvatske na svim javnim skupovima pjeva se Hrvatska himna, a za sve javne funkcije u Baranji primjenjuje se nacionalni ključ u omjeru (1+1+1 - Hrvat, Srbin, Mađar.) tako da i hrvatski narod ima svoje predstavnike u vlasti. Međutim, ne s kadrovima po želji i sposobnosti, nego po podobnosti. Hrvati, iako većinski narod, imaju najmanje članova u Savezu komunista, što se tumači velikim utjecajem Katoličke crkve. Upravo zbog toga Hrvati, bez članova u SK, nisu mogli obavljati odgovorne funkcije u tadašnjoj vlasti, upravi i gospodarstvu.

Borbu za samostalnu domovinu Baranjski su skupo platili, naročito nesrpsko stanovništvo koje je bilo prognano. Unatoč tomu, nakon mirne reintegracije većina Hrvata vratila se u svoju Baranju.

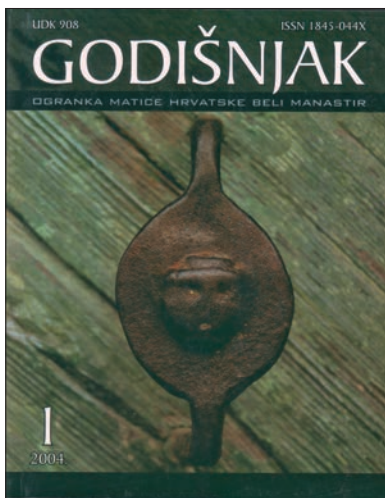
Mnogi misle da nam danas Matica nije potrebna, jer su državne institucije, naročito u školstvu i kulturi, dostatne da brinu o jeziku, kulturi i drugim važnim pitanjima hrvatskog naroda. Mislim da danas, kao i prije, ta naša najstarija kulturna institucija ima svoje mjesto u društvu. Najbolji je dokaz i naš Ogranak koji je u svom desetogodišnjem radu skrbio o kulturi i povijesti Baranje te omogućio mladima da objavljuju svoja ostvarenja.

Rad Matice u ovih deset godina najbolji je pokazatelj da je ona našla svoje mjesto u društvu te da će u budućnosti ostvarivati sve ciljeve koje su pred nju postavili njeni članovi.

Bibliografija Godišnjaka

Priredio Edo Jurić

Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru došao je do svoga jubilarnog desetog broja. Zahvaljujemo svima koji su na bilo koji način dali svoj doprinos u proteklih deset godina rada na Godišnjaku. Taj predani rad urodio je s 1773 stranica u prvih devet brojeva, 165 tekstova, 26 tablica, 7 grafova i 249 fotografija. U Godišnjaku je do sada pisalo 87 autora, od čega 38 žena i 49 muškaraca.

Godišnjak br. 1/2004

Kristina Peternai, Proslov, 7

Franjo Kuna, Pokušaji osnivanja Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir, 9-12

Katarina Gorup, Tijek obnoviteljsko-izborne skupštine Ogranka MH Beli Manastir, 13-17

Julijana Vladetić, Govor održan na osnivanju Ogranka MH Beli Manastir, 19-20

Julijana Vladetić, Rad Ogranka MH Beli Manastir od osnivanja do konca 2004. (kronologija), 21-24

Renata Mikloš, Baranjska bibliografija, 25-32

Igor Gajin, Milovan Tatarin (intervju), 33-41

Stanko Andrić, Srednjovjekovna plemićka obitelj Hercega Sečujskih, 43-50

Stjepan Sršan, O kanonskim vizitacijama Baranje (1729.-1845.), 51-65

Denis Detling, Prilog proučavanju društveno-ekonomskih prilika u nekim naseljima Beljskog vlastelinstva oko 1785., 67-85

Davorin Taslidžić, Stupovi opstojnosti – putovi i raskrižja (prometna i komunikacijska infrastruktura u Baranji nakon Drugog svjetskog rata), 87-92

Jelena Mijatov, Jelka Mihaljev – istinska čuvarica ljepote i bogatstva baranjskog veza (intervju), 93-98

Marija Keler, Baranjska nošnja i običaji, 99-102

Marija Keler, Poznati stari dvorci i parkovi „Belja“: Bilje, Darda i Kneževo, 103-107

Ana-Marija Koljanin, Recentna umjetnička produkcija na prostoru Baranje, 109-122

Vera Jurić, Baranja je moje drugo rođenje – Boris Salamaha (intervju), 123-126

Bogdan Mesinger, I Baranja je jedna kronika moga života, 127-133

Željka Bertić, Mario Romulić (intervju), 135-140

Borko Baraban, Poezija Delimira Rešickog, 141-143

Dubravka Brunčić, Rešickijeva Baranja, 145-148

Delimir Rešicki, Baranjske pjesme, 149-163

Broj stranica: 164

Broj tekstova: 21

Broj tablica: 5

Broj autora: 19

Broj fotografija: 27

Godišnjak br. 2/2005

Delimir Rešicki, Baranja – to je misterij božjega, zelenog ulja, 7-12

Vlastimir Kusik, Tri desetljeća Baranjske umjetničke kolonije 1975.-2005. / sazivi, sudionici, izložbe, 13-33

Delimir Rešicki, Kata Mijatović - Što je u životu zaista važno, a što ne? (intervju), 35-41

Ana-Marija Koljanin, Baranjska umjetnička kolonija 2005. godine, 42-45

Stanko Andrić, Benediktinski samostan svetog Mihovila u Belom Manastiru, 47-89

Sándor Pápa, Srpska okupacija Baranje od 1918. do 1921., 92-130

Vladimir Geiger, Hrvatska Baranja u podunavskošvapskoj historiografiji i publicistici / Prilog baranjskoj bibliografiji, 131-137

Zlata Živaković-Kerže, Počeci sporta u Baranji (1924.-1933.), 138-161

Julijana Vladetić, Daniel Astaloš - Lončarstvo je dio naše baštine (intervju), 163-168

Dubravka Brunčić, Baranja Saše Benčeka, 169-174

Saša Benček, Izbor iz pjesama, 175-184

Julijana Vladetić, Rad Ogranka MH Beli Manastir 2005. godine, 186-189

Broj stranica: 191

Broj tekstova: 12

Broj tablica: 3

Broj autora: 10

Broj fotografija: 18

Godišnjak br. 3/2006

Delimir Rešicki, Treba li prešutjeti Baranju?, 7-10

Stanislav Marijanović, Hrvatsko-mađarski protestantizam za turske vladavine, 11-33

Imre Bori, Iz najranije književne povijesti u Baranji, 34-47

Stanko Andrić, Baranjski promicatelj reformacije Emerik Zigerius, 48-76

Sándor Pápa, Srpska okupacija Baranje od 1918. do 1921. (drugi dio), 77-117

Stipan Kovačić i Ivan Pašić, Iz prošlosti baranjskog pčelarstva, 118-137

Deže Kučera, Foto-kino klub „Baranja-film“, 138-140

Ana-Marija Koljanin, Baranjska umjetnička kolonija 2006. – Svemir u Baranji, 141-153

Marija Medak, Svijet u kojem se zemlja i sunce dodiruju (osvrt na izložbu Josipa Dekana), 154-158

Matija Filaković, Izbor tekstova, 159-171

Stjepan Tomaš, Razgovori s obraćenikom, 172-193

Delimir Rešicki, Nama je i danas potreban cijeli dan za odlazak u Zagreb (razgovor sa Stjepanom Tomašom), 194-204

Edo Jurić, Centar za kulturu Grada Belog Manastira, 205-212

Julijana Vladetić, Rad Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir u 2006. godini, 213

Dario Grgić, O dvije knjige predstavljene u Belom Manastiru, 214-219

Delimir Rešicki, Boris Salamaha (in memoriam), 220-222

Stjepan Krčmar, Jozsef Mikuska (in memoriam), 223-224

Broj stranica: 224

Broj tekstova: 17

Broj tablica: 4

Broj autora: 16

Broj fotografija: 10

Godišnjak br. 4/2007

Vesna Puač, Per aspera ad astra, 7-8

Julijana Vladetić, Antun Bubalović (in memoriam), 9-10

Davorin Bubalović, Beli Manastir – 10 godina poslije, 11-14

Ivica Getto, Povratak, 15-25

Općina Jagodnjak: Deset godina poslije, 26-29

Laura Blagus, Gospodarstvo i gospodarska infrastruktura, 30-35

Marija Keler, Povratak – duhovna obnova, 36-49

Delimir Rešicki, Mirko Hunjadi – jedna od stožernih osobnosti baranjske i uopće zavičajne scene (intervju), 50-62

Dubravka Božić-Bogović i Mario Jager, Vjerski život katolika u južnobaranjskom dijelu pečuške biskupije u 18. stoljeću na temelju podataka kanonskih vizitacija, 63-76

Sándor Pápa, Srpska okupacija Baranje od 1918. do 1921. (treći dio), 77-124

Milovan Tatarin, Što žene žele ili ponešto o feminizmu dvadesetih godina prošloga stoljeća, 125-165

Ana-Marija Koljanin, Baranjska umjetnička kolonija 2007., 166-169

Milica Lukić, Poruka iz zauvijek ili Priča o Plavom Jahaču, 170-194

Edo Jurić, Rad Centra za kulturu u 2007. godini, 195-201

Julijana Vladetić, Izvještaj o radu Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir u razdoblju od 2003.-2007. g., 202-205

Katarina Gorup, Osvrt na Izbornu skupštinu Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir, 206-207

Eva Kompanović, Luka, 208-212

Nebojša Šimić, Mač Avernuma (ulomak), 213-216

Ana-Marija Posavec, Prokletstvo ratnika – Osveta Crnih udovica (poglavlje 9.), 217-224

Jelena Blašković, Pjesme, 225-229

Broj stranica: 229

Broj tekstova: 20

Broj tablica: 2

Broj autora: 20

Broj fotografija: 26

Godišnjak br. 5/2008

Ivica Getto, Turistički putokaz lijepom našem Baranjom, 7-20

Kornelija Pacanović-Zvečevac, Jučer, danas i sutra jednoga trga, 21-27

Julijana Vladetić, Davorin Bubalo – Danas imamo lijep i uredan grad s raznolikim sadržajima (intervju), 28-32

Mario Jager, Oduzimanje imovine katoličkim župama u Baranji prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1945. godine, 33-50

Franjo Kuna, Baranjsko Petrovo Selo, 51-67

Marijana Kuna, Petaračke buše, 68-81

Krešimir Šimić, O Vetranovićeveu Abramovom posvetilištu i Suzani čistojoj, 82-110

Loretana Frkaš, Baranjski govori u okviru slavonskoga dijalekta, 111-120

Barbara Vujanović, Izložba Baranjska umjetnička kolonija 2008. predstavljena u Galeriji Miroslav Kraljević, 121-124

Edo Jurić, Pregled rada Centra za kulturu Grada Belog Manastira u 2008. godini, 125-138

Edo Jurić, Osnovna glazbena škola Beli Manastir, 139-144

Laura Blagus, HKUD „Beli Manastir“, 145-150

Julijana Vladetić, Rad Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru u 2008. godini, 151-153

Vera Jurić, Razgovor s Anom-Marijom Posavec (intervju), 154-157

Ana-Marija Posavec, Vincent (ulomak iz romana), 158-181

Željko Mumlek, Ivan Košak (in memoriam), 182-183

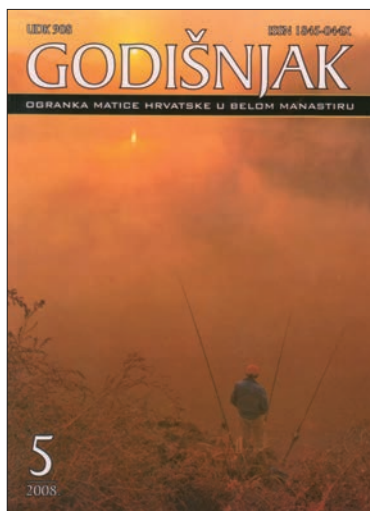
Broj stranica: 183

Broj tekstova: 16

Broj tablica: 2

Broj autora: 14

Broj fotografija: 26

Godišnjak br. 6/2009

Ivica Getto, Baranjske pustare i radnička naselja, 7-16

Kornelija Pacanović Zvečevac, Pustare Baranje – ponos ili sramota, 17-32

Krunoslav Mijatov, Znamenitosti općine Draž, 33-45

Laura Blagus, Tradicija i suvremenost, 46-50

Helena Ivičin, KUD „Mladi Šokci“ Duboševica, 51-54

Julijana Vladetić i Josip Ivičin, Riječi oteti zaboravu, 55-58

Josip Ivičin, Pjesme, 59-61

Dubravka Božić Bogović i Iva Matić, Naselja i stanovništvo Dardanskog vlastelinstva na temelju popis kotara Branjin Vrh iz 1785. godine, 62-77

Kristina Peternai Andrić, O jezičnim igrama i etici u Wittgensteina, 78-94

Dragutin Pasarić, MH Kutina i „močvarno carstvo“ Lonjskog polja, 95-100

Marija Kretić Nađ, Gradska knjižnica Beli Manastir, 101-118

Edo Jurić, Centar za kulturu Grada Belog Manastira 2005.-2009. godine, 119-148

Julijana Vladetić, Rad Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru u 2009. godini, 149-152

Nenad Moačanin, Recenzija rukopisa dr. Dubravke Božić Bogović: „Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću – iz zapisa kanonskih vizitacija“, 153-157

Mirko Hunjadi, Čudesne knjige o čudovištima – skica za portret slikara, grafičara, pisca Stanislava Marijanovića, 158-166

Mirko Hunjadi, Izbor pjesama, 167-174

Mandica Horvat, Izbor tekstova, 175-181

Broj stranica: 181

Broj tekstova: 17

Broj tablica: 2

Broj autora: 16

Broj fotografija: 38

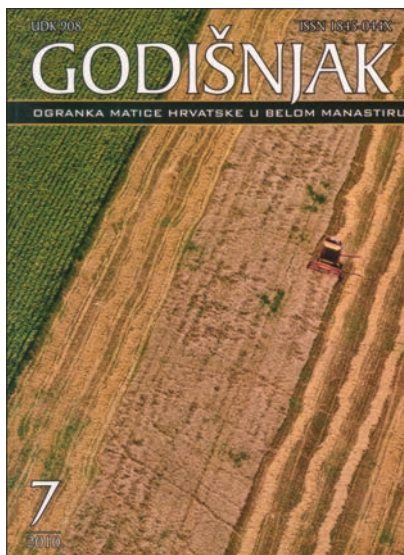
Godišnjak br. 7/2010

Ivica Getto, Socijalno-ekonomska slika Baranje krajem 2010. godine, 7-12

Kornelija Pacanović Zvečevac, Baština industrijske arhitekture Belog Manastira, 13-28

Dubravka Božić Bogović, Osobna imena katoličkog stanovništva Belog Manastira u prvoj polovici 18. stoljeća, 29-44

Željko Predojević, Multikulturalna baranjska bit uvjetovana povijesnim čimbenicima, 45-71

Josip Ivičin Čola i Matija Sičajmov, Riječi oteti zaboravu (iz šokačkog govora sela Duboševica), 72-76

Marko Ek i Tina Varga Oswald, Nádasev doprinos „retorici postmoderne“ u romanu *Divna povijest fotografije*, 77-99

Dragutin Pasarić, Konjanički maraton „osvojio“ Baranju, 100-106

Slavica Moslavac, Pedeset godina Muzeja Moslavine, 107-112

Julijana Vladetić, Rad Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru u 2010. godini, 113-115

Edo Jurić, Rad Centra za kulturu Grada Belog Manastira u 2010. godini, 116-126

Julijana Vladetić, Uspjeh Ivana Berdalovića na Međunarodnoj geografskoj olimpijadi, 127-129

Edo Jurić, Uspjeh komornog sastava tambura Osnovne glazbene škole Beli Manastir, 130-134

Milica Lukić, Onaj koji pobjeđuje, 135-138

Krunoslav Mijatov, Baranjska čarolija kazališta, 139-142

Vera Jurić i Julijana Vladetić, Čije ime nose nazivi ulica u Belom Manastiru, 143-162

Pavle Škulac, Pjesme, 163-170

Mandica Horvat, Izbor tekstova, 171-177

Broj stranica: 177

Broj tekstova: 17

Broj tablica: 2

Broj grafova: 4

Broj autora: 17

Broj fotografija: 40

Godišnjak br. 8/2011

Josip Bartolić, Domovinski rat – prethodna događanja, sjećanja te ustroj i djelovanje baranjskih vojnih postrojbi od 26. kolovoza 1991. do 30. lipnja 1996. godine, 7-31

Anto Prgomet, Baranja 1991.-1995. godine – Policijska postaja Beli Manastir, 32-35

Dejan Čaplar, Godine kada zvona nisu zvonila (stradanje Katoličke crkve u Baranji za vrijeme velikosrpske okupacije), 36-49

Eva Čeliković, Sjećanja naviru iz 90-tih, 50-53

Ivica Getto, Obilježena 20. obljetnica 135. baranjske brigade, 54-55

Kornelija Pacanović Zvečevac, Pregled nagrađenih rješenja za spomenik braniteljima u Belom Manastiru, 56-69

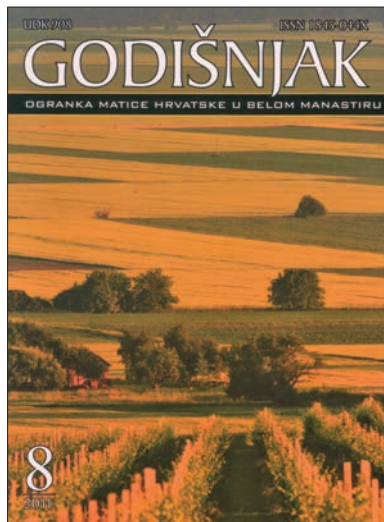
Mario Jager, Željko Predojević, Sladana Josipović Batorek, Dubravka Božić Bogović, Denis Njari, Baranja u historiografiji, 70-132

Dubravka Božić Bogović i Eldina Lovas, Osobna imena stanovništva naselja Petlovac i Vardarac potkraj 18. stoljeća, 133-150

Milan Blašković, Luč – zaustavljeno vrijeme ili govor prošlosti, 151-165

Ivica Getto, Gatori, 166-169

Krunoslav Mijatov, Od sjemena do platna, 170-180

Krunoslav Šokac, Pasijska baština baranjskih Šokaca, 181-184

Eva Čeliković, Krunica, 185-187

Jelena Vukelić, Dobri duh Međimurja, 188-192

Julijana Vladetić, Rad Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru 2011. godine, 193-195

Sabide Kučera, 30 godina Foto-kino kluba „Baranja-film“ Beli Manastir, 196-199

Uspjesi učenika i profesora Osnovne glazbene škole Beli Manastir u 2011. godini, 200-203

Sandra Gado, Kvintet harmonika „bm5H“, 204-205

Edo Jurić, Rad Centra za kulturu Grada Belog Manastira u 2011. godini, 206-211

Krunoslav Mijatov, Marija Keler, „Crkva sv. Petra i Pavla u Topolju“, 212-214

p. Mirko Nikolić SJ, Predstavljanje knjige p. Antuna Volenika SJ „Biti u vezi“ u Belom Manastiru, 215-217

Davorin Bubalović, Crna svitanja – rat u Baranji i za Baranju, 218-219

Davorin Taslidžić, Pokušaj povijesnog performansa ili traženje identiteta, 220-222

Delimir Rešicki, dobitnik nagrade „Goranov vijenac“ 2011. godine, 223-228

Vera Jurić, Čije ime nose nazivi ulica u Šećerani i Šumarini, 229-238

Kata Šovakov, Pjesme, 239-245

Mandica Horvat, Dvije priče, 246-251

Broj stranica: 251
Broj tekstova: 27
Broj tablica: 2
Broj autora: 27
Broj fotografija: 42

Godišnjak br. 9/2012

Davorin Taslidžić, Srednjovjekovna prošlost = srednjoeuropska budućnost!, 7-21

Mario Jager, Belje između dva svjetska rata, 22-27

Dubravka Božić Bogović, Matične knjige župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću, 28-52

Eldina Lovaš, Vjerski život katolika baranjskih župa i filijala u prvoj polovici 19. stoljeća na temelju zapisa kanonskih vizitacija, 53-64

Edo Jurić, Analiza župnih matica župe Sv. Martina biskupa u Belom Manastiru u razdoblju od 1998.-2012. godine, 65-73

Vlatko Franjin, *Domagoj Juratovac*, *Danica Bukna*, Kratak pregled baranjske periodike, 74-92

Julijana Vladetić, Rad Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru 2011. godine, 93-94

Sabide Kučera, Salon fotografije Minijatura Beli Manastir, 95-97

Krunoslav Šokac, Lado u Belom Manastiru, 98-110

Krunoslav Mijatov, Jelka Mihaljev, „Proletilo dvanaest golubova“, 111-113

Željko Predojević, O rukopisnoj ostavštini Stjepana Stepanova i njezinu doprinosu za istraživanje usmene književnosti južne Baranje, 114-129

Sonja Novak, Unterstadt Ivane Šojat Kuči: Kulturni partikularizam ili obračun s radikalnim ideologijama?, 130-144

Eva Kompanović-Gundrum, Crijep, 145-147

Jelena Blašković, Fotomonografija Općine Darda – razgovor s autorom Sašom Alilovićem (intervju), 148-152

Dvadeset godina Hrvatskog radija Baranja, 1992.-2012., 153-157

Vera Jurić, Čije ime nose nazivi ulica u Branjinom Vrhu, 158-162

Stipo Benak Šemenjata, Pjesme, 163-168

Ljubica Juračić, Pjesme, 169-173

Broj stranica: 173

Broj tekstova: 18

Broj tablica: 4

Broj grafova: 3

Broj autora: 19

Broj fotografija: 22

Izdanja Ogranaka Matice hrvatske u Belom Manastiru 2003. – 2014.

„Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću – iz zapisa kanonskih vizitacija“

dr.sc. Dubravka Božić Bogović

Nakladnik:

Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru
Centar za kulturu Grada Belog Manastira

Za izdavača:

Julijana Vladetić

Urednik:

Edo Jurić

Recenzenti:

prof.dr.sc. Drago Roksandić
prof.dr.sc. Nenad Moaćanin
doc.dr.sc. Damir Matanović

Lektura:

Vera Jurić

Fotografija:

Denis Božić

Grafički urednik i dizajn korica:

Dragutin Dado Štebih

Beli Manastir, 2009.

„Crkva sv. Petra i Pavla u Topolju“

Marija Keler

Nakladnici:

Ogranak Matice hrvatske u Belom
Manastiru
Centar za kulturu Grada Belog
Manastira

Župni ured Topolje

Za nakladnika:

Julijana Vladetić

Urednik:

Damir Doležal

Redaktorica i recenzentica:

dr.sc. Zlata Živaković - Kerže

Lektorica:

Vera Jurić

Korektorica:

Andreja Orić

Prijevodni sažetaka:

Snježana Bobić (njemački)
Janoš Andoči i Ana Kovačević
(mađarski)
Vlatka Ivić (engleski)

Grafička obrada:

Zvonko Andročec

Beli Manastir, 2011.

**„Rođenje, brak i smrt –
stanovništvo južne Baranje u 18.
stoljeću“**

dr.sc. Dubravka Božić Bogović

Nakladnik:

Ogranak Matice hrvatske u Belom
Manastiru
Centar za kulturu Grada Belog
Manastira

Za izdavača:

Julijana Vladetić

Urednik:

Edo Jurić

Recenzenti:

izv.prof.dr.sc. Damir Matanović
dr.sc. Robert Skenderović
dr.sc. Sanja Lazanin

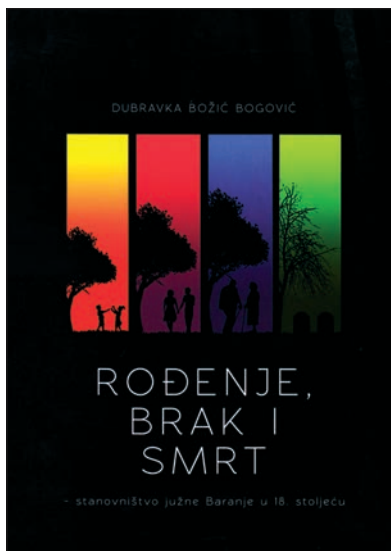
Lektura:

Julijana Vladetić

Prijevodni sažetaka:

Anamarija Vranješ Vučinić
Marija Brandić
Eldina Lovaš

Beli Manastir, 2013.

CD „Marijo, o mili glas - marijanski napjevi iz Baranje“

Pučke pjevačice crkve sv.
Lovre, Baranjsko Petrovo Selo

Nakladnici:

Centar za kulturu Grada Belog
Manastira
Ogranak Matice hrvatske u Belom
Manastiru
KUD Seljačka sloga, Baranjsko
Petrovo Selo

Za nakladnike:

Edo Jurić
Julijana Vladetić
Pavo Franjin

Glazbeni producent i urednik izdanja:
Krunoslav Šokac

Snimljeno u suradnji s Redakcijom
narodne glazbe Glazbenoga
programa Hrvatskog radija u župnoj
crkvi Svetoga Lovre u Baranjskom
Petrovom Selu

Realizaciju projekta potpomogli su:
Ministarstvo kulture Republike
Hrvatske
Đakovačko-osječka nadbiskupija

Hrvatsko društvo skladatelja
Osječko-baranjska županija
HDS ZAMP
Općina Petlovac

„Permutacije“

Goran Kujundžić

Katalog izložbe *Permutacije*

Izdavač:

Centar za kulturu Grada Belog
Manastira
Ogranak Matice hrvatske u Belom
Manastiru

Za izdavača:

Edo Jurić

Urednik:

Petar Tokić

Beli Manastir, 2014.

„Devedesete“

Hrvoje Mihajević

Katalog izložbe *Devedesete*

Izdavač:

Centar za kulturu Grada Belog
Manastira
Ogranak Matice hrvatske u Belom
Manastiru

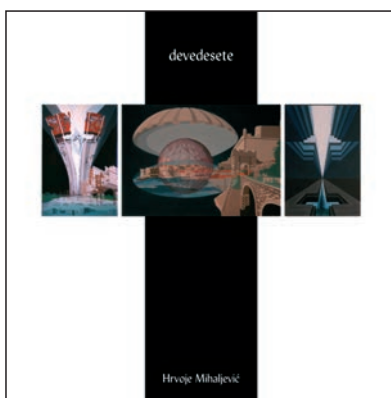
Za izdavača:

Edo Jurić

Urednik:

Petar Tokić

Beli Manastir, 2014.

Rad Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru 2013. godine

Julijana Vladetić

Godina je protekla u znaku obilježavanja 10. obljetnice od osnivanja Ogranka, prikupljanja tekstova za 9. broj Godišnjaka, dr.sc. Dubravka Božić Bogović završava svoju drugu knjigu iz baranjske povijesti čije objavljivanje je planirano i obavljaju se pripreme za izbornu skupštinu Ogranka. Na Predsjedništvu je zaključeno da će se obilježavanje naše desete obljetnice osnivanja uklopiti u tjedan u kojem se nizom aktivnosti proslavlja Dan grada i našega zaštitnika Sv. Martina, biskupa, 11. studenoga.

Naš program obilježavanja započeo je 5. studenog predstavljanjem 9. broja Godišnjaka u kojem su zastupljene teme iz povijesti, kulturne djelatnosti, recenzije knjiga, izbor iz poezije pučkih pjesnika.

Sljedećega dana predstavljena je knjiga dr. sc. Dubravke Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*. Istraživačka znanstvena autorica usmjerena je na proučavanje života običnih ljudi i njihove svakodnevne na osnovi izvora matičnih knjiga župa južne Baranje pohranjenih u Državnom arhivu u Osijeku. Uz knjigu iste autorice, objavljenu 2011. godine, Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću (na temelju kanonskih vizitacija) povijesna je znanost obogaćena važnim znanstvenim priložima izučavanja demografske povijesti Baranje u 18. stoljeću.

U župnoj crkvi Sv. Martina u Belom Manastiru, 7. studenoga održana je misa zahvalnica, a poslije mise uslijedila je promocija CD-a „Marijo o mili glas“, pučkih pjevačica crkve Sv. Lovre iz Baranjskog Petrovog Sela.

Dana 13. studenoga održana je Skupština Ogranka koja je imala trodijelni karakter:

svečani, kojim obilježavamo desetu obljetnicu osnivanja. Pozdravne riječi uputio je gradonačelnik Ivan Doboš i potpredsjednik Matice Stjepan Sučić.

izvještajni, za razdoblje 2011. – 2013. U ovom razdoblju realizirano je sve što smo planirali. Naglasak u 2012. godini bio je na obilježavanju 170. obljetnice od osnivanja Matice hrvatske. Ostvarena je vrlo lijepa i uspješna suradnja s OŠ Dr. Franje Tuđmana. Učenici 7. i 8. razreda istražili su teme vezane uz rad Matice hrvatske. Obilježili smo Dane hrvatskoga jezika prigodnim predavanjima. Izdali smo Godišnjake 7., 8. i 9. Bilo je još vrijednih kulturnih događanja kao što je promocija romana *Unterstadt*, Ivane Šojat Kuči, predavanje Ivice Vrkića o Hrvatskom proljeću na prostoru Slavonije i

Baranje, izložba rukotvorina i starina u Velikom tjednu u suradnji s udrugom Hrvatska žena „Baranja“, koncerata u suradnji s Osnovnom glazbenom školom u Belom Manastiru i drugih aktivnosti. Suradnja s Centrom za kulturu Grada Belog Manastira je vrlo tijesna već i zbog samog djelokruga rada Centra i Matice.

Važno je naglasiti da je Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru po svome radu prepoznatljiv u svojoj sredini i da takvu poziciju treba zadržati i dalje razvijati kako na prostoru Baranje promicanjem i afirmiranjem vlastitih nacionalnih vrijednosti, tako i šire, otkrivati bogatstvo našega kraja, naše tradicije i posebnosti.

Treći dio Skupštine je *izborni*. Predsjednica Ogranak Julijana Vladetić, izabrana po treći put na razdoblje od 2011. do 2015. godine, na polovici mandata obratila se Skupštini s molbom da je razriješi dužnosti iz osobnih i obiteljskih razloga. Skupština je prihvatila razrješenje. Na mjesto predsjednika izabran je Edo Jurić, a za potpredsjednika, umjesto Ede Jurića, Petar Tokić. Dosadašnja predsjednica zahvalila je svima koji su svojim zalaganjem i radom doprinijeli uspjehu Ogranak, svim članovima na podršci i zaželjela plodan nastavak rada.

Novoizabrani predsjednik Edo Jurić zahvalio je na izboru koji će obnašati do sljedeće skupštine 2015. godine i iznio smjernice rada Ogranak temeljene na desetogodišnjem iskustvu i realnosti.

Na kraju su dodjeljene zahvalnice zaslužnim članovima i osobama povodom 10. obljetnice osnivanja Ogranak. Zahvalnice primaju:

- za našega uzornog učitelja prof. Antuna Bubalovića (posthumno) prima dr. Davorin Bubalović

- Franjo Kuna, dugogodišnji angažirani matičar
- Stjepan Sučić, potpredsjednik Matice hrvatske
- prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, iz osječkog ogranka
- dr. sc. Kristina Peternai Andrić, prva urednica Godišnjaka
- Ivica Buconjić, gradonačelnik Belog Manastira u vrijeme osnivanja Ogranka
- Grad Beli Manastir (prima gradonačelnik Ivan Doboš)
- Udruga Hrvatska žena „Baranja“ (prima Marija Keler)
- Mario Romulić, autor naslovnica Godišnjaka
- Katarina Gorup, prva tajnica Ogranka
- Julijana Vladetić, prva predsjednica Ogranka

U ime nagrađenih zahvalio je gospodin Franjo Kuna.

Nastupom pučkih pjevačica marijanskih pjesama iz Baranjskog Petrovog Sela iz crkve Sv. Lovre završena je Skupština.

Gospodin Sučić, potpredsjednik Matice, oduševljen izvrsnom pjesmom, baranjskom nošnjom i nastupom pučkih pjevačica poziva naš Ogranak na obilježavanje obljetnice osnivanja Matice hrvatske u veljači, u Zagrebu, što je sa zadovoljstvom prihvaćeno.

Tko su Kišfalubci? – gonetanje kulturnog identiteta mjesta na primjeru sela Branjine u južnoj Baranji

Željko Predojević

Sažetak

Radom se govori o jednom tipičnom bivšem njemačko-srpskom selu u južnoj Baranji u koje su nakon Drugog svjetskog rata kolonizirani uglavnom kajkavci sa sjevera Hrvatske. Opisujući prošlost sela i njegove specifičnosti pokušava se prozboriti o njegovom današnjem kulturnom identitetu.

Ključne riječi

Branjina (Kišfaluba), južna Baranja, multikulturalnost, kolonizacija, kulturni identitet mjesta, antropologija mjesta, tradicijska kultura

1. Uvod

Radom se pokušava gonetati kulturni identitet naselja Branjine stvaran stoljećima od strane različitih nacija koje su u njemu stanovala, odnosno pokušava se prikazati kako je jedno tipično nekada baranjsko njemačko-srpsko¹ selo danas postalo ono u kojem je naj-

¹ U radu će se često za Nijemce koristiti riječ Švabe. Naime, nije riječ o pogrdnom nazivu, već o mjesnom leksiku koji nema pogrdnih konotacija. Prema kazivanjima Bra-

brojnije stanovništvo ono sa sjevera Hrvatske (Međimurja i Zagorja). Pokušava se uvidjeti kako se ovo „novo“ stanovništvo akulturalo i koliko je njihova baština zaživjela u selu, odnosno je li ona uopće zaživjela i ukoliko nije, što je tome razlog. Da bi se moglo govoriti o navedenome, prvo će se prikazati svojevrsan profil sela. Govorit će se o etimologiji njezina imena, dati kratak povijesni pregled, prikazati demografske promjene, govoriti o znamenitostima u selu i opisati sam njegov izgled. No, prvenstveno se prednost daje kazivanjima njezinih stanovnika – odnosno intervjuiranjem Branjinaca pokušat će se dokučiti kako je izgledao suživot Nijemaca, Srba i Šokaca, a potom i Srba i kajkavaca u naselju i koliki je utjecaj navedenih (sub)etnijskih u stvaranju kulturnoga identiteta sela.

2. *Nomen est omen.*

Pod obroncima vinorodnog Banskog brda, točnije podno Branjinškoga brda² ili kako ga mještani jednostavno zovu *Planina*, vodoravno s rijekom Karašicom i okomito s potocićem Borzom te Albrechtovim ili narodski rečeno *Crnim* kanalom, smjestilo se naselje Branjina. Prvi do sada nam poznati spomen naselja bilježi se 1214. godine kada se Branjina spominje pod nazivom *Kysfalod* (MOL: 64764). Naselje se prema Mariji Fider (2007: 63) u povijesnim dokumentima spominje još i u sljedećim inačicama: „1324., 1325., 1330.: *Kysfolud*, 1314.: *Kyusfolud*“. Dezső Csánki (2002: upit „Kisfalud“) bilježi njezin spomen 1470. godine pod imenom *Kysfalwd*. *Kysfalod* je u navedenom spisu opisan kao pustara, a i

njinaca, sami Nijemci su koristili navedeni izraz za svoju etničku pripadnost.

² Koje je i dobilo naziv prema mjestu Branjina, a kao takvo prvi se puta spominje 1780. godine (Sršan 1999: 124)

samo ime naselja upućuje na maleni zaselak: „*kis*: dolazi od pridjeva *malen* i od zemljopisnog nazivlja *falu* što znači selo, i sufiks *-d* je u ovom slučaju mogao služiti i kao umanjenica“ (Fieder 2007: 63). Pod ovim imenima ili najčešćom njihovom izvedenicom *Kisfalud*, Branjina će biti poznata do početka dvadesetoga stoljeća, kada će se preimenovati u *Baranyakisfalud*, a otprilike od osnutka Kraljevine SHS nazivamo ju *Branjinom*. Nijemci koji su u njoj stanovali dvjestotinjak godina³ (1752.-1945.) nazivali su ju i *Kleindorf* ili *Kischfalud* (Volk: 1991, 1995). Sva povijesna imena Branjine u biti znače *maleno selo* ili *maleno seoce*, a time i vjerodostojno opisuju naselje koje danas broji svega 313 stanovnika. Suvremeni ojkonom *Branjina* povezuje se s ojkonomom *Branjin Vrh* i/ili samim imenom regije – *Baranja*, u stanovnika postoji i predaja da se selo naziva Branjina jer je *narod ovdje digao branu od Turaka*, upućeniji će reći da se naziva tako jer je u blizini sela u srednjem vijeku bio samostan *Brana*, a Branjina je bila pod njegovom upravom pa su ju nazivali *Branina ves* te je u narodu ostalo samo ovo *Branina*, tj. *Branjina*. Kao i većina baranjskih sela i Branjina ima i tradicijsko, pučko ime koje etimološki dolazi od povijesnih mađarskih egzonima, a za Branjinu je ono *Kišfaluba*. Maleno je to seoce koje je uspjelo odoljeti nedaćama prošlosti punih 800 godina, preživjela je i srednjovjekovne bune, osmanske napade, novovjekovne pobune, svjetske ratove

³ U 17. i 18. stoljeću, nakon oslobođenja od osmanske vlasti, dolazi do nekoliko valova naseljavanja iz različitih krajeva prostrane Habsburške Monarhije. Tada u Baranju migriraju i pripadnici njemačkoga naroda. Habsburška Monarhija naseljava oslobođene krajeve držeći se načela po kojima su zemlja i narod koji je obrađuje izvor bogatstva države. Njemačko naseljavanje motivirano je gospodarskim razlozima. Najveći val naseljavanja Nijemaca, koji je bio u sklopu ugarskog dijela Monarhije, stizao je u Banat, Bačku i Baranju. (Galiot Kovačić 2008:211.) Prvi službeni podatak o naseljavanju Branjine Nijemcima javlja se 1752. godine. (Franc 2006:185)

te i posljednji nam Domovinski rat. I kroz sve ove duge godine postojanja nikada nije zabilježen tako maleni broj Branjinaca kao sada. Prije stotinu godina (1910.) naselje je brojalo najveći broj stanovnika, točnije njih 1509, a danas je taj broj skoro pet puta manji i iznosi 313 stanovnika⁴ koji će se nazivati Branjincima (Branjinac, Branjinka), ali i tradicijski *Kišfalubcima* (Kišfalubac, Kišfalubka).

3. *Kratki povijesni pregled*

Prvi dosada poznati povijesni podatci o naseljenosti današnjih naselja podno sjeverne strane Banskoga brda datiraju u početke 13. stoljeća. Administrativno su pripadali tadašnjoj Baranjskoj županiji (Baranya megye, Baranya vármegye, Baranyavár megye) u Ugarsko-Hrvatskoj Kraljevini. Prve feudalne odnose koji su nam poznati za ove prostore čitamo u jednom sudskom procesu koji datira u 1443. godinu. Sačuvan je dokument u kojem se bilježi spor velikaške obitelji Morovića (László Maroth) za naselja i pustare ovog dijela Baranje. Kao dokazni materijali poslužili su dokumenti o prijašnjim sporovima preko kojih se dokazivala povijest vlasništva nad naseljima, a datiraju i do dvjesto godina u prošlost – od 1215. godine. Osnovni je dokaz bio dokument u kojem se kralj Andrija II. 1227. godine poziva na povelju pečuškoga kanonika i prepošta Pétera iz 1215. godine o jednom drugom sudskom procesu iste naravi iz 1214. godine⁵, a u njemu se nalazi i prvi spomen Branjine.

⁴ Prema podatcima Državnoga statističkoga zavoda (http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1441.pdf, 29. 6. 2011. 17,35)

⁵ Spor se vodio između nekog Konstantinova sina Janosa i nekog Mateova sina Pala. Naime, Janos je kupio zemljište od obitelji Mojs (Mojš), ali nije odmah isplatio sav novac, te su Mojševi prodali isto imanje nekom Mateovom sinu Palu koji je novac odmah isplatio. Stoga Janos traži povrat svoga novca, na što ga župan Julia u Kalocsi osuđuje na

Od spomenute 1214. godine Branjina se u srednjovjekovnim izvorima najčešće spominje uz naselja: *Weyk* (danas nepostojeće, nalazilo se na današnjem poljoprivrednom dobru *Veka*), *Ban* (Popovac), *Bodola* (Podolje), *Csabagata* (danas nije naselje, nalazio se na prostoru poljoprivrednog dobra *Čibogat*) i Scepsa (danas prostor Kotline, mađarski *Sepse*, tradicijski naziv *Šepša*). Pretpostavlja se da je bila dijelom vlastelinstva koje je svoje središte imalo u *Weyku* (Veku) te se prema njemu i nazivalo vlastelinstvo obitelji Vėki⁶. Nakon ove obitelji vjerojatno je izmijenila nekoliko vlasnika o kojima nam svjedoče spomenuti sudski procesi, no od 1442. godine postaje dijelom imanja velikaške obitelji Morovića koji su svoje sjedište imali u današnjem gradu Valpovu (Sršan 1993:16, Csánki 2002: upit „Bodol(y)a). U njihovom je posjedu do 1481. godine kada njome upravlja velikaška obitelj Geréb u čijem vlasništvu vjerojatno ostaje sve do razdoblja osmanske okupacije 1526. Godine (Csánki 2002: upit „Bodol(y)a, ili „Gereb“), kada će nakon njihove organizacije vlasti 1543. godine postati dijelom Mohačkoga sandžaka, odnosno branjinvrške nahije ili live u kojoj vjerojatno ostaje do pada Osmanlija 1687. Godine (Sršan 1993:4). Iste se go-

testiranje s vatrenim žezlom što je Janos podnio te župan novčano kažnjava Mojševe. Nakon toga Janos je htio zauzeti ostatak imanja obitelji Mojs, ali Pal, sin nekog Mate-a, mu to po susjedskome pravu ne dopušta i otkupljuje naselja od Janosa. Nakon izvjesnog vremena serviensi iz Brane i Pal su se još dva puta sporili oko naselja jer su ih serviensi iz Brane oduzeli Palu, no na kraju je palatin Denes imanja vratio Palu, a serviense iz Brane opomenuo. (MOL, *A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa*, serijski broj 64764)

⁶ Prema karti *Pojedinačni odnosi u baranjskoj županiji krajem 13. stoljeća* (Sršan 1993: 179.). Vjerojatno je obitelj Vėki dio obiteljske loze Bodoljanskih koja je dobila novo ime prema mjestu iz kojega su upravljali (Weyk), što se zaključuje prema genealoškom stablu Bodoljanskih gdje je uz ime Pála Bodoljanskog (sin Csabe Bodoljanskog) uz godinu 1248. naznačeno i ime Vėki. (Engel 2002: upit: „Bodolyai“)

dine u jednom dokumentu spominje da je prije osmanskoga razdoblja pripadala velikoj feudalnoj obitelji Zrinski (MOL: Urbaria et Conscriptioes 56 : 41). U 17. stoljeću mjesto naseljavaju Srbi, većina ih dolazi pod vodstvom Arsenija Crrnojevića nakon 1690. godine (Božić Bogović 2009: 212.). Nakon Osmanlija Branjina je zajedno s još 25 sela darivana Eugenu Savojskom, jednim od najvećih vojskovođa svoga vremena. Bila je darom za njegove zasluge u oslobađanju i protjerivanja Osmanlija iz ovih krajeva. Savojski je na ovom području osnovao vlastelinstvo Belje i u ovom razdoblju, od druge polovine 18. stoljeća Branjinu naseljavaju Nijemci, tzv. Podunavske Švabe, koji će ovdje ostati do sredine 20. stoljeća (Karaman 1986: 80.) U beljskom vlastelinstvu, njezinu branjinvršskom distriktu Branjina ostaje do kraja Prvoga svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine (Sršan 2002: 87.) Nakon toga postaje prvo dijelom Kraljevine Jugoslavije, zatim je u vrijeme Drugog svjetskoga rata okupirana od strane Mađarske, a nakon toga postaje dijelom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kada je u nju kolonizacijom od 1946. godine doselila većina današnjih stanovnika Hrvata koji su ovdje i ostali do Domovinskoga rata kada je okupirana od strane srpskih pobunjenika koji su njome upravljali do 1996. godine kada je Branjina postala dio prijelazne uprave UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, a od 1998. godine nakon mirne reintegracije je pod upravom Republike Hrvatske i danas je dio općine Popovac i Osječko-baranjske županije.

4. Stanovništvo

Prve joj poznate stanovnike bilježimo u 1554. godini, imena su to obitelji: *Gadáni, Gál, Györ, Laki, Szöke i Torma* (Gatterman,

2004: 353.) te možemo zaključiti kako su u njoj tada stanovali Mađari. Nakon njih do današnjega dana Branjinu su nastanjivali Srbi *Raci*⁷, nekoliko šokačkih obitelji, Nijemci i kolonizirani Hrvati, mahom Zagorci i Međimurci. Prateći popise stanovništva zamjećuje se kako se demografska slika naselja često izmjenjivala do kraja 18. stoljeća kada je Branjina postala tipično *švapsko-srpsko* selo. Dotadašnja mađarska prezimena stanovnika su iščeznula, a već 1695. godine u u Branjini se spominju obitelji *Bacsvanin, Bohnak, Garmacz, Godath, Sapiska, Stani* i 11 Slavena bez obiteljskoga imena. (Gatterman, 2004: 353) Godinu dana kasnije spominje se da u Branjini stanuje 18 srpskih obitelji (Timar, 1986: 58.). No, već 1765. godine „*ugledni je gospodin upravitelj Branjinu započeo naseljavati Nijemcima*“ (Sršan 2002: 30). Nijemci su u Branjinu naseljavani s olakšicom – izuzeti su tri godine od zakupa i vlastinskoga kuluka, a po isteku tri godine potpast će pod uobičajene terete. Da su krajem 18. stoljeća Nijemci imali već toliki utjecaj u ovim naseljima svjedoči i činjenica da je 1785. godine više od polovine Branjine činilo njemačko stanovništvo. Prema podacima koje donosi Dubravka Božić Bogović na osnovu kanonskih vizitacija pečuške biskupije i popisa Kotara Branjin Vrh, 1782. godine u Branjini je stanovalo stotinu Nijemaca (Božić Bogović 2009: 212). Sličan omjer njemačkog i srpskog stanovništva u Branjini potrajao je dvjesto godina do kraja Drugog svjetskog rata kada je skoro svo njemačko stanovništvo moralo iseliti, a u njihove kuće useljavaju se uglavnom Zagorci i Međimurci, ali i Podravci i Dalmatinci planom agrarne reforme i kolonizacije iz 1945. godine. Naselje je 1944. godine brojalo 49% stanovništva njemačke narodnosti koji

⁷ Raci jest naziv za Srbe starosjedioce, uglavnom one koji su Baranju naselili u vrijeme seobe pod vodstvom Arsenija Crnojevića.

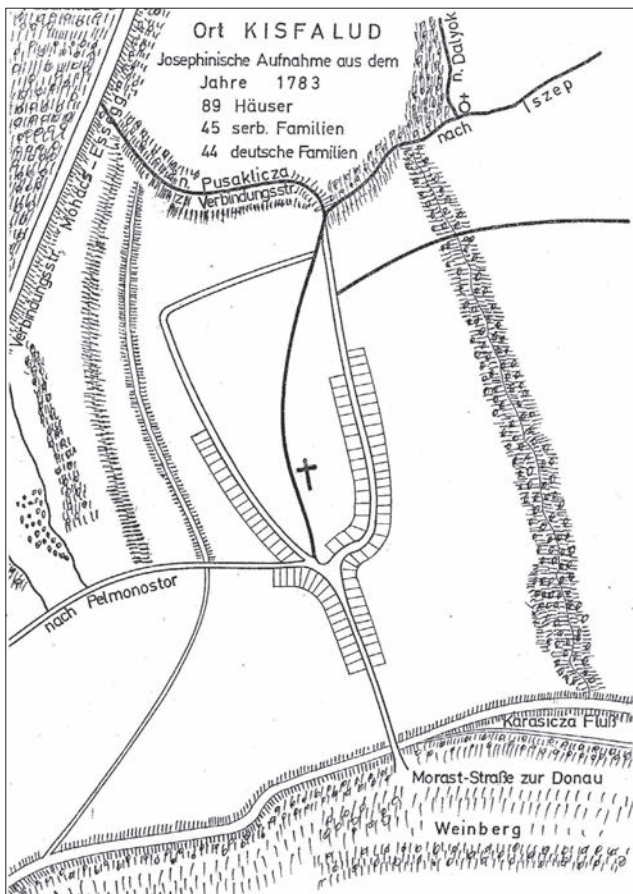
su osim stambenih kuća posjedovali i oranice i vinograde⁸, stoga u nju doseljava veliki broj koloniziranih. Preostali postotak stanovništva činilo je u većinskom dijelu srpsko stanovništvo koje je većinom iselilo nakon Domovinskog rata te danas doseljeni Zagorci i Međimurci ondje čine većinski etnički dio, uz nekoliko obitelji Srba starosjedioca – *Raca*.

5. Izgled naselja

Današnji izgled naselja oblikovan je još krajem 18. stoljeća kada su ju počeli naseljavati Nijemci kojima je bilo točno određeno kako moraju izgrađivati svoja naselja. U Beču je 1772. godine objavljen propis pod nazivom *Glavna uputa za naseljavanje*. Prema tom propisu postoje tehničke norme za osnivanje naselja, oblikovanje kućišta, za gradnju kuće i ostalih zgrada. Precizno je određena širina ulica, kućišta, kao i smještaj svih zgrada koje moraju biti postavljene na istoj strani dvorišta i na granici prema susjedu (Galiot Kovačević: 2008: 211). Danas po Branjini točno možemo iščitati utjecaje ovoga zakona. Uspoređujući ju sa starim kartama vidljiva identična struktura sela onomu današnjemu. Ono je podijeljeno na tzv. *Prvu*, *Drugu* i *Treću* ulicu, te tzv. *Glavnu* ulicu koja je okomita na tri ostale. Postoji u Branjini još uličica ili sokaka koji povezuju ove četiri temeljne branjinske ulice koje karakterizira uglavnom prizemna gradnja slobodnostojećih ili poluugrađenih građevina. Ulice su prošarane starim *švapskim špic* kućama, pravoslavnom kućom s vjenčićem na *ganjku* i tzv. *kućama iz obnove* sagrađenim nakon

⁸ Prema statističkim podacima za mjesto Branjinu koji su sastavljale udruge Dunavskih Švaba u Njemačkoj nakon protjerivanja. Podatke nam je putem elektroničke pošte ustupio Johann Holzmann.

Domovinskoga rata. Tako će jedna do druge stajati kuće sagrađene prije dvije i prije dvije stotine godina.

Karta Branjine 1783.

6. Znamenitosti

U mjestu postoje dvije crkve, jedna je katolička crkva *Pohodjenja Blažene Djevice Marije*, izgrađena 1858., koja je zaštićena preventivno kao kulturno dobro⁹, a druga je *parohijska crkva sv. Nikolaja*, izgrađena 1808. godine, koja je zajedno sa svojim inventarom registrirana kao kulturno dobro¹⁰. Od spomeničke kulture postoji antifašistički spomenik koji se nalazi u središtu mjesta te novoizgrađeni spomenik palim borcima i civilnim žrtvama Domovinskog rata koji se nalazi ispred Doma kulture. Branjinsko groblje nalazi se izvan sela, u središtu se nalazi novoizgrađena mrtvačnica. S desne je strane mrtvačnice pravoslavno groblje, a s lijeve je katoličko uz koje se nalazi i staro njemačko katoličko groblje. Na spomenicima groblja nerijetko se daju iščitati i datumi rođenja iz 18. stoljeća.

U Branjinškome brdu nalazi se i pravoslavno svetište *Studenac*. Sam njegov naziv govori o povijesnoj pozadini prema kojoj je ono i postalo mjestom religijske važnosti. Vjeruje se da je izvor s te lokacije izvor svete i studene vode. Na svetištu se nalazi uistinu malena kapelica visine oko 2 metra, a širine oko 1 metra posvećena Blaženoj Djevici Mariji, ne zna se točna godina njezine izgradnje no prema njezinom izgledu nagađa se da je ona ondje više stotina godina. Kada promotrimo lokaciju izvan religijskoga konteksta i uzmemo li u obzir nadmorsku visinu svetišta i činjenicu da je ovaj dio baranjskog prostora bio močvarom do izgradnje Albrechtova kanala u prvoj polovici 19. stoljeća, te da su se bunarske vode sta-

⁹ (Prev. zaštita 370/11/94)

¹⁰ 6/2004. - Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 6/2004. - Lista zaštićenih kulturnih dobara (NN 18/05). Crkva je registrirana pod brojem 303, dok je inventar registriran pod brojem 28.

novništva podno brda vjerojatno često zagađivale, i stanovništvo obolijevalo, izvor je vjerojatno proglašen svetim jer ljudi koji su pili vodu s njega nisu obolijevali kao oni koji su pili zagađenu bunarsku vodu¹¹. Sveti je izvor zabilježen i 1818. kada je bila velika sušna godina i seoski su bunari presušili te je ovaj izvor napojio svo branjinsko stanovništvo koje je tada brojalo oko 1200 stanovnika (Sršan 2002: 91).

Pravoslavno svetište Studenac

Na svetištu se navečer uoči *Gospojne*, koju pravoslavci obilježavaju 28. kolovoza, održava sveta misa. Seoske su žene bile zadužene za *spremanje svetišta* koje je tada izgledalo kao na fotografiji. Zanimljivo je da je u Branjini na taj dan održavan *kermenc* ili *kirbaj* koji su *držali svi Branjinci*, bez obzira na religijsko opredjeljenje, naravno pravoslavci su ga obilježavali u religijskom duhu, dok je u katolika ono bilo pučkoga karaktera.

¹¹ Ovu pretpostavku prvi je razradio Aleksandar Vukadinović, pravoslavni svećenik iz Popovca.

7. *Crtice iz prošlosti naselja kako ga narod vidi*

U ovom će se poglavlju rada prikazati najznačajnije crtice iz prošlosti *Malenoga sela* te dodati pojedinosti ispričane od naroda koji je u njemu živio i još ondje živi. Kazivačicama Barici Kos, Regini Leskovar, Mariji Lovrek, Živojinu Ostojiću, Radojki Pešić, Velinki Ubavić i Viktoriji Županić postavljali smo pitanja vezana uz njihovu svakodnevicu i organizaciju javnoga i religijskoga života te suodnose *švapskoga*, srpskoga i hrvatskoga puka koji je u ovoj sredini uvjetovao današnju dimenziju multikulturalnoga sela uočljivoga po isprepletenosti narodnog, ali i religijskoga življenja. Stoga, prednost dajemo svakodnevnom životu dvadesetoga stoljeća, odnosno onome što je samim ispitanim Branjinkama i Branjincima (*Kišfalubcima*) bilo od značajnije važnosti. Ovo poglavlje podijeljeno je na dva dijela: u prvom dijelu govorit će se o suživotu Srba, Šokaca i Nijemaca do Drugog svjetskog rata, a u drugom dijelu o suživotu Srba i koloniziranih kajkavaca. Cilj je prvoga dijela samo prikazati suživot različitih etnija, dok se u drugom osim prikaza suživota Srba, Šokaca i koloniziranih kajkavaca govori i o ostatcima kajkavske tradicijske kulture u Branjini i problematici njezina identiteta.

7.1. *Iz suživota do Drugog svjetskog rata*

Branjinske su se *Švabe* družili s ostalim mještanima i svi su znali i pričati i *po naški*, dok su popovačke uglavnom pričali samo *po švapski*. Imovinski odnosi seoskih Švaba, Srba i Šokaca bili su podjednaki, *baranjske Švabe nisu baš i bile jako bogate kao bačke*. Na katolički Božić pravoslavci su išli kod Šokaca, a Šokci su zajedno s pravoslavcima išli na njihove slave pa i u crkvu. *Šokci baš i nisu išli u švapsku crkvu*. Škola se nalazila pored katoličke crkve i u nju su

išla i *švapska i srpska djeca*, ali u zasebna odjeljenja. Učitelj Štivić, koji je bio Hrvat, predavao je u pravoslavnom odjeljenju, a u *Babić je učio Švabe*. U selu je bilo i *Nazarenaca*.

Branjinski Nijemci

Gostionice im, kao u mnogim drugim mjestima, nisu bile podijeljene te su u njih mogli zaći svi mještani, bez obzira na nacionalnost. Početkom dvadesetoga stoljeća u *Srednjoj ulici*, na sredini, postojala je *Sokolana* gdje je bila dvorana s pozornicom i gostionica. Iza današnje katoličke crkve bila je njemačka gostionica *Kod Frizta*, a na početku današnje Zagorske ulice bila je privatna njemačka gostionica *Kod Nandora*. Preko puta pravoslavne crkve bila je srpska gostionica koju je držao Joco Vuković. *Sokolska* je gostionica ostala i nakon kolonizacije Zagoraca i Međimuraca. Tada je bila je aktivna i gostionica *kod Nandora*, no narodski je nazivana *kod Gine*. Danas u Branjini, uz pokoji propali pokušaj, nema gostionice niti kafića.

Sredinom dvadesetoga stoljeća mještani su se uglavnom bavili poljoprivredom i uzgojem domaćih životinja, no i vinogradarstvom. Selo je bilo relativno bogato i dostatno napućeno obrtnicima: postojao *brico* koji nije imao svoju brijačnicu, već je djelovao u jednoj prostoriji svoga doma, zatim *sodaš*, bila je u Branjini i *mesnica Kardoševa* i još jedna, *presličar Till bio je u Prvoj ulici*, *licter* u sokaku, opančar, zatim *onaj što vunu prede, što štrange prede*, užar,

šnajderke, dva, tri *šustera*, kovač Hadnadž koji je držao i šegrte te seoski *pinter*. Ljudi su trgovali na *vašarištu* koje se održavalo na *Ledinama* uz potok Borzu uz sjeverni dio sela i održavalo se dva puta mjesečno. Kazivači govori kako je ono bilo veliko kao i belomanastirsko te da se ondje prodavalo sve, od stoke do drugih potrepština, a po selu su postojali i putokazi na kućama kako doći do vašarišta. Prema kazivačici Pešić *bila je i žena koja je čerala guske, koji je čero svinje, koji je čero krave, bila je i štala za bikove*. Uz *vašar* je bio i seoski *zdenac, đeram*, koji danas još postoji, no u zapuštenom je stanju i nalazi se usred obradivog polja. Iz njega su ljudi kućama nosili pitku vodu, iako je svako dvorište imalo svoj bunar, no nije svačija voda bila pitka. Danas Branjinci kupuju sitne kućanske potrepštine u jedinoj trgovini u selu, a sve ostalo moraju ići kupovati u Beli Manastir ili dalje.

Sredinom stoljeća djelovao je i *doktor Štajman* u Branjini u *Glavnoj ulici*, bio je Židov i imao je svoju ordinaciju u kući. Pokopan je na pravoslavnom groblju u Branjini jer je židovsko¹², koje je bilo na *Ledinama*, srušeno, a velike spomenike su ljudi stavljali u temelje novih kuća. Danas u Branjini nema liječničke ordinacije.

Švabe su kao crkveni god, *kirbaj* ili *kermenc*, držali *sv. Martina* čiju su sliku i ponijeli iz svoje pradomovine. Iako je crkva u 1858. godine posvećena *Pohodenju Blažene Djevice Marije*, crkveni se god i dalje štovao kao *sv. Martin*, a po dolasku Zagoraca i Međimuraca ovaj se običaj mijenja, te su oni *uzeli Gospojnu* kojoj je crkva i

¹² Prema kazivačici Viktoriji Županić u selu je pedesetih godina postojalo i židovsko groblje koje se nalazilo uz istočnu stranu sela *bilo je ograđeno i jako lijepo, ali napušteno, uz njega su nasle agacije i mi kao djeca smo se ondje igrali, kasnije je groblje porušeno. Spomenici, koji su bili jako lijepi i veliki, poslužili su ljudima za temelje pri izgradnji novih kuća*. Isto tvrdi i kazivačice Pešić i Ubavić, dok se kazivačica Kos groblja ne sjeća.

Prikaz nošenja litija

posvećena i god se obilježava 30. svibnja. Školska slava pravoslavne crkve bila je *sv. Sava*, za vrijeme kojega su recitirali i male katoličke *Švabe*. Crkvena je *sv. Nikola*, a *Gospojina* je za Studenac.

Pravoslavci su imali i vjerski običaj nošenja litija. Kada se *nosila litija na Duhove*, *svetile su se šume*, išlo se *skroz dolje do Studenca* i *to skroz kroz Planinu*, *do jednog križa pri vrhu gdje su se pleli vijenci*. *I onda se išlo dolje prema crkvenom podrumu*. *Išlo se svake godine do 80-ih godina kada je običaj prestao zbog premalo naroda*. Pravoslavci i Švabe su držali i *poklade*, uvečer se išlo na ples. Starije su žene nosile perece, kifle i naranče¹³, *novim mladama*, onima koje su se udale do poklada, 10. ožujka. Maskirali se nisu.

¹³ Običaj nošenja naranča je bio novijega datuma, od 70-ih godina nadalje.

Nakon Drugoga svjetskoga rata i pada Njemačke, branjin-ske su *Švabe* nakon nepunih dvjesto godina življenja u Branjini morali iseliti. Neki su odvedeni u logor na Banovo brdo, a neki su odmah iselili. Seoski kovač Hadnadž izrađivao im je *šatre* kako bi što više stvari mogli natrpati na kola pri prognanstvu. Ostalo je od nekadašnje polovice mještana naselja svega dvije njemačke obitelji: *djed Majer i presličar Till*, no i oni su također nešto kasnije iselili. U *švapske kuće* kolonizirani su pretežito stanovnici Hrvatskoga zagorja, Međimurja i Podravine.

Uočljivo je da je u ovom prvom razdoblju dvadesetoga stoljeća suživot Nijemaca, Srba i Šokaca bio pozitivan. Sve narodnosti su podjednako zastupljene u javnom i kulturnom životu sela, ali i podjednakih imovinskih mogućnosti. U manjinskom položaju bili su jedino Šokci koji su se u javnom prakticiranju običaja više priklonili Srbima, negoli Nijemcima u selu. Te iako su katolici, pohađaju i pravoslavnu crkvu i školu te znaju čak i prakticirati njihove običaje, no sve to uglavnom zbog jezične barijere. Iako su branjinski Nijemci govorili hrvatski jezik, u javnom životu (primjerice na misama u crkvi) govorilo se njemačkim jezikom te upravo zbog toga, ali i zbog kulturalnih sličnosti sa Srbima, Šokci su se više približili većinskim pravoslavicima negoli katolicima.

7.2. Vlak bez voznog reda – iz suživota kajkavaca i Raca do gonetanja identiteta koloniziranih kajkavaca i ostataka njihove kulture u Branjini

7.2.1 Akulturacija kajkavaca u švapsko-srpsko selo

Kako smo već spomenuli, naselje Branjina 1944. godine broji 49% stanovništva njemačke narodnosti koji su osim stambenih kuća posjedovali i oranice i vinograde, stoga u nju doseljava veliki

broj koloniziranih, točnije 31 obitelj iz Međimurja, Zagorja i Po-dravine¹⁴, koji će dobiti posjede prijašnjih njemačkih stanovnika. O naseljavanju u selo nemamo nikakvih pisanih izvora, već smo razgovarali sa živućim osobama koje su bile kolonizirane. Prema kazivačicama Viktoriji Županić i Barici Kos kolonizacija iz Hrvatskoga zagorja i Međimurja odvijala se vlakovima *koji su bili jako spori, toliko spori da je stoka koju su ljudi vodili sa sobom mogla hodati uz vagone*. Kazivačice govore kako su kolonizirane prvo dovezli u Osijek i od tamo su ih *preko Drave prevozili čamcima* te dalje kamionima. Kazivačica Županić se sjeća da su *pri dolasku u Branjinu spalivali u starom domu, a odbornici su nam drugi dan dijelili kuće*. Obitelji su dobile njemačku oduzetu imovinu, a govore kako je selo po njihovu dolasku bilo u jako dobrom stanju. *Branjinsko brdo je izgledalo kao naselje*, govori kazivačica Županić, vinski područji su bili odlični. Prema kazivanjima koloniziranih, veliki broj doseljenika je dolazio samostalno i u godinama poslije kolonizacije, sljedeći svoje obitelji i prijatelje. Prateći podatke iz kazivanja intervjuiranih doseljenika, proces nastanjivanja Baranje je trajao sve do 1959. godine.

Poznato je da su kolonizirani mještani u drugim naseljima često izrugivani zbog dijalekta kojim su govorili i nazivani od starosjedioca *dodošima*, *kajbušima* ili *kuferašima* (Vukelić 2012: 189) te se počinju stidjeti svojega identiteta i zataškavaju ga. U Branjini je za-

¹⁴ U sklopu školskog projekta *Ne zaboravimo kaj* školske godine 2009./2010. školska je učiteljica razredne nastave Ana Predojević iz Branjine popisala kolonizirane obitelji s kajkavskoga govornoga područja u Branjinu: *Beti, Bogović, Ceglec, Copak, Crnčec, Čovnan, Đurkas, Horvatić, Hrešč, Jambrović, Janičar, Kokanović, Kos, Kuhar, Leskovar, Lovrek, Marković, Martan, Matoš, Milak, Novoselec, Piskač, Podgorelec, Punčec, Purić, Rohtek, Rušec, Šalamun, Šperjak, Vizjak i Županić*.

Šira kolonizirana obitelj

bilježen relativno skladan suživot, no problemi očuvanja identiteta su uzrokovani nekim drugim čimbenicima. Ondje su doseljenike jednostavno nazivali – *kolonisti*, ili sve koji su govorili kajkavskim narječjem *Zagorcima*, bez obzira odakle su došli. Uočljivo je i da mnoge obitelji nisu uspjele sačuvati mnoštvo tradicijskoga zagorskog ili međimurskoga folklor, no svakako je zanimljivo da su u sačuvali svoj dijalekt na koji je utjecalo malo starosjedilačkoga govora.

Razgovarali smo s dvije kazivačice koje su starosjedioci i s dvije kazivačice koje su u Branjinu kolonizirane 1946. godine. Razgovorom se kanilo doznati koliko je očuvana tradicijska kultura iz Zagorja i Međimurja, na koji je način došlo do ispreplitanja običaja te kakvi su bili uvjeti za održavanje običaja iz kraja koloniziranih. Kazivanja starosjedioca i koloniziranih su se manje-više nadopu-

njavala te za primjer Branjine možemo reći da je postojao relativno skladan suživot starosjedioca i doseljenih. Izdvojiti ćemo nekoliko zanimljivih primjera.

Kazivačice govore da je šezdesetih godina u selu bila organizirana Antifašistička fronta žena u koju su bile uključene skoro su sve seoske žene. Igralo se, plesala kola i na pozornici. Plesale su Zagorke, Međimurke i Srpkinja jedna do druge i srpske narodne pjesme, ali i „*po lojtrici gor, po lojtrici dol*“. *Med nami se nie znalo ekstra 'ko je Zagorec il Srbin. Si smo se skupa družili*. Seoski crkveni god– *kirbaj* ili *kermenc* – bio je na pravoslavnu Gospojinu koju su slavili svi, bez obzira na vjersku opredijeljenost. Pravoslavci su ju slavili kao vjerski blagdan, dok su katolici (Međimurci i Zagorci) tada, zajedno s pravoslavicima, veselili, njihovo je slavlje i druženje toga dana bilo pučkoga karaktera. Zanimljivo je da je u mjesto postojao i katolički crkveni god, no on sve do poslije Domovinskoga rata nikada nije bio od većeg značaja za katolike u naselju.

Dolaskom koloniziranih uvode se čak i novosti u običaju poklada. Po dolasku Zagoraca, dolaze i običaji maskiranja, u početku su se pravoslavci ovoga običaja i plašili jer su Zagorci i Međimurci namaskirani paradirali kroz selo, ulazili ljudima u dvorišta gdje im se, kako je to običaj i danas, moralo ih se darivati, dati im jesti i piti.

Zanimljivo je da i kolonizirani i starosjedioci uviđaju isprepletenost narodnih običaja koji se odvijaju u selu. Najzorniji je primjer u pogrebnih običaja. Naime, kazivačice Pešić i Ubavić koje su starosjedioci tvrde kako je *karmin* ili *daća* do dolaska koloniziranih obitelji bio samo pravoslavni običaj. *Naši su uvijek pravili daću, otkad svijet postoji, a kod vašeg svijeta nije bilo (...) sad prave svi Zagorci daću, a kod Švaba to nije bilo, oni dođu kuć i gotovo, a ni*

vaši nis' isprva. Zanimljiv je i sljedeći običaj koji se odvija drugi dan nakon ukapanja pokojnika, naime tada se prije podneva odlazi na pokojnikov grob. Pravilo je da se ne bi trebalo ići prije devet sati ujutro, ali ne i puno kasnije nakon spomenutoga vremena, i da na groblje odlazi pokojnikova uža obitelj i kuharice koje su za vrijeme pogreba pripremale večeru za karmine upaliti svijeću i pomoliti se. Iz ovih se „pravila“ primjećuje da su to u biti segmenti pravoslavnoga običaja kojega oni nazivaju *pogreb*, *pogrebenje* ili *pogrebenije*. Navedeni običaj je pravoslavni, no neke njegove oblike preuzeli su i gotovo svi katolici (Zagorci, Međimurci) mlađih naraštaja u Branjini. Kazivačice Županić i Kos, kolonizirane Hrvatice – Zagorka i Međimurka, ovaj običaj odbijaju, dapače, kazivačica Županić ih naziva *ciganjskim*. No, obje su upućene u njihova, od katolika, izmijenjena pravila. Kazivačica Županić navodi: *Kažu da idu tri one što su kuhale, ali mi to ne.*

Mnoštvo je ovakvih izmijenjenih pravila u narodnim običajima koji su doseljeni preuzeli od starosjedioca po kojima se primjećuje da su se, što je u biti i lako razumljivo, više prilagođavali zatečenoj situaciji negoli uspijevali održavati svoje običaje. Vjerojatno i zato što su naseljeni kajkavci uglavnom podrijetlom iz različitih regija – Međimurja, Zagorja i Podravine te su se i načini prakticiranja njihovih običaja razlikovali. Situaciju pogoršava i materijalna situacija koloniziranih: naime, Međimurke i Zagorke bile su nadničarke boljestojećim srpskim obiteljima, te je i taj odnos moći uvjetovao njihovu poniznost pred starosjediocima. Među sobom su govorili kajkavskim narječjem, a pri razgovoru sa starosjediocima prilagođavali su se njima, trudili su se ne govoriti kajkavski u svim javnim situacijama, osim starijega življa koji drugačije nije znao. Jedna kazivačica druge generacije iz Branjine govori: *Uvijek sam zavidila*

onima iz Kozarca, oni su se tak lepo spominjali v avtobusu kad smo išli v Osijek, a mi smo se stidili. Stoga razloge neočuvanja kajkavske baštine treba tražiti i u tome su se doseljenici i stidjeli svoga identiteta, odnosno, ukoliko su prakticirali kakve običaje, činili su to u svom domu, nikada javno i kolektivno. Osim toga, doseljavaju u mjesta gdje već postoji nasljeđe uglavnom većinskih starosjedioaca te se u navedenim situacijama više prilagođavaju zatečenome i njihovo usmeno nasljeđe opstaje samo u fragmentima i u onim tematskim okvirima koji su bili aktualni i u starosjedioaca.

Nadalje, kajkavci su kolonizirani, iz-mještteni (*displacement*) iz svog kulturnog habitata u ono koje ni samo još nije bilo svjesno svoga novog položaja zbog nagle iseljenosti Nijemaca nakon dvjesto godina. No, praznina nije dugo postojala. Kuće koje su ostale prazne iza njih, zaživjele su nekim drugačijim načinom života. Starosjedioci Srbi navikavaju se na kajkavce, a kajkavci se navikavaju na njih i na novi prostor, na novo okruženje, nove kuće, nove kulture i novi život. Na pameti im je prema kazivanjima tada bio sam rad, prehraniti djecu i zbrinuti se za daljnji život. Upravo zbog toga su i krenuli u kolonizaciju. „Odnos je doseljenika prema mjestima u kojima žive bio funkcionalan, tj. ona su puke stambene lokacije, a samo je odnos prema stambenoj jedinici (kući) emocionalan. U ovom razdoblju novo boravište je važnije od starog samo zbog svoje praktične relevantnosti u tadašnjosti. (..) Doseljenici se nisu upisali u cjelokupan prostor naselja već samo u kuće i imanja, svoje nove životne „svjetove“. Tome zasigurno pridonosi činjenica njihove srednje i starije dobi; nisu, naime, u tim mjestima stekli formativna iskustva, nego su se u njih doselili kao zreli ljudi.“¹⁵ (Čapo 2011:

¹⁵ Jasna Čapo piše o akulturaciji Srijemaca u Hrvatskoj za vrijeme Domovinskoga rata, no njezini se zaključci mogu primijeniti i na kajkavce u Baranji.

346). U ovom novom životu oni nemaju niti volje, niti vremena skrbiti o svojoj baštini. Vrijednosti koje su ponijeli iz svojih domova, poput narodne nošnje, prodali su zbog neimaštine. Njihova djeca nemaju konkretnih podsjetnika na ono što uistinu jesu, a niti se u selu se ne prakticiraju nikakvi kolektivni običaji koji bi održavali njihov identitet.

Osim kuća u kojima su stanovali, vezali su se i uz crkvu. Kako su kajkavci novi katolici u selu oni se vežu uz katolička seoska središta koja postaju njihovi novi, ali ujedno i jedini kolektivni identitetski simboli. Crkve su im jedina poveznica s ishodištima, one predstavljaju „mjesto sidrišta oko kojeg se formira zajednica doseljenika“ (Čapo: 2011: 336). No, niti ovdje proces akulturacije nije jednostavan. Primjerice, prije iz-mještenosti doseljenici su u svojim ishodištima štovali različite svetce, ovisno o mjestu, a sada im je određeno koji će biti novi datum njihova crkvena goda od nekih drugih ljudi koji ovdje više niti ne stanuju. Osim toga, doseljene zbunjuje i činjenica da se u istom selu štuje više crkvenih godova, te se u toj novonastaloj situaciji priklanjaju starosjediocima i iako nisu pravoslavci – i oni obilježavaju njihov god, naravno ne u vjerskom karakteru, već onom pučkom veselju na taj dan.

7.2.2. Kajkavski kulturni krug u Branjini danas

Nekakav oblik kolektivnog sjećanja i ponovnog traženja svoga identiteta branjinski kajkavci započinju prakticirati tek unazad desetak godina. Odnosno s „iskustvom iz-mještenosti (*displacement*) i života udaljenog od prvotnog doma razvili su novi smisao pripadanja napuštenom domu i zavičaju“ (Čapo 2011: 337). Uz navedeno u prilog kolektivnoj organiziranosti doprinosi i novonastala demokratska politička i društvena situacija u selu nakon Do-

KUD Bijeli ljljani

movinskog rata, ali i činjenica da je većinsko srpsko stanovništvo napustilo selo i u njemu sada uglavnom stanuju kajkavci – tj. Zagorci, Međimurci i Podravci. Svoju povezanost s prvotnim domom iskazuju odmah po povratku u Baranju nakon mirne reintegracije kada su preimenovane ulice u naselju, a jedna od njih nazvana je *Zagorska ulica*. U posljednjih pet godina iskazivanje identitetske pripadnosti se posebice naglašava te se u Područnoj školi Branjina redovito održavaju projekti na temu *Ne zaboravimo kaj*¹⁶ koji su prerasli okvire školske priredbe i gledati ih dolaze većina kajkavaca iz naselja, pa čak i okolnih mjesta. Organiziran je i KUD *Bijeli ljljani*, jedino baranjsko kulturno-umjetničko društvo koje njeguje zagorsku tradicijsku glazbu, a posebice ples¹⁷. No, ovdje se

¹⁶ Projekte vodi učiteljica Ana Predojević, kćer koloniziranih Međimurke Regine i Zagorca Branka Leskovara.

¹⁷ Predsjednica, organizatorica i idejna začetnica KUD-a, Liljana Hrešč, jest Baranjka, rodom iz Kopačeva te sama nije iz obitelji koloniziranih, no udana je u takvu obitelj. U

očituje još jedan zamršeni sloj osjećaja pripadanja. Naime, u selu se nikada nije kolektivno njegovala plesna baština iz Hrvatskoga zagorja, a članice KUD-a su samo dijelom Zagorke, već i Podravke i Međimurke koje se poistovjećuju sa Zagorcima jer govore istim narječjem, a prvotno zbog toga jer nemaju drugih mogućnosti – u mjestu nema nekakvoga drugog udruženja bilo kakve vrste u kojem bi mogli njegovati tradiciju iz kraja odakle vuku korijene. Naime, u naselju su, kako smo već spomenuli, starosjedioci doseljene koji su govorili kajkavskim narječjem uglavnom nazivali *Zagorcima*. Uočavamo da su kolonizirani jednim dijelom prihvatili ovakvo njihovo određenje, te odlučuju njegovati zagorske narodne plesove i iz ovoga razloga.

7.3. Od gonetanja identiteta današnjih mještana Branjine do zaključka

Prozboriti o osjećaju pripadanja i pokušaju promatranja identiteta općenito baranjskih, a ne samo branjinskih kajkavaca, već je zamršen i *prljav* posao. Krenemo li od osoba koji su u Baranju migrirale kada su već bile dovoljno odrasle da budu svjesne svoje prve subetničke pripadnosti i koje su prolazile akulturacijske procese pri doseljenju, nailazimo na prepreke njihove današnje dobi, odnosno na to da ih je većina ili dovoljno stara i bolesna da bi mogli kazivati ili su već preminuli¹⁸. Ukoliko se okrenemo

razgovoru s njom saznajemo da je KUD organiziran jer „Zagorci ovdje nikad nisu držali ništa svoje“. Ovdje je bitno napomenuti da Branjinci koji nisu kolonizirani, sve doseljenike koji govore kajkavskim narječjem uglavnom nazivaju Zagorcima.

¹⁸ Proces kolonizacije odvijan je prije 67 godina te dugogodišnje nerazumijevanje ili neprepoznavanje aktualnosti ove teme dovelo je do činjenice da ju je danas jako teško istraživati zbog jako malenog broja živućih kazivača koji su u vrijeme kolonizacije bili barem punoljetni. Na području cijele južne Baranje uspjelo se doći u kontakt sa svega 15 osoba.

istraživanju njihove djece koja su rođena i odgajana u Baranji, ulazimo u prostore neke druge problematike jer oni nisu morali biti akulturirani, zbog toga što su u Baranji rođeni i odgajani. Dodamo li tome činjenicu da je naselje, baš kao i cijela regija, izrazito multikulturalno i multietničko i u posljednjih stotinu godina naseljeno Nijemcima, Srbima, Mađarima i Hrvatima, te da se Hrvati dijele na daljnje subetničke skupine Međimuraca, Zagoraca, Podravaca, Dalmatinaca i Šokaca problematika postaje još aktualnija i zamršenija. Stoga ćemo jedino pokušati – na temelju navedenih primjera i odgovora koje smo dobili kazivanjima i putem upitnica¹⁹—opisati zatečeno stanje i zaključiti koliko sami kolonizirani i njihova djeca danas skrbe o svom subetničkom identitetu, a time na neki način i odgovoriti kolika je infiltriranost tradicijskog života kajkavaca na baranjskom prostoru, što nas pak može dovesti i do krajnjeg zaključka o njihovom identitetskom pitanju.

Sumiravši navedene primjere, zamjećuje se da se branjin-ski kajkavci vole identificirati sa svojim prvotnim prebivalištima, a posebice njihova djeca, danas ljudi rođeni '50ih i '60ih godina dvadesetoga stoljeća. U upitnicama, a i pri usmenim razgovorima, svi naglašavaju svoj subetnički identitet, većina navodi da njeguju narodne običaje svojih prvotnih prebivališta, no kada ih se upita kako to čine – dolazi do zbuđenosti, te se nekakav krajnji odgovor svodi na narječje i prehranu u određene dane blagovanja vezane uz crkveni kalendar. Odnosno, očito je da iz razloga što njihovi

¹⁹ Upitnice nisu izrađene za ovaj rad već za istraživanje o ostacima kajkavske tradicijske kulture na području južne Baranje i problemu njezina identiteta koje je autor izlagao na stručno-znanstvenom skupu *Kajkavska glazbena baština* koji su organizirali Institut za etnologiju i folkloristiku i udruga Matapur u Zagrebu 21.-22. 11. 2012. godine.

roditelji nisu uspješno očuvali svoju baštinu po dolasku u Baranju, niti njihova djeca više ne znaju kako bi to činila. Oni odrastaju u okruženju gdje su dominantni kolektivni narodni običaji u selu oni koji nisu bili njihovi, dok se njihovi njeguju samo unutar obitelji te se i prilagođavaju većini. No, nakon Domovinskog rata većina postaje manjina i srpski narodni običaji u selu su skoro u potpunosti iščezli, sada se ti običaji prakticiraju isključivo unutar obitelji, a doseljenici postaju nositelji javnih zbivanja u selu. Isprva se u novonastaloj situaciji nisu snašli, no u posljednjih nekoliko godina započeli su javno isticati svoju pripadnost kajkavskom kulturnom krugu kroz kulturno-umjetnička udruženja, javne priredbe, manifestacije poput *Štruklijade*²⁰ i sl. Dakle, izvanredna društveno-politička situacija i nove demografske promjene uvjetovale su paradoksalnu činjenicu da djeca koloniziranih pokušavaju njegovati tradicijsku kulturu njihovih roditelja koju oni sami ranije nisu uspjeli baštiniti, te u biti ono što se danas pokušava njegovati jesu rekonstrukcije kakvog kolektivnog sjećanja koloniziranih ili inicijative pojedinaca koje pak nemaju veze s baštinom koloniziranih sumještana, ali se lako uklapaju u identitetske odrednice kojima se današnja druga generacija koloniziranih želi predstavljati.

Navedeni primjeri iz naselja Branjine jesu tipični primjeri kreolizacije kulture kao prostora multidimenzionalnih kulturnih sudara. Višegodišnji suživot s ostalim etnijama uvjetovao je stvaranje drugog identiteta označenog višestrukim i parcijalnim pripadanjima što šokačkom i srpskom, što katoličko-njemačkom, a što kajkavskom kulturnom krugu. Dakle, odgovoriti na postavljeno pitanje u naslovu rada „Tko su Kišfalubci?“ i gonetati njihov

²⁰ Štruklijada se održava u Popovcu, no u manifestaciju su uključeni i Branjinci.

kulturni identitet je teško. Ono bi danas značilo biti kajkavac u selu čije ime je duže bilo mađarsko, negoli hrvatsko, u kojem je do prije dvadesetak godina svaka druga kuća imala isprepleteni vjenčić na *ganjku*, stanovati u *švapskoj* kući i pokapati se na groblju gdje su s lijeve strane stari njemački, a s desne pravoslavni grobovi. Zaključiti nam je da se kulturni identitet Branjine nikako ne smije pokušati jednoznačno odrediti. Možda ga najzornije opisuje priča kazivača Živojina Ostojića: *Moja mati ide ujutro u pekaru i pozdravi na ulici susjedu „Morgen Else!“, ona joj vrati „Dobro jutro Saveta!“, onda ide tri koraka dalje „Jó napot Erzsi“, ova joj vrati „Dobro jutro!“ i onda treće naiđe Srpkinja ili Hrvatice i kaže „Zdravo Saveta! Kud' ćeš, gdje ćeš?“ I onda pred trgovinom sve govore svoje i sve se razumiju.* Dakle, Branjina je tipično multikulturalno selo koje svojom poviješću i kulturnim nasljeđem svim svojim stanovnicima na neki način određuje multikulturalno promišljanje i djelovanje, u kojem se isprepliću tradicijske kulture svih (sub)etnija koje su u njemu živjele i žive te stvaraju onaj identitet sela koji se ne može odrediti jednom od njih, već se u njemu iščitavaju fragmenti svih njezinih nositelja.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori:

MAGYARORSZÁG LEVÉLTÁR – kratica: MOL (Mađarski državni arhiv):

A Középkori Magyarországi Levéltári Forrásainak Adatbázisa (Baza podataka arhivske građe za srednjovjekovnu Mađarsku):

Internet stranica za pristup arhivskoj građi:

<http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a100517htm?v=pdf&a=start>

Serijski broj dokumenta: 64764

Urbaria et Conscriptioes:

Internet stranica za pristup arhivskoj građi:

<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a100112.htm?v=pdf&a=start>

Urbaria et Conscriptioes REGISTRATA UC 56 : 41(1687. godina)

Objavljeni izvori:

Komorski popis naselja Belja iz 1766. u: Sršan, Stjepan, 2002. *Stanovništvo i gospodarstvo Baranje 1766. i 1824. godine*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.

Payr, Josip, Opis beljskog vlastelinstva 1824. u: Sršan, Stjepan, 2002. *Stanovništvo i gospodarstvo Baranje 1766. i 1824. godine*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.

Kanonske vizitacije, knjiga I. – Baranja 1729.-1810. Prepisao, preveo i priredio: dr. sc. Stjepan Sršan, Državni arhiv u Osijeku, 2003.

Kanonske vizitacije, knjiga II. – Baranja 1829.-1845., prepisao, preveo i priredio: dr. sc. Stjepan Sršan, Državni arhiv u Osijeku, 2004.

Sršan, Stjepan, 1999. *Baranja 1785. godine*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji („Službeni list FNRJ“, br. 64/45, 16/46, 24/46, 99/46, 101/47, 105/48, 4/51, 19/51, 42-43/51, 21/56, 52/57, 55/57 i „Službeni list SFRJ“, br. 10/65)

Literatura:

BOŽIĆ BOGOVIĆ, DUBRAVKA. 2009. *Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću: Iz zapisa kanonskih vizitacija*. Beli Manastir: Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru.

CSÁNKI, DEZSŐ. 2002. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 5. sv. digitalizirana knjiga. Budapest: Arcanum DVD könyvtár IV - Honismeret, család-történet, heraldika.

ČAPO, JASNA. 2011. Dvadeset godina poslije. Stvaranje doma u kontekstu nasilno prisiljenih osoba. U *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić, ur. Zagreb – Ljubljana: Institut za etnologiju i folkloristiku - Institut za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU. 335-353.

ENGEL, PÁL. 2002. *Középkori magyar genealógia*, digitalizirana knjiga. Budapest: Arcanum DVD könyvtár IV - Honismeret, család-történet, heraldika.

FIEDER, MÁRIA. 2007. *Baranya vármegye korai ómagyar kori helyneveinek nyelvi elemzése*. Debrecen: Bölcsészettudományi Kar, Debreceni Egyetem.

FRANC, JOSIP. 2006. Sakralna baština njemačkih sela u Baranji. U *Godišnjak Njemačke zajednice / DG Jahrbuch*. Vol.13 No.1. Renata Trischler (ur.), Osijek: Njemačka zajednica. 185-190.

GALIOT KOVAČIĆ, JADRANKA. 2008. Gospodarski i kulturni utjecaji njemačkih doseljenika na tradicijski život Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, od početka 18. stoljeća do 1941. godine. U: *Etnološka istraživanja*, Vol.1 No.12/13 Siječanj 2008.

GATTERMANN, CLAUD HEINRICH. 2004. *Die Baranya in den Jahren 1686 bis 1713: Kontinuität und Wandel in einem ungarischen Komitat nach dem Abzug der Türken*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

KARAMAN, IGOR. 1986. Osnovna obilježja imanja Belje i Darda u sastavu kasnofeudalnih/kapitalističkih zemljoposjeda na baranjsko-slavenskom tlu do 1918. godine. U: *Tri stoljeća Belja*, Dušan Čalić (ur.), Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek.

MATICKA, MARIJAN. 1986. Agrarna reforma i kolonizacija u Baranji 1945.-1948. godine. *Tri stoljeća Belja*, Dušan Čalić (ur.), Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek.

MESIĆ, MILAN. 2006. *Multikulturalizam – Društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska knjiga.

MIHALDŽIĆ, STEVAN. 1992. *Baranja: od najstarijih vremena do danas*. Beograd: Biblioteka grada Beograda. (reizdanje knjige iz 1937. godine)

SRŠAN, STJEPAN. 1993. *Baranja*. Osijek: Matica hrvatska.

TIMAR, GYÖRGY. 1986. Demografska povijest Baranje do 1910. godine, u: *Tri stoljeća Belja*. Dušan Čalić (ur.). Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek.

VARGA, DARKO. 2009. Crtice iz povijesti naseljavanja Nijemaca u Baranju. *Godišnjak Njemačke zajednice/DG Jahrbuch*. Renata Trischler (ur.). Osijek: Njemačka zajednica. 285-327.

VOLK, MATHIAS. 1991. Kischfalud / Branjina, Kreis Batina. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Bild. 1.: *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944.-1948*. München/Sindelfingen: Donauschwäbischen Kulturstiftung.

VOLK, MATHIAS. 1995. *Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Kisfalud = Branjina, in der Baranya/Branau, 1874. – 1944*. Sindelfingen: AKdFF.

VUKELIĆ, JELENA. 2012. Dobri duh Međimurja. U: *Godišnjak ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, urednik: Edo Jurić, Svezak 8 (2011) (2012) Beli Manastir: Matica hrvatska ogranka Beli Manastir.

ZEILER, JOHANN 1998. *Familienbuch Popovac (Ban): Schwäbische Türkei 1750-1945 mit den Filialgemeinden Branjina = Kisfalud, Knezevo = Lak*,

Podolje = Bodollya und Sarok. Winnenden: Herausgegeben vom Heima-
tausschuss der Ortsgemeinschaft Popovac (Ban).

Kazivači/ce:

HREŠĆ, LJILJANA, rođena Pojić, rođena 1962. godine u Kopačevu, Bran-
jinka od 1970. Godine

KOS, BARICA, rođena Beti, rođena 1937. u Goričanu, Međimurje, kolo-
nizirana u Branjinu u rano proljeće 1946. godine

LESKOVAR, REGINA, rođena Lovrek, rođena 1928. godine u Donjem Vi-
dovcu, Međimurje, kolonizirana u Branjinu u rano proljeće 1946. godi-
ne, preminula 2011. godine

LOVREK, MARIJA, rođena Janičar, rođena 1934. godine u Ludbregu, do-
selila u Branjinu u jesen 1946. godine nakon kolonizacije, preminula
2012. godine

OSTOJIĆ, ŽIVOJIN, rođen 1924. godine u Branjini, stanuje u Branjini

PEŠIĆ, RADOJKA, rođena Hadnadž, rođena 1931. godine u Branjini, pre-
minula 2012. godine

PREDOJEVIĆ, ANA, rođena Leskovar, rođena 1957. godine u Branjini, sta-
nuje u Branjini

UBAVIĆ, VELINKA, rođena Borovac, rođena 1938. godine u Grabovcu,
Branjinka udajom od 1956. godine

ŽUPANIĆ, VIKTORIJA, rođena Čovran, rođena 1940. u Železnici, Hrvat-
sko zagorje, kolonizirana u Branjinu u rano proljeće 1946. godine

Izvori fotografija:

ORT KISFALUD, Josephinische Aufnahme aus dem Jahre 1783. (Arhiv op-
ćine Popovac)

Pravoslavno svetište Studenac i prikaz nošenja litija (vlasništvo obitelji Pešić)

Branjinski Nijemci (vlasništvo Moli Silven)

Šira kolonizirana obitelj (vlasništvo Ane Predojević)

Fotografija KUD-a Bijeli ljiljani (fotografirala Ivana Hrešč Podoreški)

Doprinos dr. sc. Ive Mažurana i prof. dr. sc. Stjepana Sršana rasvjetljavanju povijesne zbilje Baranje

Davorin Taslidžić

Sažetak

Tematizira se povezanost i utjecaj znanstvenih teorija na društvene i humanističke znanosti i historiografiju s posebnim osvrtom na povijesnu zbilju Baranje. Zadaća rada je da se javnost upozna s kompleksom suvremenih znanstveno-teorijskih pitanja u širem sklopu društvenih i humanističkih znanosti i problema u suvremenom svijetu. Posebno će biti riječi o različitim teorijskim pravcima koji kritički preispituju znanstvene dosege historiografije te o njihovoj nedvojbenoj argumentaciji iz pera ovih iznimnih znanstvenika: arhivista i povjesničara. Posebnu pozornost posvećujemo Mažuranovom i Sršanovom odnosu prema zemljopisnoj pokrajini Baranji u prošlosti, a poglavito u doba osmanske vladavine. Njihovo poimanje povijesne zbilje uvelike je utjecalo na brojne suvremene autore koji su se odvažili istraživati i pisati, ili pišu o Baranji.

Koliko je stara hrvatska svakodnevica izrijekom uopće utjecala na stvaralački rad dr. sc. Ive Mažurana, ali prof. dr. sc. Stjepana Sršana - pitanje je koje se nameće kada progovaramo o tim iznimnim znanstvenicima suvremene hrvatske povijesne znanosti.

Problematika materijalnog života stanovništva kasnosrednjovjekovnih slavonskih i baranjskih komuna u hrvatskoj je historiografiji dosta slabo istražena unatoč činjenici što za takvu vrstu analize postoje, s jedne strane, kvalitetni metodološki predlošci uglavnom razrađeni u europskoj medievistici, te s druge strane, obilje izvornog materijala sačuvanog za gotovo sve onodobnih komuna.

Za razliku od razdoblja nazovimo je pozitivističke historiografije, kada su se medievisti uglavnom bavili istraživanjem velikih političkih i značajnih društvenih događaja ili osoba ili pak gospodarskom problematikom, od sredine 20. stoljeća sve se više osjećala potreba za proučavanjem drugih segmenata srednjovjekovne prošlosti, u prvom redu svakodnevnog života srednjovjekovnog stanovništva (primjerice: hodočašća, život trgovaca, svakodnevica osoba na rubovima društva i isključenih iz društva kao primjerice, siromašnih, stranaca i drugih, pobožnost, život u gradskim župama, na tržnicama, u krčmama, turniri, proslave blagdana patrona, svakodnevica u profesionalnim društvima smrti i slično), politički ili gospodarski malo bitnog na nekoj nacionalnoj razini, ali važnog za sagledavanje ukupnosti povijesnih zbivanja u manjim regijama, komunama ili pak seoskim sredinama. Mažuran i Sršan svoj interes istraživanja postavljaju na empirijskim činjenicama, stvarnom povijesnom vrelu, tj. dokumentu.

S obzirom da se ovdje radi o proučavanju jednog specifičnog aspekta srednjovjekovne prošlosti, u prvom je redu važno utvrditi vrste vrela koja su najzahvalniji, odnosno koji pružaju najveći broj podataka. Iako se Mažuran najčešće koristi pisanim vrelima, koji su od presudne važnosti i za proučavanje ovog aspekta svakodnevnog života, u slučaju proučavanja materijalne kulture vrlo važnu ulogu

imaju i vizualna vrela, u prvom redu slike (zavjetne, oltarne, pale portante), prikazi na portalima, iluminacije u kodeksima i kipovi, koji ne samo da dopunjavaju informacije dobivene korištenjem pisanih vrela, nego nam čak pružaju mogućnost realističnog doživljaja i vizualizacije pojedinih predmeta (odjeće, obuće, ukrasnih predmete, kućanskih predmeta, profesionalnog alata, stambenih prostora, dućana, itd.), koji se spominju i u pisanim vrelima.

U sveopćoj lepezi svojih znanstvenih, ali podjednako i društvenih zanimanja dr. sc. Mažuran je zasigurno gotovo uvijek nalazio vremena da plodovi njegova djelovanja/istraživanja prodru što šire, kako ne bi ostavili traga samo u manje ili više specijaliziranim izdanjima, već i u onima koje često nazivamo znanstveno-popularnim, i posežu manje stručnim i znanstvenim izdanjima, čime su zahvalili što je moguće veći broj onih osviješćenih čitatelja koji prate povijesna izdanja i naslove, kako bi ih zainteresirali, privukli, ali i nenametljivo poučili... Stoga se s pravom može tvrditi da su dr. sc. Mažuran i prof. dr. sc. Sršan praktičari, ali ujedno i bezuvjetno promicatelji.

Rad obilježava između ostaloga i 85. rođendan poštovanog i uvaženog znanstvenika i 60 godina njegova istraživačko-znanstvenoga djelovanja. Dr. sc. Ive Mažuran u hrvatskoj historiografiji nazočan je gotovo 60 godina. Svojim istraživačkim radom u mnogo-me je doprinio razvoju hrvatske historiografije i hrvatske povijesti u cjelini, tako je osigurao preduvjete za sadašnja i daljnja istraživanja. Nije djelovao samo kao povjesničar, već i kao istaknuti kulturni i javni djelatnik.

Ive Mažuran (Brušane, 23. studenoga 1928.), hrvatski povjesničar i pisac. Ive (Ivan) Mažuran rodio se u Brušanima 1928. godine.

Gimnaziju pohađa u Osijeku i Zagrebu. Povijest je studirao i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje je također i doktorirao 1990. godine. Nakon završetka studija u Osijeku se, u Muzeju Slavonije, počinje baviti znanstvenim i istraživačkim radom te kao kustos muzeja radi od 1954. do 1960. godine. Zatim radi kao arhivist u Historijskom arhivu u Osijeku od 1960. do 1969. godine, a kao ravnatelj od 1969. godine. Od 1970. godine do umirovljenja 1994. godine urednik je u Školskoj knjizi u Zagrebu. U Osijeku je deset godina, od 1962. do 1972. godine, bio urednik književnog časopisa „Revija“.

Početak 1961. izabran za glavnog urednika „Revije“ književnog časopisa Ogranka Matice hrvatske u Osijeku. Zatečen takvom odlukom bavio se radom u Arhivu i nastavom u školi. S nekih 20 članova Matice hrvatske uz nesigurna financiranja, nedostatak prostora i opreme za uredništvo, a još više pomanjkanje ljudi od pera nije moguće izdavati časopis. Unatoč svemu što je u svoju obranu rekao, odluka s nije mijenjala. Navodno će urednički odbor obavljat velik dio poslova.

Od tiskanja drugoga broja časopisa shvatio je da nema ništa od silnih obećanja i lakoće izdavanja 'Revije' kao dvomjesečnika. Jedino upornim i samoprijegornim radom mogao je osigurati potreban novac kao uvijek njezine postojnosti (tisak).

Suočen s grubom svarnošću ponudio je ostavku na dužnosti urednika. Vodeći članovi Ogranka govore mu neka nipošto ne napušta „Reviju“. Pogotovo u odnosu na političko ozračje, budući da neki nikako ne žele Maticu hrvatsku u Osijeku. Drukčije rečeno, trebalo je ostati i svjesno izazivati sudbinu, zapravo obilaziti gradske vlasti i moljakati novac za svaki broj časopisa i simbolične au-

torske honorare. Jednako tako trebalo je voditi prepisku s ljudima od pera i plaćati poštarinu. Primao je vrlo oštre prigovore autora za sramotno male honorare.

U takvim okolnostima, svjesno zanemaruje istraživanje povijesti Osijeka i Slavonije. Ali nipošto ne odustaje, nego samo odgađa do odlaska u Arhive u Beču i Budimpešti.

Punih jedanaest godina bio je bez ikakve novčane naknade za uredničke poslove. Žalosno, ali istinito. Uredio je 65 svezaka „Revije“.

Dr. Mažuran je među stotinjak svojih znanstvenih članaka posebnu pozornost posvetio povijesti stanovništva istočne hrvatske ravnice u razdoblju ranog novog vijeka. Poglavitito je važan onaj popis naselja južne Baranje iz 1628. i drugi iz 1695., odnosno 1698. Područje južne Baranje tijekom ranog novog vijeka doživljavaju iznimno značajne političke, ali i ekonomske promjene, a koje su uzrokovane osmanskim osvajanjima tijekom prve polovice 16. stoljeća. Punih 161 godinu vladaju Osmanlije ovim područjima i tek krajem 17. stoljeća prostor se vraća u krilo Habsburške Monarhije. Bjelodano je da su ti procesi imali bitnog utjecaja na demografske promjene, a navedeni popisi dr. Ive Mažurana osigurali su nam mogućnost utvrđivanja, kao i usporedbu s nekim demografskim obilježjima područja južne Baranje u razdoblju osmanske vladavine, ali i nakon oslobođenja od osmanske vlasti.. Istovremeno ti popisi sadrže takve podatke koji su bitni za moguću analizu gospodarskih prilika u prostoru. Sami zbirni popisi samih trgovišta i sela u nahiji Baranjin Vrh iz 1629. donose imena mjesta, zatim broj seljačkih kuća (posjeda) i to u svakom mjestu, nadalje tko su im vlasnici, pa koja su mjesta trgovišta i drugo. Poslije oslobođenja prostora bitkom kod Nagyarsanya, 12. kolovoza 1687., područje

južne Baranje dolazi pod vlast, odnosno upravu Ugarske komore koja je započela njezino uređenje pa je u tu potrebu 1695. po selima izvršila popis cjelokupnog stanovništva s pripadajućim posjedima da bi 1698. bio izvršen popis mjesta Darde.

Objavio je oko 100 znanstvenih i stručnih radova i više od 20 knjiga, te se bavio uredničkim poslovima u izdavačkom poduzeću Školska knjiga iz Zagreba gdje je uredio nekoliko stotina udžbenika, stručnih i znanstvenih knjiga. Mažuranov znanstveni i istraživački rad je većinom o prošlosti grada Osijeka i Slavonije i Baranje, posebno u razdoblju osvajačkih ratova i osmanlijske vladavine u osvojenim dijelovima Hrvatske, te vremenskom razdoblju u Slavoniji neposredno nakon oslobodilačkih ratova protiv Osmanskoga Carstva. Evo onih najvažnijih:

- Srednjovjekovni Osijek: od rimske Murse do turskog Osijeka, (Osijek, 1962.)
- Najstariji zapisnik općine Osijek - Tvrđa od 1705. do 1746. godine. Uvod u historiju Osijeka XVIII stoljeća, (Osijek, 1965.)
- Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, (Osijek, 1966.)
- Građa o radničkom pokretu Osijeka i Slavonije: 1867.-1894., (Osijek, 1967.)
- Rješenja Zemaljske uprave za Slavoniju 1738.-1742., (Osijek, 1970.) (Građa za historiju Osijeka i Slavonije, knj. 3)
- Osijek, (Osijek, 1971.)
- Čudesa Ivana Kapistrana Ilok AD 1460., (Osijek, 1972.)
- Stanovništvo Osijeka: 1693.-1703., (Osijek, 1974.)

- Urbanistički razvoj i spomenički značaj osječke Tvrđe, (Osijek, 1974.)
- Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine, (Osijek, 1988.)
- Požega i Turci: predavanje i izložba u povodu 300 godina oslobođenja Požege od Turaka, Izložbena dvorana Muzeja Požeške kotline, 25. ožujka - 7. travnja 1988., (Slavonska Požega, 1988.) (suautor: Matko Peić)
- Izvještaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine, (Osijek, 1989.) - fragmenti o Baranji
- Povijest hrvatske od 15.-18. stoljeća
- Hrvati - slike iz ratničke prošlosti, (Zagreb, 1993.) (suautori: Stanko Vrtovec (fotograf), Zvonimir Grbašić (ilustrator), Julio Radilović-Jules (ilustrator), Mladen Trnski (pisac)
- Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1763. godine i njihova ekonomska podloga, (Osijek, 1993.)
- Srednjovjekovni i turski Osijek, (Osijek-Zagreb, 1994.)
- Osijek na obalama stoljeća, (Osijek, 1997.) (suautor Josip Vrbošić)
- Hrvati i Osmansko Carstvo, (Zagreb, 1998.) - fragmenti o Baranji
- Janjevo: sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu, (Zagreb, 2000.) (suautor Nikola Čolak)
- Popis sandžaka Požega 1579. godine, (Osijek, 2001.)
- Karlobag 1251.-2001., (Karlobag, 2001.) (suautori: Ante Krešić (fotograf) i Željko Rišner (fotograf)

- Spomenica Matice hrvatske: 1842.-2002., (Zagreb, 2004.)
(suautor Josip Bratulić)
- Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti,
(Valpovo-Osijek, 2004.) ,
- Osnivanje vojne granice u Slavoniji 1702. godine,
(Osijek, 2005.)

U časopisu za povijest i prosudbe o povijesnoj zbilji „Povećalo“
Zavoda za baranjsku povjesnicu Beli Manastir:

Svezak 1, 2004.:

- Ive Mažuran, Stjepan Sršan, Davorin Taslidžić / Stoljeća opstojnosti
simbol Savojski, 9-50.

Dr. sc. Stjepan Sršan rođen je 7. travnja 1941. u Podturnu u Međimurju. Povijesničar, teolog i klasični filolog, redoviti profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku (polje: povijest: za predmet: Hrvatska povijest u ranom novom vijeku od 16. do 18. stoljeća) i dugogodišnji ravnatelj Državnog arhiva u Osijeku. Bez sumnje jedan je od najvećih živućih povjesničara Osijeka i okolice. Objavio je stotinjak knjiga i isto toliko stručnih i znanstvenih članaka u zbornicima, časopisima u domovini i inozemstvu. Preminuo je poslije duge i teške bolesti 30. srpnja 2014. u Osijeku u 73. godini života.

Prof. dr. sc. Stjepan Sršan polazio je klasičnu gimnaziju u Zagrebu, a u Đakovu je uspješno završio Visoku teološku školu gdje je apsolvirao 1968. Godine 1978. diplomirao je na Filozofskog fakultetu Univerziteta Beograd klasičnu filologiju, a 1988. dokto-

rirao na Filozofskom fakulteta Sveučilišta Zagreb iz područja društveno-humanističkih znanosti s temom: O klasičnim slavonskim pjesnicima u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.

Od 1975. zaposlen je u Državnom arhivu u Osijeku u Odjelu za starije arhivsko gradivo te zbog stručnih i znanstvenih radova već 1987. stekao zvanje arhivski savjetnik. Bavio se izvornim istraživanjem Osijeka, istočne Hrvatske i posebice Baranje.

Kao istraživač je više puta boravio u inozemstvu, održao više predavanja na znanstvenim skupovima, poglavito u Belom Manastiru u organizaciji Zavoda za baranjsku povjesnicu Beli Manastir.

Profesor Sršan je baš zbog te činjenice više puta nagrađivan nacionalnim i lokalnim nagradama i priznanjima pa je tako 1996. dobio priznanje predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana - Red Danice hrvatske s likom Marka Marulića, kao i nagradu Osječko-baranjske županije za doprinos u kulturi i promidžbi hrvatske baštine, a 2007. nagradu Ministarstva kulture Republike Hrvatske za životno djelo 'Vicko Andrić'.

Od 1991. bio je ravnatelj Državnog arhiva Osijek do umirovljenja 2012. U svojem djelatnom vijeku član je Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti, zatim član Povjerenstva za državne granice, dopredsjednik Udruge povjesničara Salvonije i Baranje, član i predsjednik Povjerenstva za trgove i ulice grada Osijeka, kao i drugih odbora. U svojoj bogatoj djelatnoj praksi sredio je gradivo vlastelinskih fondova i Gradskog magistrata Osijeka. Posebno je skrbio na spašavanju arhivskog gradiva u vrijeme rata za Hrvatsku od 1991.-1997. Svojim javnim radom uključio se u promicanje hrvatskih interesa.

Među stotinjak vlastitih knjiga ili onih u suautorstvu objavio je i brojne o Baranji, evo ih:

- Baranja, Matica hrvatska Osijek, 1993.
- Povijest katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. (s osvrtom na župe u Baranji), Matica hrvatska Osijek, 1994.
- Baranja 1785., Državni arhiv Osijek, 1999.
- Povijest katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. (s osvrtom na župe u Baranji), drugo dopunjeno izdanje, Državni arhiv Osijek, 1999.
- Stanovništvo i gospodarstvo Baranje 1766. i 1824. Dražavni arhiv Osijek, 2002.
- Sjeveroistočne granice Htvatske, Državni arhiv & Državna geodetska uprava Zagreb, 2003.
- Kanonske vizitacije (Baranja) 1729.-1810., knjiga I, Državni arhiv Osijek, 2003.
- Kanonske vizitacije (Baranja) 1829.-1845., knjiga II, Državni ahriv Osijek, 2004.

Osim toga objavio je profesor Sršan i niz prigodnih kataloga:

- Općina Bilje na starim kartama, Državni arhiv Osijek, urednik Darko Varga, Osijek, 1995.
- Baranja na starim kartama i nacrtima, Državni arhiv Osijek, urednik Vilim Matić, Osijek 1997.
- Kopački rit na starim zemljovidima i nacrtima, Hrvatske vode Zagreb, urednik Zvonimir Pintarić, Zagreb, 1998.

- Tri stoljeća Belja (1698.-1998.), Državni arhiv Osijek, urednik Davorin Taslidžić, Osijek, 1998.
- Baranjska vodna zajednica, Hrvatske vode Zagreb, 2008.

U časopisu za povijest i prosudbe o povijesnoj zbilji „Povećalo“ Zavoda za baranjsku povjesnicu Beli Manastir:

Svezak 1, 2004.:

- Ive Mažuran, Stjepan Sršan, Davorin Taslidžić / Stoljeća opstojnosti simbol Savojski, 9-50.

Svezak 4-5-6-7, 2012.

- Stjepan Sršan/ Sjedinjene države Srednje Europe - od Strossmayera do Trianona 1920., 185-190.

Ujedno je i redaktor knjige Josipa Bosendorfera ‘Nešto malo o našoj Baranji’ Tiskane kao pretisak izdanje Zavoda za baranjsku povjesnicu Beli Manastir, 2010.

Zaključak

Posebnost je u sagledavanju nacionalnih povijesnih tijekova dvaju susjeda Hrvata i Mađara, čije se povijesne točke značajno i međusobno prožimaju, obogaćuju, prečesto i kroz tematsko-motivski sadržaj svojih povjesnica. Sve to znakovito ističe da je upravo to na tragu želje, ali i nade, da se nešto više progovori o mogućem najtragičnijem razdoblju ugarske povijesti uopće, ali tužne za šokački/hrvatski narod, poglavito onaj koji je ‘živio’ u Baranji u tim godinama drugoga desetljeća 20. stoljeća.

Takvim prosudbama ujedno ukazujemo na sve pravce kroz gotovo tisućljetno utjelovljeno zajedništvo Mađara i Hrvata, poglavito u sudbonosnim vremenima iščezavanja Austro-Ugarske Monarhije, ali i stvaranja čudnih utemeljenja političkih tvorevina, osebnijih i, upravo možda i baš radi toga, osuđenih na propast, te da je činima političkog prije svega, krivoga prosuđivanja pretpostavljeno jedno političko besmisle.

Ponajprije iz prošlosti valja naučiti da je ta i takva državna zajednica stvorena 1. prosinca 1918. dok je Austro-Ugarska Monarhija bila na samom izdisaju. Zapravo bila je tek neviđeno drsko, ali i besmisleno političko utjelovljenje i otjelovljenje skupine naroda i to različitih tradicija, kultura, sposobnosti i vještina, no istovremeno i svjetonazora, ali i religija. Naposljetku se može zaključiti: bila su to napose, iskonska ishodišta iracionalnosti i neviđenog političkoga licemjerja velikosrpske državne misli, agresivne političke ucjene tijekom stoljeća i povijesti.

Zacijelo joj je bio temeljni cilj približiti tu višestoljetnu borbu za goli opstanak. Istraživanje ovo, ali i neko novo, u budućnosti treba osigurati mijenjanje povijesnoga mišljenja, a u prilog cjelovite svekoliko hrvatske prošlosti, poglavito na načelu uzročno-posljedičnih sljedova kroz koje jest moguće očitovati povijesno biće jednoga naroda, pa tako i hrvatskoga.

U dugoj i burnoj prošlosti Baranje, a poglavito dvadesetih godina 20. stoljeća isticao se među značajnim umovima koji su zacijelo i uistinu mogli utjecati na proces samoga oblikovanja nacionalne svijesti među Baranjcima - Stevan Mihaldžić, protojerej stafrofor iz sela Barnjina u Baranji.

Ovdje zacijelo želimo rušiti sve moguće predrasude i, ako je to potrebno, čak se suprotstaviti mogućim autoritetima kako bismo napokon naučili prošlost gledati drugčijim očima.

Vrijeme u kojemu se djelovanje prote Mihaldžića osjetilo nije uvelike bilo sklonu Šokcima/Hrvatima koji su živjeli na tom prostoru. Rođen je 7. listopada 1861. na dunavskom otoku Csepelu nadomak Budimpešte, a umro 26. prosinca 1942. u Branjini. Jedan dio svojega života živio je u sastavu i uvjetima habsburškog neoapsolutizma boreći se za samobitnost i kažimo to slobodno, teritorijalnu cjelovitost Baranje (kao dijela srpskih zemalja!). Mora se to sada reći poslije dugoga povijesnoga odmaka i imajući silovite protivnike, u prvome redu to je habsburški centralizam, poslije mađarski hegemonizam, a naposljetku i oživljenu svijest Hrvata/Šokaca i Mađara u Baranji.

Ali pomalo paradoksalno, možda je upravo nacionizam i samo po sebi moderno pravoslavlje u Baranji baš tih dvadesetih godina 20. stoljeća davalo tonove nekom novom valu suodnosa naroda koji su živjeli na prostoru Baranje i u Belom Manastiru u tim vremenima.

Hrvatskom je dijelu Baranje naša historiografija posvećivala malu ili gotovo nikakvu pozornost. I ono što je pisano, a odnosi se na razdoblje do ranih 90.-tih godina 20. stoljeća, pisano je uglavnom u druge, a ne znanstvene svrhe. Zašto je tako? Razloga je više, a jedan od temeljnih je pomanjkanje povjesničara koji bi se susatavno bavili istraživanjem našega prostora u sveobuhvatnom smislu te riječi.

Do 1918. hrvatska je historiografija prešutno smatrala da je to predmet zanimanja mađarskih kolega povjesničara, bez obzira što

je u tom dijelu Baranje znatan dio hrvatskoga naroda. Poslije 1918. srpski su povjesničari nastojali dokazati da je Baranja 'sveta srpska zemlja' (vidi: ne i posljednji takav pokušaj; SANU Beograd i njihovi akademici koji su organizirali znanstveni skup 26. veljače 1995. u Belom Manastiru s temom: „Baranja srpska zemlja“, i tiskali istoimeni zbornik radova ili pokrenuli cijelu knjižnicu pod nazivom „Baranja“ koju tiskaju od 1992. do 1997. u više svezaka iz prošlosti srpskoga naroda u Baranji), pozivajući se na neka nova vrela koja su govorila u prilog njihovu unaprijed postavljenom cilju. Knjižnica grada Beograda je 1992. otisnula kao pretisak izdanje knjigu „Baranja od najstarijih vremena do danas“ čije je prvo izdanje tiskano u Novom Sadu 1937., a napisao ju je Stevan Mihaldžić.

Zasigurno je jezik onaj presudni čimbenik koji kaotičnoj zbilji, zapravo jedinom pravom materijalu historiografije, nameće kauzalni poredak te ga na taj način dovodi do čitatelja, do konačne suvremene izvedbe.

Oba su autora itekako upoznata povijesnim zakonitostima i upravo koriste taj i takav svojevrzni crijep između povijesnog znanja i njihova otekstovljenja kako bi stvorili osobni prošlosni niz, sustav historiografskih podataka, prošlih događanja i interpretiranih strategija, ujedno i istovremeno neopterećeni krutom retoričkom djelatnošću i logikom apsolutnog uvida.

Crkva bosanska

Dora Ivković

Najzamršenije pitanje u bosanskoj povijesti koje do danas nije riješeno jest pitanje Crkve bosanske i krstjana, odnosno patarena, krivovjeraca, sljedbenika manihejskog učenja, kako su ih drugi nazivali. Gotovo da bi se moglo reći da srednjovjekovna bosanska povijest počinje i završava pojavom i nestankom ove vjerske zajednice u Bosni. Ovo je pitanje aktualno i danas, budući da sva tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini (Hrvati, Srbi, Bošnjaci – Muslimani) nastoje dokazati da je Crkva bosanska zajednica upravo njihovih predaka i neotuđivi dio njihove povijesti.

Bosna i Hercegovina pod Osmanskom vlašću (1463. – 1878.)

Bosna je šaptom pala u osmanlijske ruke 1463. Osmanlije su pokušavale zauzeti Bosnu od 1386. otkad povremeno upadaju još za vrijeme bosanskog kralja Tvrtka II. koji se na to žalio Mlečanima. Da bi si olakšali napade između 1453. i 1463. osnivaju upravnu jedinicu Bosansko krajište ili Vilajet Hodidjed. Kad su osvojili Bosnu, osnovali su Bosanski sandžak 1465. Nakon osvajanja Bosne, rasle su pretenzije za osvajanjem Hercegovine. Tada je tamo bio herceg Stjepan koji je oporučno ostavio hercešku titulu sinu Vlatku. Iako se on pokušao u više navrata izmiriti s Osmanlijama, u tome nije uspio. Osmanlije su 1470. podjarmili Hercegovinu

i osnovali Hercegovački sandžak. Najmlađi sin hregega Stjepana, Stjepan, tada je prešao na islam i uzeo ime Ahmed Hercegović. Radi zaštite osvojenih područja u Podrinju, Osmanlije osnivaju Zvornički sandžak, najvjerojatnije 1480. ili 1481. Padom hercegova uporišta (Novi) pod Osmanlije 1482. hercegovačke zemlje potpuno su pale pod osmansku vlast. Kasnije su se dogodile još dvije velike tragedije kršćanskog svijeta koje su obilježile borbe s Osmanlijama – pad Jajačke i Srebreničke banovine 1512., odnosno 1528.

Isprva su bosanski sandžaci pripojeni Rumelijskom beglerbegluk. Upravnom reformom Osmanskog Carstva iz 1570. osnovana je jedna velika administrativna jedinica, Bosanski ajalet, beglerbegluk ili pašaluk. Bosanskim je zemljma nametnut otomanski feudalni timarski sustav.

Osmansko Carstvo najprije trebamo promatrati kao vojnu organizaciju. U njemu su redovita vojska bili janjičari, a postojale se i druge jedinice. Osmanlije su u osvojem područjima novačili mladiće, najčešće prisilno, a postojalo je i tzv. plaćanje danka u dječacima (devširma). Dječake bi odvajali od svojih obitelji te odvodili u Carigrad gdje bi ih preobratali na islam. Ti dječaci postajali su u većini slučajeva janjičari, a katkad sultanova osobna posluga ili različiti službenici.

U Osmanskom carstvu postojale su dvije klase: vladajuća feudalna gospoda i podređena raja. Za raju bilo je obvezatno davanje destine i poreza u novcu. Postojao je još jedan “zanimljiv” namet - džizija ili harač, naknada za zaštitništvo što ga je kršćanskom puku pružala islamska država. Kako je islam bio državna vjera, očekivano je bilo da su svi građani muslimani, bez obzira bilo im to nametnuto ili su htjeli time izvući neku korist, i oni bi bili privilegirani.

Za vrijeme austro-turskih ratova mnogi muslimani iz Hrvatske, Dalmacije, Srijema, Bačke i Like prebjegli su u Bosnu. Dolaskom njih oko 100 000 promijenio se etnički sastav Bosne. Iz straha od odmazde, mnogo je katoličkog puka napustilo Bosnu i Hercegovinu.

U 19. st. u Osmanskom Carstvu zavladała je feudalna anarhija i Carigrad je bio prisiljen poduzeti reforme. Reformama su se oduprli bosanski feudalci želeći što veću autonomiju. Njihov otpor slomljen je pobjedom Mahmuta II nad Husein-begom Gradašćevićem 1832. i pohodom Omer paše Latasa na Bosnu 1850.-1851. Brojne borbe, ustanci i reforme izazvali su 1876. opći ustanak koji se iz ishodišne Bosne proširio na Hercegovinu i Bosansku krajinu. Do 1878. u rat protiv Osmanija ušle su Srbija, Crna Gora i Rusija što je značilo da se cijela Europa ujedinila u namjeri da potjera Osmanlije s europskog tla i u tome je, na sreću, uspjela. Iste godine potpisan je mir u San Stefanu. Među drugim odredbama, za Bosnu je značajna ona u kojoj Osmansko Carstvo priznaje autonomiju Bosni. Na kongersu u Berlinu izmjenjen je članak 25. Odredbe i dano je Austro-Ugarskoj pravo da zaposjedne Bosnu, pridržavajući suverenitet sultana. Time je okončana osmanska vlast u Bosni i Hercegovini.¹

Kršćanstvo u Bosni do pojave Crkve bosanske

Kršćanstvo u Bosnu dolazi s juga. U rimsku provinciju Ilirik, poslije nazvanom Dalmacija, pod koju je spadala i Bosna, kršćanstvo donose sv. Pavao apostol i njegovi učenici. Kršćani su bili pro-

¹ Barun, Anđelko, *Svjedoci i učitelji (Povijest franjevac Bosne Srebrene)*, Svjetlo riječi, Sarajevo - Zagreb 2003., str. 34. – 36.

ganjani od strane rimskih careva i djelovali su u ilegali. Takvo se stanje mijenja Milanskim ediktom 313. godine, koji je kršćanstvu dao ne samo pravo legaliteta, nego je i Crkvu zakonskim aktom vezao za državu.

U 3. stoljeću pojavljuju se misionari u Dalmaciji, koji rade na ponovnom oživljavanju kršćanstva. Na dalmatinsko tlo dolazi biskup Venancije, bio je misionar, stanovao je u Saloni koja postaje nadbiskupijom i metropolijom, glavnim centrom iz kojega se širi kršćanstvo na teritorij današnje BiH. Salonska je metropolija imala 12 sufraganskih biskupija. Prvi rezidencijalni biskup u Saloni bio je Dujmo (sv. Duje) koji je živio u drugoj polovini 3. stoljeća i umro mučeničkom smrću 10. travnja 304. godine.

Akti koncila u Saloni iz 530. i 533. godine daju neke informacije o kršćanstvu na teritoriju današnje BiH. Na koncilu 533. godine osvaja se biskupija Sarsenterensis. Na koncilima se spominje i biskupija Martaritana. Uz spomenuta biskupska središta postojale su u to vrijeme i brojne bazilike i župne crkve po gotovo cijeloj BiH. Kršćanstvo se u 5. i 6. stoljeću, prije dolaska Hrvata, lijepo udomaćilo.

Krajem 6. i početkom 7. stoljeća brojna slavenska plemena zbog prodora Avara prelaze na Balkanski poluotok i zaposjedaju velik teritorij sve do obala Egejskog mora. Avarsko-slavenski napadi ruše gradove i naselja u Primorju i unutrašnjosti. Tako su nestali Sirmium i Salona, sjedišta metropolija. Teritorij BiH doživljava u to vrijeme snažna razaranja i stradanja stanovništva. Crkve su porušene i zauvijek nestaju.

Papa Ivan IV., podrijetlom Solinjanin, radi na pokršćavanju Hrvata. Šalje svog legata Ivana iz Ravene u Dalmaciju. Kler izabire

Ivana za biskupa, Papa ga posvećuje, uspostavlja splitsku metropoliju umjesto propale solinske i postavlja ga za prvog splitskog nadbiskupa. Ivan pretvara Dioklecijanov mauzolej u Splitu u crkvu i prenosi u nju kosti sv. Duje.

Crkva na bosanskom tlu bila je zapadnog obreda s latinskim kao službenim jezikom. Potpadala je pod splitsku metropoliju koja seže sve do obale Dunava. Bosanska se biskupija ne spominje na splitskim saborima 925. i 928. godine. Vjerojatno je tada teritorij Bosne pripadao novoosnovanoj metropoliji u Sirmiumu, kojoj je prvi metropolit bio sv. Metod.

Od 9. stoljeća u liturgiju se uvodi staroslavenski jezik i glagoljsko pismo. Glagoljica je ustupila mjesto mlađoj i praktičnijoj ćirilici. Na ćirilici poznajemo originalne ćirilične spomenike kod Kulina bana. Ćirilica prerasta u bosančicu, pismo koje rabe bosanski franjevci.

Najstariji popis metropolija i biskupija cijele Katoličke crkve, pod imenom *Provincialae vetus* iz 1188. godine, dva puta spominje bosansku biskupiju. Prvi je put spominje u Splitskoj, a drugi put u Dubrovačkoj metropoliji. Bosanska biskupija osnovana je između 1060. i 1075. godine. Poznata su imena nekoliko bosanskih biskupa: Vladislav, Milovan, Radogost, Dragonja, Bratoslav, Vladimir ...

Do 1089. Bosanska biskupija pripada Splitskoj metropoliji. Protupapa Klement III. osniva Barsku metropoliju i njoj podređuje Bosansku biskupiju. Za bana Kulina, koji uspostavlja prijateljske i trgovačke veze s Dubrovnikom, Bosanska je biskupija priključena Dubrovačkoj metropoliji. Od Dubrovačke metropolije izuzeta je 1233. godine i podvrgnuta je Svetoj Stolici.

Ban Ninoslav daruje Bosanskoj biskupiji posjede i novac da se sagradi katedrala. Herceg Koloman daruje Bosanskoj biskupiji posjede izvan Bosne, u Đakovu. Papa Inocent IV. podredio je Bosansku biskupiju Kaločkoj metropoliji. Bilo je to na štetu katoličanstva u Bosni. Bosanski biskup prenosi svoje sjelo iz Vrhbosne u Đakovo 1252. godine. Odande će bosanski biskupi upravljati biskupijom sve do uspostave Apostolskog vikarijata u Bosni 1735. godine.²

Crkva bosanska

Ustroj

Jedno od spornih mjesta za istraživače srednjovjekovne bosanske prošlosti je odnos bogumila i crkve bosanske. Tumačenje tog odnosa varira od pružanja utočišta, bez ikakvog utjecaja na učenje, do potpunog stapanja bogumilskog pokreta sa bosanskom crkvenom organizacijom. Bogumili, koji su se također nazivali kršćanima, no isto tako nisu prihvaćali vlast ni Rima, ni Carigrada, kao ni strani jezik na uštrb slavenskog. Smatra se da je jedan od njih, Rastudije, čak postao i djed bosanske crkve. Pa ipak, bogumilsko dualističko učenje se dosta razlikuje od sačuvanih vjerodostojnih spisa crkve bosanske. Koliko su ovi kršćani, koje su proglašavali hereticima, utjecali na učenje i ustrojstvo crkve bosanske, još je uvijek predmet proučavanja. U današnjoj znanosti prisutna su tri različita tumačenja crkve bosanske, koja se mogu nazvati: bogumilsko, pravoslavno i katoličko.

Prema oporuci gosta Radina (1446.), pripadnici crkve bosanske dijele se na „krstjane“ i „krstjanice“ : „ (...) koe su svete vere apo-

² Barun, A., *Svjedoci i učitelji*, str. 48-51

stolske“ , tj. one koji su primili duhovno krštenje, na vjernike koji „greha ne ljube“ te su se ustrajnom molitvom i vježbanjem u siromaštvu pripremali za prijem među „prave krstjane i krstjanice“ i na „mrsne ljude“ koji su pripadali zajednici vjernika Crkve u širem smislu jer zbog vezanosti uz zemaljska dobra nisu bili spremni učiniti sljedeći korak, nego su svoju odluku donosili kasnije, najčešće za trenutak smrti.³

Crkva bosanska ima svoje predstojništvo. Na čelu hijerarhije nalazi se biskup, koji je ujedno i djed, tj. vrhovni starješina. Njemu asistiraju *strojnici, gosti i starci*. Gost je po časti prvi do djeda, a brinuo se o propovijedanju, te je u djedovoj odsutnosti predsjedao liturgijskim skupovima, dok je starac bio na čelu krstjanske zajednice (hiže).⁴

Djed uživa nepodijeljen ugled, ne samo među krstjanima, nego i u društvenom i političkom životu cijele srednjovjekovne Bosne. U 14. i 15. st., predstavnici Crkve bosanske daju polovicu članova državnog vijeća (sabora) te stavljaju potpise na najvažnije dokumente. Rezidencija djeda bila je u istom razdoblju „*locus credibilis*“⁵, gdje se parafiraju i pohranjuju važni spisi od družavnog i općedruštvenog sadržaja.

Učenje crkve bosanske

Crkva bosanska nije ostavila niti jedan spis u kojemu bi izložila svoje vjersko i moralno učenje. Jedino što nam preostaje jest osvrnuti se na izvore Rimske crkve i usporediti ih s fragmentima do-

³ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991; str. 131*

⁴ Isto, str.131

⁵ F.Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru, str. 132.*

maćih izvora koji su do sada pronađeni, a koji potječu iz bosanske sredine. Iz tih malobrojnih crkvenih tekstova možemo donekle zaključiti o njezinu učenju i praksi njezinih članova, kao i o njihovoj vjeri koju gost Radin naziva pravom vjerom apostolskom.

Prema latinskim izvorima, donosimo nauk Crkve bosanske koji navodi 32 zablude bosanskih krivovjerala:

1. Ističu da postoje dva boga: veći bog stvorio je sve duhovno i nevidljivo, a manji bog Lucifer, stvorio je sve tjelesno i vidljivo.
2. Niječu Kristovu ljudskost, jer govore da je imao prividno i prozračno tijelo.
3. Krist nije stvarno trpio ni umro.
4. Krist nije uistinu uskrsnuo.
5. Krist nije s pravim tijelom uzašao na nebo.
6. Odbacuju Stari zavjet, osim knjige psalama.
7. Osuđeni su svi proroci zajedno s patrijarsima i svima koji su živjeli prije Krista.
8. Sv. Ivan Krstitelj je osuđen.
9. Mojsiju je dao zakon đavao koji mu se prikazao u gorućem grmu.
10. Za Rimsku crkvu govore da je Crkva idola te da se svi koji njoj pripadaju klanjaju idolima.
11. Za sebe tvrde da su prava Crkva Kristova i nasljednici apostola te da je među njima pravi nasljednik sv. Petra.
12. Odbacuju krštenje vodom tvrdeći da se takvim krštenjem ne može dobiti oproštenje grijeha.

13. Dijete se prije uporabe razuma ni na koji način ne može spasiti.
14. Niječu uskrsnuće tijela, tj. nećemo tjelesno uskrsnuti.
15. Ne priznaju sakrament Tijela Kristova.
16. Ne priznaju sakrament Potvrde.
17. Ne priznaju sakrament Posljednje pomasti.
18. Zbacuju sakrament ženidbe i govore da se nitko tko živi ženidbenim životom ne može spasiti.
19. Govore da je drvo života (iz raja zemaljskoga) zapravo žena; Adam je jeo s toga drveta i tjelesno spoznao svoju ženu, nakon čega je protjeran iz raja.
20. Osuđuju sakrament pokore i kažu da se onaj koji je sagriješio mora ponovno krstiti.
21. Svi grijesi su smrtni i nema lakih grijeha.
22. Uče kako nema čistilišta.
23. Govore da je Lucifer prodro na nebo i zaveo Božje anđele i oni su dospjeli na zemlju, a Lucifer ih je zatvorio u ljudska tijela.
24. Ljudske duše su đavoli pali s neba koji će se vratiti na nebo kada izvrše pokoru.
25. Osuđuju materijalne crkve, slike i prikazivanje svetaca, posebno sveti križ.
26. Zabranjuju davati milostinju; uče da davanje milostinje nije pred Bogom zaslužan križ.
27. Niječu zakletvu; nije dopušteno zaklinjati se ni pravedno ni nepravedno.

28. Osuđuju pravorijek Crkve zajedno s kaznama, duhovnim ili tjelesnim.
29. Grijeh je ubijati ptice i životinje.
30. Osuđuju uživanje mesa i svega što potječe od tjelesne veze.
31. Obecavaju spas svima koji im vjeruju i koji prime njihovo krštenje.
32. Traže da im se klanjaju kao bogovima, ističući da su sveti i bez ikakva grijeha.

Navedene zablude samo su neke od mnogih zabluda i ludorija u koje su vjerovali i koje su naučavali pripadnici Crkve bosanske.

Nauk Crkve bosanske prema domaćim izvorima

Što se tiče domaćih spisa, pod njima podrazumijevamo spise koji s pisani u Bosni, a autori su im sami krstjani. Ovi spisi su vjerodostojniji od latinskih izvora, ali su malobrojni i djelomično sačuvani, no oni su jedini autentični izvori za proučavanje cjelokupnog pisanja Crkve bosanske i njezinih vjerskih i čudorednih učenja. Ovdje donosimo najvažnije domaće izvore:

a) *Hvalov zbornik* - napisao ga je 1404. g. krstjanin Hval, slovima bosančice u čast hercega splitskoga i kneza Hrvoja Vukčića Hrvatinića, a čuva se u Bologni. Zbornik sadrži četiri evanđelja, Apokalipsu, Deset zapovijedi, tri apokrifna spisa, poslanice, psalme, pjesme. U Hvalovu zborniku nema ništa heretično i nema dualističkih učenja.

b) *Radosavov zbornik* - napisao ga je krstjanin Radosav bosančicom za krstjanina Gojsava. Čuva se u vatikanskoj biblioteci, a sadrži tekst Apokalipse, Očenaš te početak Ivanova evanđelja. Zbornik

ima jednu svetopisamsku knjigu koja se najviše čitala i to je knjiga Otkrivenja.

c) *Obrednik molitava* - sastojao se iz molitve Očenaša, poklonstvenih zaziva i početka čitanja Ivanova evanđelja s dodatkom. Obred počinje molitvom Očenaša, klanjanjem i molitvom za oprostjenje grijeha.

d) *Glose na Srećkovićevu evanđelju* - na rubovima knjige Panta Srećkovića, nepoznati je autor napisao svoje bilješke i komentare koje nazivamo glose - dodaci. Knjiga je nakon smrti Srećkovića izgubljena. Nisu sačuvani ni naslovi, ni zapisi na kraju, samo je poneka slika ostala. Na ostacima je sačuvano 16 glosa.

e) *Oporuka gosta Radina Butkovića* - Radin se spominje u izvorima 1422. kao krstjanin, potom 1437. kao starac i od 1450. do smrti kao gost. Svoju oporuku piše u Dubrovniku 5. siječnja 1466. i njegova zadnja želja bila je poruka što treba napraviti s ostavštinom. Oporuka započinje znakom križa, vjeruje u zagrobni život i ostavlja još zlatne dukate za troškove pokopa. Sve je pravovjerno i nema traga dualističkom učenju.

f) *Nadgrobnni spomenici - stećci* - ima ih oko 60.000 i pripadaju znamenitostima Bosne i Hercegovine. Na njima se ne mogu pronaći nikakvi tragovi koji bi upućivali na pripadnost pokojnika nekoj sekti. Oni su samo dokaz vjere u prekogrobni život i uskrsnuće.

Biblija Crkve bosanske

Na današnjem teritoriju BiH nije sačuvan niti jedan srednjovjekovni rukopis svetih knjiga koji bi sadržavao sve knjige Starog i Novog zavjeta. Zapravo se svetopisamski, novozavjetni rukopisi

bosanskih krstjana ne razlikuju od pravovjernih biblijskih kodeksa zapadne ili istočne tradicije. Zbornik krstjanina Hvala najcjelovitiji je kodeks Crkve bosanske. Iz Staroga zavjeta uzimali su one dijelove koji su se čitali u cijelome kršćanskome svijetu: Deset zapovijedi, Psaltir i devet kantika. Hval donosi i apokrifne spise u svome zborniku što je dokaz da su se ti apokrifi čitali u Crkvi bosanskoj jednako kao i u zapadnim i istočnim samostanima Katoličke crkve. U apokrifima se opisuju događaji koji su plod mašte, ali koji se ne protive nauku Crkve.

Krstjani Crkve bosanske

Papa Pio II. bosanske krstjane naziva redovnicima. Zabilježio je da žive u zajedničkim samostanima po zaklonitim gorskim uvalama.

Krstajni su imali svoje kuće (hiže) koje su uživale pravo azila. Većina kuća je imala gostinjske (hospicije) koji su putnicima služili kao odmarališta. U kućama su se bavili raznim poslovima. Bili su pisari, prepisivači raznih vjerskih tekstova, neki su obrađivali zemlju, treći su preuzimali duhovnu brigu oko vjernika i dijelili milostinju onima kojima je bila potrebna. Njihovi su samostani bili mjesta za pohranu povelja i drugih važnih isprava. Uživali se velik ugled kod svih staleža. Među njima je bilo i onih koji su živjeli u privatnim kućama, obavljajući tajničke i diplomatske službe kod bosanske vlastele, poslove služenja velikašima ili kojemu ckenom dostojanstveniku. Imali su svoje bogomolje i crkve gdje su obavljali zajedničke molitve danju i noću. Imali su posebne samostane za muške, a posebne za ženske članove. Ti su samostani bili dvogubi tj. muški i ženski članovi su bilo odvojeni ali pod istim krovom. Svetkovali su blagdane i održavali postove propisane od Crkve i po

Pravilu. Od svjetovnjaka su se razlikovali i po posebnom odijevanju te samostanskom načinu življenja. Čitali su knjige Starog i Novog zavjeta i živjeli u celibatu. U početku su se smatrali članovima Katoličke crkve i papu su priznavali vrhovnim poglavarom.

Zbog raznih vanjskih i unutarnjih okolnosti nisu se uvijek strogo držali propisa Crkve i svoga Pravila, što će dovesti do toga da papa Inocent pošalje svog legata da se iskorijeni šizma.

Reakcije Rima na krivovjerje

Kronološki najstarija vijest o pojavi krivovjerja u Bosni potječe od dukljanskog kneza Vukana. Vukan je 1199. g. javio papi Inocentu III. da se manihejsko krivovjerje jako raširilo u Bosni i Zahumlju. Iste je godine to prijavio i splitski nadbiskup Bernard, koji je istjerao iz Splita i Trogira velik broj patarena, koji su našli zaklon kod bosanskog bana Kulina. Na vijest iz Splita papa oštro reagira. Naređuje kralju Emeriku da heretike bez milosrđa protjera iz zemlje i njihova dobra zaplijeni ako se ne budu htjeli obratiti.

Ban Kulin ne zna da su njegovi podanici krivovjerci, on misli da se radi o pravim kršćanima. Svoju delegaciju šalje u Rim, a s njima i neke optužene za herezu da se ispita njihovo pravovjerje i način života te poručuje da će se pokoriti svemu što im bude naređeno. Papa Inocent III. određuje da u Bosnu pođu Ivan de Casamaris i splitski nadbiskup Bernard, jer oni poznaju tamošnje prilike. Camaris dolazi bez splitskog nadbiskupa, održao je sastanak s Kulinom i sa sedam predstavnika bosanskih krstjana na Bilinu Polju 8. travnja 1203. Ondje se Kulin i drugi sudionici u ime svih odriču šizme zbog koje su u Rimu optuženi. Camaris je preporučio papi da se za Bosnu odrede tri ili četiri nova biskupa. Time je pitanje

hereze u Bosni za Rim bilo riješeno. Međutim, nije riješeno ono za čim teže ugarski kraljevi i mađarski crkveni dostojanstvenici, a to je da Bosna dođe pod njihovu upravu.

Nakon što su dočekali novog papu, ponovno su optužili Bosnu za herezu. Papa Honorije III. šalje svog legata Akoncija 1221. u Bosnu jer mu je javljeno da se ondje primaju heretici koji javno propovjedaju svoja kriva učenja. Naređuje Akonciju da nastupi odlučno protiv heretika. Papin legat uz pomoć kaločkog nadbiskupa Ugrina, kojemu kralj Andrija II. obećava dati Bosnu i Usoru ako iz nje protjera manihejce, pokušava organizirati križarsku vojnu protiv bosanskih heretika, ali ne uspijeva.

Papa Grgur IX. smjenjuje bosanskog biskupa i na njegovo mjesto dovodi stranca, da bi papa Inocent IV. podredio Bosansku biskupiju Kaločkoj metropoliji i konačno dopustio 1252. prijenos sijela bosanskog biskupa u Đakovo. Naposljedku na području Bosne nije više bilo nijednog biskupa. To je u dobroj mjeri pridonijelo da se Crkva bosanska u potpunosti odijeli od Rima i nastavi put svojim vlastitim ustrojem.

Bilinopoljska izjava

Bilinopoljska izjava je dokument u kojem su poglavari bosanske crkve, pred izaslanikom rimskog pape (Ivanom de Kazamarisom), izjavili da se odriču svoje hereze. Izjava je potpisana 8. travnja 1203. godine na Bilinom Polju kod Zenice, a izjavu su potpisali: bosanski ban Kulin, dubrovački arhiđakon Marin, kao i sedam poglavara, uključujući *djeda* Dragiča i *goste* Ljubina i Dražetu. Poslije potpisivanja izjave, Ljubin i Dražeta su otišli ugarskom kralju Emeriku i pred njim 30. travnja položili zakletvu da će se držati odluka iz izja-

ve. Ova izjava bila je samo formalnog karaktera, jer su se poglavari, uprkos potpisanoj izjavi, i dalje držali svoje vjere. Bilinopoljska izjava predstavlja značajan historijski izvor za poznavanje vjerskih i političkih prilika u srednjovjekovnoj Bosni.

Nestanak Crkve bosanske

Krajem 13. stoljeća Crkva bosanska izložena je političkom i fizičkom pritisku, prikrivenoj ekspanzionističkoj politici ugarskog dvora i nekih ugarskih biskupa prema Bosni te Katoličke crkve s papom na čelu nasjedala pritiscima državne i crkvene ugarske politike te je podupirala križarske vojne protiv *krivovjeraca* u Bosni.

Kada se bosanska država osnažila dolaskom Stjepana II. Kotromanića za bana, Crkva bosanska funkcionira kao dobro organizirana vjerska zajednica. Širenjem bosanske države Crkva bosanska se susreće s dobro organiziranim malim mjesnim katoličkim crkvama. Djelovanjem franjevaca bosanski banovi prelaze u zajednicu Katoličke crkve, a za njima se povodi i puk.

1451. nakon što su se Osmanlije učvrstili u Bosni, kralj Stjepan Tomaš, želeći dobiti papinsku potporu, odlučio se na borbu protiv Crkve bosanske. Padom Bosne 1463. pod Osmanlije nestalo je bosanske samostalnosti. Započelo je iseljavanje stanovništva pa i jednog broja pripadnika Crkve bosanske. S Osmanlijama se širi pravoslavlje u Bosni. Jedan dio vjernika prelazi na pravoslavlje, posebno u istočnoj Bosni i u blizini pravoslavnih manastira i patrijarha.

Crkva bosanska konačno je nestala 1520. godine. Od 1516. do 1525. nastaju najveći progoni kršćana u BiH. Osmanlije su uništili i Srebreničku banovinu.⁶

Tumačenje Crkve bosanske

Bogumilsko tumačenje

Bogumilsko tumačenje datira iz 19. st., kada je hrvatski povjesničar Franjo Rački u svom djelu „Bogumili i patareni“ objavljenom 1870. pokušao dokazati da je Crkva bosanska izdanak bogumilstva. On je isticao da Crkva bosanska pripada dualističkom pokretu, da je srodna katarima i patarenima, a različita od katoličanstva i od pravoslavlja. Širenje dualizma iz Bugarske je izvršeno u uvjetima nepostojanja snažne pravovjerne crkve na prostoru Bosne (neki čak poistovećuju bosanskog djeda Jeremiju s bugarskim popom Jeremijom). U vrijeme Kulina kad Crkva bosanska izranja kao međunarodni problem, ona je već ukorijenjena u svom samostalnom razvoju od skoro 200 godina. U prilog ove teorije navodi se da su ih i katolici i pravoslavni nazivali hereticima, da su primali prognane heretike s istočnih i zapadnih strana, i da nisu pokapali mrtve na crkvenim grobljima već na njihovim imanjima ili negdje u prirodi, što su i katari u zapadnoj Europi također činili. Stećci se smatraju njenim najvećim materijalnim ostacima i naglašava se sličnost s kasnijim muslimanskim nišanima. Bogumilska teorija Franje Račkoga bila je omiljena iz više razloga. Ne samo što je objašnjavala tajanstvene značajke Crkve bosanske nego je nudila i ključ za tumačenje dviju drugih najvećih misterija u bosanskoj povijesti. Jedan je od njih prelazak na islam velikog dijela bosanskog

⁶ Barun, A., *Svjedoci i učitelji*, str. 72-74

naroda pod Turcima - znatno veći postotak nego i u jednoj drugoj balkanskoj zemlji osim Albaniji. Činilo se prirodnim da se to protumači kao masovno preobraćanje bogumila, koji su stoljećima trpjeli suparništvo i/ili progone Katoličke i Pravoslavne crkve pa su na kraju radije prihvatili islam. Ova teorija je postala posebno raširena među bosanskim muslimanima u 20. stoljeću. Ovu teoriju zastupaju: Franjo Rački, Ivo Pilar, Dragutin Prohaska, Vladimir Ćorović, Aleksandar Solovjev, Dmitri Obolenski, Mihailo Dinić, Sima Ćirković, Dragutin Knivald, Dragoljub Dragojlović, Pejo Ćošković i drugi.

Pravoslavno tumačenje

Pravoslavno tumačenje naglašava da je crkva bosanska bila izvorno Pravoslavna crkva, koju su katolici proglasili heretičkom da bi imali opravdanje za križarske pohode. Zadarski pravnik Božidar Petranović u djelu „Bogumili, Crkva bosanska i krstjani“ objavljenom 1867. godine, ističe da je Crkva bosanska bila jedna od pravoslavnih crkava, vjerovatno srpska, koja je pod uticajem bugarskih bogumila prihvatila neka heretička vjerovanja. Bogumilima se u Bosni osporava svako postojanje jer se njihovo ime ne spominje u izvornim spisima. Naziv *patareni*, kojim su katolici nazivali pripadnike bosanske crkve, Glušac tumači vjerovanjem u ishodeње Svetog Duha samo od Oca, koje je zapadna crkva osudila na splitskom saboru 1060. godine. Kao dokazi ove teorije se obično navode: narodna imena djedova crkve bosanske (koja se tumače kao srpska), ćirilično pismo i staroslavenski jezik u bogoslužju, slavljenje praznika prema istočnom kalendaru i naziv šizmatik koji je rimska crkva upotrebljavala za pravoslavce. Šizmatik (raskolnik) je onaj tko se odmetne hijerarhijski, a heretik (krivovjerac) tko se odmetne i dogmom (odnosno učenjem).

Ovu teoriju zastupaju Genadije monah, Božidar Petranović, Atom (pseudonim Sime Tomića), Vid Vuletić Vukasović, Vaso Glušac i drugi.

Katoličko tumačenje

Katoličko tumačenje zastupa povijesna škola nastala u Hrvatskoj, koja tvrdi da je bosanska crkva samo jedna biskupija (ili monaški red), koja se tijekom razvoja udaljila od katoličke crkve u okviru koje je nastala. Zastranjivanje bosanskih kršćana se objašnjava utjecajem slavenskog poganstva, odbacivanjem gregorijanskih reformi i upotrebom slavenskog jezika bogoslužjenja. U prilog ove teorije se navodi da je crkva bosanska direktan prijevod latinskog naziva „ecclesia bosnensis“, stare biskupije u čijem krilu je nastala, da je priznavala papi primat, da u sačuvanim spisima nema dualizma već su u duhu kršćanskih svetih knjiga i da bosanski kršćani broje godine od rođenja Krista, a ne od stvaranja svijeta, kako su činili pravoslavci. Truhelka tvrdi da je Crkva bosanska nastavak stare prkršćanske crkve iz „ilirskih“ vremena, koja je uslijed promjenjenih političkih prilika izgubila vezu s maticom, ali je po svom karakteru ostala katolička. Zastupnici ove teorije su Ćiro Truhelka, Jaroslav Šidak, Hofer, Veg, Petrović

Iako su napisane mnoge doktorske disertacije, knjige i članci, pitanje Crkve bosanske i dalje ostaje neriješeno. Teško je razumijeti nesklad između latinskih i domaćih izvora. Pretpostavljamo da bi se prednost trebala dati domaćim izvorima, no oni su malobrojni i nedostatni za rješavanje toga dijela bosanske povijesti. Jasno je da je Crkva bosanska po nauku katoličke crkve, bila šizmatička, no nema dokaza da je bila heretička. Podaci koje nalazimo u latinskim izvorima samo su služili postizanju nečijih političkih ciljeva. Zbog

mnogih optužbi koje su stizale iz rimske kurije razumljivo je da je Crkva reagirala. Bili oni heretici ili šizmatici trebalo ih je privući u Katoličku crkvu. S tim ciljem papa u Bosnu šalje dominikance da bi nakon nekog vremena poslao i franjevce koji su bili uspješni u širenju katoličke vjere na teritoriju Bosne i Hercegovine te postali simbolom katoličanstva u BiH.

Literatura:

Anđelko Barun, Svjedoci i učitelji (Povijest franjevaca Bosne Srebrene), Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb, 2003.

Franjo Šanjek, Kršćanstvo na hrvatskom prostoru, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

Prikaz slavonskog plemstva kod Rode Rode

Ana – Marija Posavec

UVOD:

Dvadeset i prvo stoljeće u Slavoniji obilježeno je neobičnim i dugoočekivanim zanimanjem za povijesna slavonska grofovska imena. Neobično je šaklljivo potvrditi činjenicu iz prakse, da Slavonci, kao i ostatak Hrvatske do dvadeset i prvoga stoljeća, nisu gajili pretjerani interes za sebe same, za veoma vrijedan povijesni i razvojni dio koji popunjava slagalicu cjelokupne hrvatske povijesti devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Kako je to moguće i tko je tomu krivac, retorička su pitanja na koja odgovor znaju poneki Slavonci, kao i današnja jaka, ali ne i grofovska imena. Ipak, dvadeset i prvo stoljeće, barem prvo desetljeće, u Slavoniji je obilježeno važnom studijsko-tematskom izložbom likovne baštine obitelji Pejačević. Vrijedna je to likovna baština ne samo spomenute obitelji, već i onih tuđinskih, a opet udomaćenih plemenitaša poput obitelji Hilleprand von Prandau, Normann-Ehrenfels te obitelji Eltz. Je li moralo proći gotovo tri stoljeća kako bi se onima vrijednima, koji su Slavoniju europskim znanjima i trendovima onoga doba obogatili, napokon pridala zaslužena važnost?

Možda i jest. Tomu svakako svjedoče i dva književnika, Aleksandar Rosenfeld, poznati bećar i samoprozvani *Slavoniter* te Victor von Reisner. Tuđinci moraju ostati na margini kako bi vremenski

pasivno, ali s druge strane svjesno njihovo zatiranje kroz stoljeća postalo stereotip koji se, u okviru europskog zajedničkog duha, mora razbiti.

Novo je svjetlo obasjalo plemenitaške obitelji istočnog slavonskog podneblja. Nešto ranije, pojavile su se i objavljene, stilski uređene i dotjerane priče dvaju spomenutih književnika koji su u svojim djelima dali jasni prikaz života slavonskoga plemstva (Roda Roda) te domaćeg stanovništva (Victor von Reisner).

U ovome je radu središnji reflektor usmjeren na lik i djelo Aleksandera Rosenfelda, Rodu Rodu, kako ga od milja nazivahu u njegovim Zdencima, kako su ga nazivali kao časnika u Osijeku, kako ga pamte razni austrijski izdavači, ali i mi danas.

Rad je usustavljen prema naslovima i podnaslovima u odnosu na književni predložak Rode Rode – *Carski komornici*. Poznate kao pripovijesti o plemenitašima, zanimljive su to priče s određenom dozom neprijekornoga humora koje nam поблиže dočaravaju život onoga doba, prilike i navike slavonskog udomaćenog i tuđinskog plemstva udaljenoga od grada Osijeka, uglavnom na posjedima i gazdinstvima. Zašto Roda Roda piše tako kako piše, što nam poručuje, u kakvom je odnosu i sam sa spomenutim plemenitaškim ličnostima, u kakvom su pak oni međusobnom odnosu kroz cijeli književni predložak te kako funkcionira, teče i završava njihov životni vijek, nastojat će objasniti, u Rodinom duhu, ovaj rad.

1. SLOBODNI SLAVONITER I CARSKI KOMORNICI

Tko je Roda Roda, pitao se akademik Vlado Obad te detaljno istražio život tog iskrenog i, u šali govoreći, nepopravljivog satiričara.

Cijela je hrvatska javnost nakon 1998. godine primila na znanje činjenicu da postoji slavonska književnost na njemačkome jeziku, da je bila svojevrsno promovirana po europskim gradovima, najviše po Austriji i to isključivo iz pera Aleksandera Rosenfelda, a samim tim saznanjem postaje i predmet istraživanja.

Ne trebamo bježati od burnoga života toga književnika jer nam i te informacije, iako s pozitivističkoga očista, mogu i moraju biti temeljno polazište za daljnje razmatranje.

Budimo iskreni i nabrojmo na prste jedne ruke književnike koji su iz ljubavi prema tuđoj po rođenju, a jednako tako i svojoj zemlji po djetinjstvu i odrastanju krivotvorili navode o rođenju, koji zakonski bijahu iznijeli na čistac promjenu nadimka u prezime što ga nadjenuše ljudi njegova zavičaja i koji će legitimno prenijeti svojim potomcima?

Ima li možda za prste druge ruke onih koji su u Osijeku neprestano upoznavali putujuće glumice i glumce, koji su imali pristup mnogim dobrim i bogatim kućama, koji su organizirali bučne proslave u Tvrđi te prilikom jutra slavodobitno ujahali u kavanu dokazujući snagu mladosti te časničke (arogantne ponekad) manire?

Mudro je priznati da je Roda Roda poseban u svakom smislu riječi. Slavonija, kao i sami Osijek kasnije, njegova su književna inspiracija koju je, čak i u novinskim raspravama sa Zofkom Kveder branio i zagovarao.

Zašto pak *Carski komornici*? Kakvu ulogu ima ta zbirka novela, kasnije po zagovoru samoga književnika, objedinjenih u fragmentarni roman?

Profesor Vlado Obad¹ naglašava kako su *Carski komornici* jedno od najboljih Rodinih ostvarenja, ponajviše jer oslikava život slavonskoga plemstva, etnički šarolikog i prilagodljivog, odijeljenog od grada, ali na poseban način – kroz stil *kabaretskog tipa, uz nesvakidašnje usporedbe i doskočice, koji kulminira u anegdotskoj poenti*². Osim što je Roda Roda uistinu slavonski satiričar bez konkurencije i premca, naglasiti se mora kako je stvarao u doba kada su svjetlo dana ugledala i djela ostalih slavonskih pisaca koji bijahu okrenuti selu, seoskim navikama, životu, zemlji, opisu seljaka te njihovih svakodnevnih sreća i jada.

Ti su pisci snažnije promovirani, što nije neobično za vrijeme kada se nacionalna samosvijest morala održati.

Ipak, Roda se Roda okrenuo onima s kojima je i sam bio u doticaju, okrenuo se opisu života koji je, vjeruje se, ponekad i sam želio živjeti, a to je život plemstva na selu. Plemstvo je, jasna je činjenica, određivalo društveni život u cjelini, bilo na selu ili u gradu. Nepobitna je činjenica da je Slavonija za vrijeme Turaka bila nerazvijena i njezina bi bogatstva ostala neiskorištena da nije došlo vrijeme otvaranja toga dijela Hrvatske velikoj, modernoj Europi.

Stoga se daje zaključiti da je plemićki utjecaj na gospodarski i kulturni razvoj toga kraja pozamašan te nepravedno izostavljen, doslovno zatajen kako gospodarski, tako i na kulturno-umjetničkom planu.

Važno je napomenuti da je Roda Roda jedini književnik koji je pisao o slavonskome plemstvu i strana je kritika dobro prihvatila

¹ Obad, Vlado. 1998. *Slavonski bećar s Dunava*, u knj: *Pripovijesti iz Slavonije*, Zagreb. str. 19.

² Obad, V. 1998. op. cit. str. 18.

ono što je imao za ponuditi, što znači da je strance čak i tad zanimala bogata Slavonija! Isto nam govori i da je njegov stil složeniji od obične zabave, da u njem postoji osim humora stvarni doživljaj čovjeka kao nesavršenog i podložnog ljudskim slabostima.

Kojim se to plemićkim imenima bavio Roda Roda, što ga je i u kolikoj mjeri očaralo u *nekolicini sjajnih ljudi*³, što ga je privuklo i kako o plemićima piše, otkrit će daljnja analiza.

2. BEČKI IMPRESIONIZAM, ZAVIČAJNA KNJIŽEVNOST I RODA RODA?

Na samome početku istraživanja i analiziranja Rodinih djela, potrebno ga je, radi boljšega razumijevanja i promišljanja, smjestiti u odgovarajući književnoumjetnički kontekst, odnosno – lokalizirati ga u odgovarajućem razdoblju. Roda Roda stvara i prije 1892. godine, prvi mu je roman objavljen 1910., a stvara i nakon putovanja Balkanom, 1917.

Ipak, potrebno je naznačiti da se otprilike u to vrijeme u Beču, središtu literarnog života tada prostrane Austro-Ugarske njegovao pravac koji je, čini se, Roda Roda dobro poznao. U Beču se naglo razvija industrija te postaje grad masovnog proleterijata, ali prava austrijska književnost isključivo opisuje život malobrojnog sloja koji i dalje živi u sjaju, smatra Zoran Konstantinović⁴. Njeguje se, dakle, u fragmentarnim i impresionističkim, u trenutku ili vlastitoj sadašnjosti zabilježeni trenutak, ili pak cijela jedna aktualna priča

³ Obad, V. 1998. op. cit. str. 14.

⁴ Konstantinović, Zoran. 1987. *Njemačka književnost – Povijesni pregled, knjiga 2*. Beograd, str. 193.

što završava sasvim pesimističnim prikazom etičkoga i moralnog koda visokog društva. Konstantinović navodi kao primjer Huga von Hofmannsthala koji, po njegovim navodima piše tako da *od svog kulturnog pesimizma ne stvara nikakvu optužbu. On piše bez patetike i rigorizma... Pišući o dekadentnosti bečkog društva, on to čini na veoma privlačan način, fino i podrugljivo, objedinjujući impresionistički senzibilitet i muzikalnost sa sumornošću i morbidnošću.*⁵

Ako malo bolje promotrimo *Carske komornike*, i sam Roda Roda piše upravo tako. Kroz fragmentarnost, pomalo i pristojnu dozu humora, skepe i ironije, ocrtava život slavonskih plemenitaša koji su puni vedre ljubaznosti, ali opet melankolični, sentimentalni, ponekad nježni, poviše razmaženi, ali po pitanju svojih titula i časti – iznad svih superiorni. Time u svoja djela uvodi svojevrsni *bečki štimmung* svoga vremena i društva onoga doba, ali razdražuje humorom i završetkom priča svijest o tome da vrijeme neminovno teče te odnosi za sobom staru kulturu i navike.

Bečki se impresionizam, kako tvrdi Konstantinović⁶, borio protiv tematike naturalizma i na drukčiji način. Razvio se početkom dvadesetoga stoljeća i pokret zavičajne književnosti čije su osnovna obilježja isticanje plemenske i nacionalne zajednice te njihovo zajedničko krvno srodstva s istoga tla, narodno zajedništvo, ali i istaknuti osjećaj za zavičaj, prirodu te promišljanje provincije. I ovdje možemo svrstati, po nekim elementima Roda Rodu zbog njegova osjećaja za zavičaj kojega čine ljudi. Iako nije imao osjećaj za opisivanje prirodnih bogatstava Slavonije, dočarao je ono za što se opredjeljivao – plemenitaški ambijent, seosku sredinu s njezinim

⁵ Konstantinović, Z. 1987. op. cit. 193.

⁶ Konstantinović, Z. 1987. op. cit. 206.

navikama te neobične, komične, najčešće melankolične događaje koji završavaju tragično.

Napomenuti treba da Roda Roda slika osobe koje su nekoć živjele, dakle stvarne osobe koje su k tome i lokalizirane. Osim opredjeljenosti za fragmentarnost, u sadržaju pripovijedaka, najčešće na početku, osjeća se i prisutnost svojevrsnog *neobaveznog* dokumentarizma.

Roda Roda pri predstavljaju glavnoga junaka pojedine novele uvijek na početku jasno ističe gdje se što dogodilo, kada se dogodilo, pod kojim uvjetima te koliko je tko bogatstva imao! Tomu je tako najvjerojatnije zbog potkrepljivanja stvarnosne slike koju je jednom prilikom ironični pripovjedač zatekao ili zbog vjerodostojnosti priče koju je netom negdje čuo te zabilježio – kako u jednu ruku i nalaže impresionizam.

Možda nas šaljivac Roda Roda na taj način želi navesti da ni u kom slučaju u vjerodostojnost njegove priče ne posumnjamo:

Grof Albin Sokolović raspolagao je s pedeset tisuća jutara zemlje – imao je sve što sada posjeduje Bečanin Gutmann, a k tome još i Malo Drijekovo i Mikleuš, dakle gotovo cijeli gradački okrug.⁷

Kamo, dakle, smjestiti Rodu Rodu?

Po razdoblju stvaranja u hrvatskoj književnosti pripadao bi realizmu (jer u isto vrijeme stvara i snažno eksponirani Josip Kozarac!), ali po sastavnicaama njegova stvaranja u *Carskim komornicima*, duboko je zašao u njegovanje i predstavljanje elemenata bečkog

⁷ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 23.

impresionizma sa zamjetnim silnicama iz zavičajne književnosti. Uz odabir fragmentarne forme pripovijedaka i kasnije, za književne analitičare gotovo neoprostivu želju sklapanja tih pripovjedaka u roman, vidljivi su i znaci dokumentarnoga bilježenja, najvjerojatnije u ulozi pojačivača dojma i vjerodostojnosti priča. Osim dokumentarnoga bilježenja, preklapaju se u Carskim komornicima instancija pripovjedača te autora. To jasno iščitavamo kroz tipični Rodin komentar prisutan u svim pripovijetkama. U tim se komentarima ponekad razabire peckava osuda, a u drugima se pak razliježe smijeh i poruga.

3. SLAVONSKO PLEMSTVO I PITANJE MORALA

Moral je, u najjednostavnijem smislu riječi, potrebno shvatiti kao temeljni čovjekov sustav vrijednosti, jasan i nepoljuljan. Urođen je i pomaže svakom čovjeku razlučiti dobro od lošega, a možemo ga shvatiti i kao temeljni element u izgradnji stavova te odnosa prema samome sebi i drugima. Bitno je shvatiti koliko je pozitivno ćudoređe važno za običnoga čovjeka te u kolikoj mu mjeri oblikuje daljnji život.

Važno nam je to i zbog Rodinih *Carskih komornika*.

Roda Roda se najviše zanimao za moralni stav slavonskoga plemstva i to mu je, čini se, bilo najzanimljivije istražiti i opisati. Ipak, dade se osjetiti čitatelju da autor ne iskazuje veliku toplinu prema slavonskome čovjeku, konkretno - seljacima, već od njih postoji određen odmak. S druge pak strane, o plemenitaškoj stvarnosti piše drukčije, nastoji zadržati objektivnost, ali pasivna i gotovo pritažena osuda ublažena je na Rodin način – humorom.

U novelama je jasno izražen dvostruki moral, ali ni to nije sasvim neobično. Kroz povijest se potvrđuje činjenica da su oni, koji bi trebali biti primjer ćudorednoga i ćasnoga života, najviše skloni griješiti, dakle, pogaziti vlastite i opće moralne zakone.

Je li to vrijedno osude?

Zašto je tomu tako, objašnjava Roda Roda u *Carskim komornicima*. Humorističnim nam elementima i anegdotama daje do znanja da je svaki ćovjek zapravo nesavršen, sklon porocima i pogreškama, ali i to da su određene pogreške učinjene za života općeljudske.

To možemo išćitati iz gotovo svih jedanaest novela, posebno kod *Yve s ipsilonom*, *Ivo*, *Amidžin sin*, *Upravitelj*, *Seljaćka buna*.

Ivo Mirković, gazda na svojemu patronatu, optužen je za preljub i navodno je otac djeteta jedne mlade djevojke. Problem zapravo nije u njegovoj krivnji/nevinosti, nego u nemogućnosti prisjećanja onoga što se događalo za vrijeme lova kod obitelji Amperg:

*Bilo je doduše svega kod Ampergovih. Oni su redovito brinuli za osobitu pikanteriju – takozvane patronesse. Svakome lovcu dodijelili bi po jednu seosku curu – da mu nosi patrone. Amperg je te cure dovodio iz najjudaljenijih sela, osobno ih je izabirao, one najljupkije i dobro ih plaćao. One su služile i za stolom. Dolazile su rado, te seljanćice, ćak su se međusobno i nadmetale.*⁸

Dade se zaključiti da su i slavonski, kao i ostali plemići živjeli lagodno i odavali se užicima, posebno onim tjelesnim. Potrebno je imati na umu da plemstvo utjeće na život ostaloga puka, uveli-

⁸ Roda Roda. 1998. *Pripovijesti iz Slavonije*, Zagreb. str. 53.

ke ga određuje i pasivno ga, pritajeno ponekad, moralno oblikuje. Djevojačko nadmetanje za postajanje *patronessom* možda je najbolji primjer izobličivosti moralnih vrijednosti, ako promatramo sve sa strogoga, gotovo svetačkoga očišta.

Čednost i nevinost koje bi se trebale čuvati i cijeliti prodaju se za nekoliko novčića, ali Roda Roda to ne osuđuje, kao ni muškarce koji se, unatoč plemićkom zvanju, odaju takvim nasladama. To će za nj učiniti doktor Davidov u posljednjoj pripovijetci *Carskih komornika*.

Ivo Mirković, potpisom Yvo, stradao je ne samo zbog svećenikova podmetanja i nesporazuma, nego zbog vlastite nesigurnosti i doslovno je deset godina, pod pritiskom svoje supruge, plaćao alimentaciju za dijete koje nije njegovo dok su neki njegovi prijatelji to znali.

Ono na što se potrebno posebno osvrnuti je pripovjedačevo pero iz kojega ne pršte osude zbog načina života slavonskoga plemstva. Humorističnom je silnicom Roda Roda uspio smanjiti slavonsku hipokriziju, dovodeći je do stanja normalnosti te svrstavajući dvostruki i neosuđeni moral plemstva pod ono što se događa i kako se zapravo živi bilo gdje, pa tako i u gradu. Jedina je razlika između grada i sela što takve pikanterije ostaju tajne i rješavaju se u četiri zida, dakle, intimnosti vlastita doma, dok su pak takve situacije na slavonskoj selu javne. Time Roda i potvrđuje nesavršenost čovjeka, njegovu nestalnost i nemogućnost stalnog održavanja čudorednog života, a i sam tvrdi da je lakše tomu se svemu nasmijati, nego nekoga osuditi.

S druge strane, autor posebnu pozornost daje grofu Albinu Sokoloviću. Iako suptilno, kroz priče u kojima se uvijek pojavljuje

kao glavni ili sporedni nositelj određenih situacija, ističu se njegove životne navike, ali i vrline:

Grof Albin poznao je sav gradački kraj. Svakoga bi jutro jahao u drugome smjeru – kroz jedno od sela – i običavao je brbljati i šaliti se s ljudima, kao sa sebi jednakima.⁹

Ima li što ljepše kada se gazda, još k tome i s titulom grofa, ponaša prema svim ljudima jednako, kada je prema njima ugodan, kada im daje zasluženu pažnju i kada je milostiv? Možemo reći da je moral u grofa Albina kroz takav opis jasno postavljen – predstavljen nam je kao dobar čovjek, ali čini se da su ljubavno-tjelesne zgođe ono čemu podliježu gotovo svi ljudi, pa tako i slavonski plemići.

Albin je Sokolović, središnja ličnost pripovijedaka, prikazan kao čovjek s jasnim moralnim, gotovo plemićkim kodom i manirima, što možemo iščitati iz primjera:

Jedna posve priprosta pravoslavka iz Dobinaca, k tome ne osobito ljupka lica ili raskošna stasa, odlazila je cijele jedne zime u Čupriju i poslije je na dar dobila okućnicu u svome selu. Udala se za nekog opančara i majstor je vjerojatno računao s tim da će grof Albin i dalje pozivati Dobinčanku. Ali se dobri majstor-opančar grdno prevario: nakon vjenčanja – više ni spomena!¹⁰

Može se zaključiti da je u Sokolovića prisutna svijest o vlastitoj tituli i o reputaciji koju mora očuvati, a to utječe na određene moralne odluke – za razliku od Robide. Nije bilo zabranjeno zabavljati se sa seoskim djevojkama, a njegova se supruga u pričama spominje

⁹ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 23.

¹⁰ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 24.

samo jednom. Stoga, možemo reći da je mogao raditi što god mu se prohtjelo, ali ako odabranica nije slobodna – grof Albin nije želio imati ništa s tim kako bi izbjegao poprijeke poglede ili upiranje prstom. Jasno je da čovjek takva kova nije želio priuštiti neugodnosti samome sebi i ostatku obitelji. Čak je i Rodin komentar neizbježan kada je u pitanju bila pak djevojka iz dobre kuće:

Grof Sokolović nije se kao plemić mogao upustiti u vezu s nekom djevojkom iz bolje kuće, pa je poslije jednostavno ostaviti. S druge strane ni njegov veleposjednički status nije dopuštao da u mjestu ima stalnu prilježnicu.¹¹

Stječe se dojam kako su plemići svjesni općih moralnih vrijednosti jer su one naučene i u jednom dijelu života primijenjene, ali ih se, ne samo u Slavoniji nego i šire, iz nekog razloga krši. Svjesnost je čak i tih pogrešaka, ako su u pitanju stariji plemići, dok se kod mlađih, uhvaćenih u trenutku Rodina pisanja, još uvijek osjete arogancija, želja za slobodom, užicima i onim što moderni svijet toga doba može ponuditi.

Osim ljubavnih zgoda i pikanterija kojima Roda Roda prilikom prikazivanja slavonskoga plemstva daje najveću pozornost, otvaraju se i pitanja drugih odnosa – odnosa sa svojim suprugama, djecom, odnosom prema vlastitom gazdinstvu. Ako uzmemo u obzir da je većina plemića pristigla u Slavoniju iz inozemstva, iz ostalih dijelova Europe, potrebno je istražiti i njihov odnos prema području na kojemu su izgradili svoj život.

Moralni kod tuđinskoga plemstva može se iščitati, dakle, iz odnosa prema Slavoniji, prema domaćem stanovništvu, običajima i

¹¹ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 35.

tradiciji, vjerovanjima, navikama, ali i u odnosu plemića prema ostalima jednakih titula.

3.1. Slavonija kao prefiguracija slobode i vitalnosti

Spomenuta naznaka da su slavonski plemići zapravo dobrostojeći ljudi iz inozemstva, nagrađeni za služenje caru posjedom u Slavoniji daje posve drugo viđenje povijesne stvarnosti. Roda Roda ni u kojoj od svojih pripovijedaka ne opisuje slavonski krajolik, ali daje se zaključiti koliko je zlatna i plodna Slavonija važna kada plemići donose određene odluke, kada razgovaraju s radnicima ili se pak skrivaju u ljubavnim zgodama od neželjenih pogleda. Slavonske su pustare, slobodno je reći, prostori slobode u punom smislu riječi.

U pripovijetci *Seoski učitelj iz Tenja* opisuju se navike grofice Pi- len koja je ustrijelila srndaća i poželjela ga imati na slici. Potom je, uz svojeg mladog učitelja, kreativno pisala. Kći grofa Albina, Kiki Sokolović, upuštala se u poprilično zavidne vožnje biciklom po Slavoniji (od Vinkovaca prema Podgoraču i natrag), barun Mirković lovio je na Blatu pored Drave, a stari je grof Georg Eltz, najvjerojatnije zbog svježeg zraka i dobre slavonske prehrane u Vukovaru doživio čak devedeset i četiri godine!

Dade se zaključiti da je Slavonija odisala slobodom i prirodnim bogatstvima koja plemići nisu direktno željeli, ili su barem mislili da to ne čine, iskorištavati nauštrb svih drugih. Sloboda, vitalnost i održavanje mladosti sveto su trojstvo svih plemićkih obitelji koje su se naselile u Slavoniji jer im je upravo to zemlja mogla ponuditi. Ne postoji stoga, u Rode Rode, osuda za uživanjem u blagodati života, već prikrivena zavist i želja za lagodnim i hedonističkim životom uz miris svježeg klasja i rumeno lice neke lijepe seoske snaše.

Dva su lika prema svojim karakteristikama suprotstavljeni jedan drugome u pripovijetkama. To su grof Albin Sokolović i barun Mirković (iz Novog Sela!). O odnosu prema zemlji na kojoj se čovjek nalazi može se zaključiti kada se osvrnemo na odnos gazde prema vlastitu gazdinstvu, posjedu te ljudima koji su ondje zaposleni, koji žive od gazdine riječi i onoga što zemlja podari. Grof Albin Sokolović prikazan je kao suprotnost barunu Mirkoviću:

Kada bi naime žetva zakazala, stajali bi seljaci hrpimice oko verande i čekali da se on vrati iz lova da bi ga moljakali za pomoć. On čak nije ni zapisivao što je komu dao i samo je Bog znao tko je vratio kukuruz, a tko nije.¹²

S jedne strane stoji čovjek velika srca i široke ruke, svjestan svojih mana i svoje titule, dok se pak, s druge strane nalazi barun Mirković koji je tek nakon šokantnog saznanja o novom upravitelju odlučio promijeniti stav ne samo o ljudima, već i o predispoziciji imanja te novinama o obradi zemlje koja će nagrađivati sposobnoga gazdu i dobra radnika:

Poslije toga Mirković više nikada nije mijenjao upravitelja. Nehljudov i danas vlada u Novom Selu – sije zob i suncokret – sad duhan, šparoge i patlidžane – i sam Bog zna kakve plodove, koje prije u Slavoniji nitko nije ni vidio. A Mirković se, zahvaljujući samo njemu, za dvije godine oslobodio svojih vječnih dugovanja.¹³

S druge strane, potrebno je objasniti i još jednu pojavu. Slobodna sam nazvati ju *asimilacijom navika*. Naime, asimilacijom navika karakteriziram pojavu koju suptilno navješćuje Roda Roda

¹² Roda Roda, 1998. op.cit. str. 23.

¹³ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 71.

u pričama, a odnosi se na plemićko prihvaćanje navika domaćega stanovništva, poštovanje tradicije, ali i donošenje novih, modernih navika koje čak i seljaci prihvaćaju jer su i njima strani plemići svojevrsno osvježenje ili točnije – sigurnost. Koliko su zapravo seljaci povezani sa svojim gazdama svjedoči njihova odanost grofu Albinu Sokoloviću kada se doktor Davidov pokušao snaći u novomu kraju:

U Gradcu stvari stoje tako da gotovo čitavo mjesto pripada grofovskom gospodarstvu, pa je zato nemoguće iznajmiti kuću, čak ni za dobre pare, ako ljudi vide da taj nije po volji gospodi.¹⁴

Je li se to dogodilo iz straha da će dotični biti pozvan na red kod grofa ili su pak seljaci dali čitavo svoje povjerenje učenim i obrazovanim gazdama, diskutabilno je, ali jasno je da su se određena nepisana pravila ustalila i nisu dovođena u pitanje.

Slavoniju, možemo zaključiti, plemići nisu beskrupulozno iskorištavali. Prikazani su kroz svoje navike i odnose prema zemlji na kojoj žive sasvim običnim ljudima, sa svojim dobrim i lošim stranama, uz svoje titule kao i svi ljudi koji su se voljni čak i promijeniti na bolje. Da je tome doprinjela i sama Slavonija kao zavičaj – složio bi se vjerojatno i Roda Roda.

3.2. Plemići, plemkinje i ljubavne zavrzlake

Posebno se poglavlje mora otvoriti za te, Rodi Rodi najzanimljivije pikanterije iz plemićkoga života. U devet od jedanaest pripovijedaka pripovjedač nam prikazuje tko se u koga zaljubio, tko je s kime pak završio, a ponekad navodi i koliko je točno koji odnos trajao. Postavlja se pitanje je li brak slavonskim plemićima nešto

¹⁴ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 34.

značio? Iz pripovijedaka se daje iščitati da su potpisom legitimirani odnosi zapravo bili nešto što se pasivno održava, a zapravo dolazi najčešće do *rastave*, teološki rečeno, *u postelji*.

Grof Albin i njegova supruga grofica Wallheim žive kao brat i sestra; grofica Pilen održavala je ljubavnu vezu s učiteljem Nikolom na što se grof Pietro Pilen nije silno obazirao jer je i sam imao avanture izvan države; Kiki Sokolović prevarila je svojega supruga Ferka s poručnikom Karinskim, Yvo Mirković ne sjeća se svojega grijeha, iako nije posve siguran je li zgriješio protiv svoje supruge ili nije, dok je ona u inat njemu i svima drugima imala vlastite ljubavne pustolovine:

*Barunica je u međuvremenu primala koga i kada je htjela – putovala i ostajala kod kuće, izbivala noćima – s Robidom, s Alexandrom Rimskim, s Belawaryjem, sa Zinstorffom. Mirković joj se nije usudio prigovoriti.*¹⁵

Gotovo sve priče odišu navikom kušanja i izabiranja zabranjenoga te uživanja u njemu. Takve navike slavonskih plemića koji žele održavati svoju vitalnost i šegačenje te njihovih nezadovoljnih, nezadovoljenih i nesretnih supruga koje često traže pažnju kod drugih muškaraca, predstavljaju se kao nešto sasma ljudsko, nešto u čemu su svi ljudi zapravo slabi, u čemu svi pokleknu, a to je – strast. I sami komentar autora u noveli *Časna riječ grofa Albina* svjedoči onome što se zapravo u životu događa svima, ne samo slavonskim plemićima:

Jer čudnovato je to da svaki čovjek, bio muškarac ili žena, prvu ljubav mora doživjeti izvan braka. Ako se pak djevojci ne ostavi dovoljno

¹⁵ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 54.

*vremena da se prije udaje propisno uspali, tada je to poslije pogada utoliko žešće.*¹⁶

Što se zapravo dogodilo Kiki Sokolović, jasna je stvar – obrazovanje i odrastanje daleko od roditelja i uobičajenoga života (samostanska škola) zatvorila su joj vrata zaljubljanju, očijukanju te kretanju među potencijalnim ženicama, tako da se u vrlo kratkom roku udala za Ferka Amidžu. Ipak, nedostatak iskustva i mlado žensko srce ipak je planulo iako je već bilo okovano brakom, smatra Roda:

*Neki njezin pokret, možda iznenadno rumenilo ili bljedilo, vjerojatno su malomu Karinskom otkrili što se s njom dogodilo – inače on ne bi skovao plan, koji je odista bio lupeški lukav i lupeški smion.*¹⁷

Može li stoga, ako sve uzmemo u obzir, doći do osude ili prijekora? Roda Roda smatra da se tim slučajem ionako ne bi ništa posebno postiglo, niti se želi od toga svega odmaknuti. Baš naprotiv, stječe se dojam da i on sam žudi za sličnim situacijama, što možemo povezati s biografskim činjenicama iz njegova života!

I profesor Obad također smatra da je autor povezao svoj *izoštreni pogled na društvenu zbilju s urođenim smislom za humor*¹⁸ što je pravi razlog zbog kojega ne dolazi do osude plemićkoga puka na pustarama i selu. Možda se iza takvoga stava krije i saznanje kako se živi u većim gradovima poput Budimpešte i Beča, te što se događa u građanskim plemićkim obiteljima. Roda Roda se pak svakodnev-

¹⁶ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 46.

¹⁷ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 46.

¹⁸ Obad, V. 1998. op.cit. 12.

nim slabostima običnoga čovjeka dobrodušno smije, posebno kada su ljubavne zgode u pitanju.

Plemići su odabirali lokalne djevojke za zabavu, što se može vidjeti na primjeru onih starijih (od grofa Albina, Yve Mirkovića) pa sve do mlađeg plemićkog potomstva koje se vodi onim što je naučeno kroz djetinjstvo (Ivo Amidža, Robida).

Robidin je slučaj pak posebno zanimljiv jer je dolazio u kućne posjete barunici Mirković i to s dopuštanjem njezina supruga baruna, a Ivo (Amidžin sin) održavao je jedno vrijeme ljubavnu vezu sa seoskom ljepoticom Sofijom koja, nakon rođenja blizanaca, završava tragično.

U Slavoniji se zapravo sve zna, kao u malom gradu i nema tajni između onoga što se zbiva u intimnim prostorima plemićkih domova. Svi sve znaju jer svatko svakoga zna i uglavnom se povjeravaju jedni drugima. U neke se činjenice iz tog plemićkog života ne zadire jer postoji određeno poštovanje seljaka i ostaloga puka (činovnici, liječnici, policija) te se plemiće pušta da na miru žive svojim životom – kakav god odabrali.

3.3. Očevi i djeca

Iz ljubavnih zgoda, jasno je, proizlaze i rezultati. Najčešće su to neželjeni, izvanbračni potomci koji se u Rodinim pričama ne skrivaju, već su ponekad i samim očevima, pa i majkama prolazna, kolateralna šteta koja završava ili smijehom ili pak tragično.

To je najbolje na svojoj koži osjetio barun Yvo Mirković kojemu je supruga *najstrože naložila* da se zauzme za dijete koje nije njegovo, te da djevojci godinama isplaćuje alimentaciju dok mu

se svi drugi rugaju. S druge strane pak nailazimo na tragičnu priču Amidžinog sina – Ive, koji je, kako se dade zaključiti, otac nekoliko neželjene dječice iz Rodinih priča. U toj noveli Rodin komentar je najizraženiji i usmjeren pasivnom moraliziranju:

*Međutim – Ivo je mogao Martina dati u panzionat, u samostan, u kadetsku školu – ili, u najgorem slučaju, poslati ga za poslužitelja na neko plemićko gospodarstvo u gornjoj Ugarskoj. Ali zatvoriti ga u vlastitu staju – to je prostački. To je više od đavolske osvete.*¹⁹

Martin na kraju oduzima život mlađoj polusestri po ocu i ostavlja ju na jezeru gdje se, zbog Ivine odsutnosti, bez njegove sigurnosti i zaštite, namjerno utopila njegova mati. Pomalo grubo, ali istinito, Roda Roda i na kraju novele navodi kako je krug te priče zatvoren, a može se naslutiti – i pravedan kako bi krivac naučio životnu lekciju:

*Jer u stanovitu smislu – što će reći: gledano s idealističkih pozicija – Ivo je snosio krivnju za Sofjino samoubojstvo.*²⁰

Ne treba bježati ni od drugoga prikaza plemićke legitimne djece. Većina je u Rodinim novelama prikazana razmaženima, naviknutima na sigurnost imena i prezimena oca, popuštanju majki te dobrim financijskim temeljima, što je zapravo najvrijednija propusnica za upoznavanje svijeta, njegovih vrlina i mana. Jasno je da se na taj način mladim ljudima, u jeku sazrijevanja i izrastanju u muškarce i žene, daje svojevrsna predispozicija da postanu netko i nešto. Ipak, i u tim krugovima postoje oni koji posrnu ili pak oni, koji nisu boljemu ni težili. Primjer za to svakako su Meta Jä-

¹⁹ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 60.

²⁰ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 61.

ger, nesuđena supruga doktora Davidova te njezin ljubavnik Rudi Hahnbichel. Tko je bio taj ljepušasti i mladi Rudi, potvrđuje citat:

Njemu ni jedna ludorija nije bila odveć smjela. Jednom je prodao sav urod žita s pustare, a da mati nije znala, i odmaglio s novcem u Pariz. Drugi put oteo je sobaricu, odveo je na more i živio s njom pod titulom baruna i barunice Tražime-Majko, dok ga policija napokon nije pronašla i privela... ...mladi Hahnbichel bio je mustra prvog reda.²¹

Iako mu je, kako navodi Roda Roda, majka u nekoliko navrata pomogla, otplatila dugove i pružila novu priliku ako bi se vratio kući, uz nezasitnu i kabarea željnu Metu Jäger, mladi i plemeniti pastuh Rudi završio je tragično, presudivši samome sebi tako što se ustrijelio u *nekom bečkom hotelu*. Rodin je komentar opet neizbježan, osvrnuvši se, umjereno seksistički i s humorom na uspjeh Mete kao kabaretske fatalne pjevačice koja *za jednu večer zaradi više negoli doktor Davidov kvartalno*, ali je opet, bez obzira na tragični završetak Rudija Hahnbichela, ostvarila svoj san.

Česta je biblijska uzrečica: *Očevi jedu kiselo grožđe, sinovima trnu zubi* (Jer: 31, 29).

Iz navedenih primjera može se zaključiti da ljudski život upravo i jest takav, te da često zbog grijeha, pogrešaka i skretanja s pravoga puta naših predaka, trpe zapravo potomci, djeca, pa i unuci. To će potvrditi i Robida koji ostaje bez nasljedstva jer se njegov devedesettrogodišnji ujak ženi mladom ženom njemu u inat. U bijesu se vidi kako se starom čovjeku pomrači um te iz obijesti razbaštinjuje naizgled finog i mladog gospodina:

²¹ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 37.

Čestitost – to starome Eltzu i nije bilo na pameti. U bijesnoj osvetoljubivosti priređivao je lovove i slavlja i pozivao gospodu, a kako grofica još nije shvaćala, rekao joj je u lice da od nje očekuje dijete. Ona se tomu drsko nasmijala i na usnama je već imala spreman odgovor. „Ali ne“, požurio je Georg, „ne mislim na mene, draga moja. Odaberi sebi ljubavnika, onoga koji tebi odgovara. Samo neka bude iz redova visokoga plemstva.“²²

Nitko ne osporava uzročno-posljedičnu vezu između pogreške u životu i rezultata, čak ni Roda Roda, koji nam predstavlja život slavonskih plemića, carskih komornika. Ipak, ostvaruje se svojevrsni odmak od osude jer se stječe dojam kako se prepričava nečiji život, ali se ne preispituju odluke likova iz promatračevoga očista koji je negdje nešto saznao i čuo. Zašto? Jer ti ljudi u tom trenutku jednostavno nisu znali drukčije.

Možemo reći da Roda Roda odmak od stroge osude postiže elementom dokumentarističkoga bilježenja o pojedinoj osobi. Blaga je, ponekad nezamjetna osuda prisutna, ali samo dobrom oku istraživača vidljiva ispod krinke prolaznosti i distanciranog stava pod nazivom to se svima događa.

4. ELITNI NAČINI KOMUNICIRANJA

Hipokrizija pogađa slavonsko plemstvo (kao i građanstvo u gradovima, ili bilo koje drugo plemstvo u svijetu), ali postoje i one odrednice koje su svakom običnom čovjeku zanimljive jer pripadaju upravo tom staležu. Govori se o stilu življenja i načinu provođenja slobodnoga vremena, koje su plemići cijeloga svijeta oduvijek imali na pretek. Stoga

²² Roda Roda, 1998. op.cit. str. 76.

je razumljivo da je moralo doći i do svojevrsne razbibrige koju profesor Obad naziva najelitnijim načinom komuniciranja²³.

Jedan vid plemenitaškoga druženja u Slavoniji bio je svakako lov, posebno onaj istaknuti lov kod obitelji Amperg, nadmetanje u streljaštvu, uživanje u društvu mladih djevojaka – čemu svjedoče već poznati Yvo Mirković, Ivo Amidža, Robida, Erwin Amperg i mnogi drugi.

Drugi se pak vid društvene mode odnosi na viteško dueliranje ako je povrijeđena nečija arisokratska čast, uvrijeđena nečija titula ili pak opće ljudsko dostojanstvo. Da je cijeli proces izazivanja na dvoboj imao svoj protokol koji se morao ispoštovati, svjedoči Bella Belawary kao sekundant čiji je posao održavanje reda prilikom dvoboja, obratiti pozornost na dolično ponašanje mandanata (izazivač i izazvani) kako ne bi došlo do prljave igre.

Koliko je Belawary ozbiljno i časno shvaćao svoju ulogu sekundanta svjedoči i pripovijetka Yvin način rješavanja sukoba u kojoj je nakon razgovora s mandantima prosudio kako je barun Mirković ipak pre-naglo te zaključio da se mladi Amperg ne bi mogao mjeriti s dotičnim u dvoboju. Savjetuje Yvi prihvaćanje isprike radi održavanja dobrih odnosa, ali i radi očuvanja mladićeva života! Koliko je cijenjen dobar sekundant svjedoči Belawaryjeva pozamašna klijentela u sedam županija te stotinu i pedeseti jubilarni dvoboj.

Čak i Roda Roda pohvaljuje takav pristup te komentira:

Dvoboj bez Bele Belawaryja kao sekundanta – kako na slavonskoj, tako i na mađarskoj strani Drave – naprosto nije nobl.²⁴

²³ Obad, Vlado. 1989. *Slavonska književnost na njemačkom jeziku*, Osijek, str. 115.

²⁴ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 62.

Elitni su načini komuniciranja zapravo svojevrсни luksuz koji si plemići mogu priuštiti zbog, slobodni smo reći, nedostatka brige za pravi posao ili vođenje posjeda. Plemići se ne moraju brinuti kako će prehraniti svoju obitelj ni hoće li biti dovoljno žita za cijelu iduću godinu u žitnici. I za te se stvari najčešće brine netko drugi. Gazdinstva su velika i uglavnom postoje upravitelji koji se brinu za posao, dok se ostali mogu posvetiti rasonodi i uživanju. Može se zaključiti da postoje određena pravila koja se moraju ispuniti, načini ponašanja elegantnoga društva koje se usvaja u obiteljskom okruženju, ali i ona druga strana koja je sklona uživanju i življenju.

4.1. Obrana časti – blamaža bez presedana!

I u današnje je vrijeme ustaljeno da suprug staje na stranu svoje supruge, brani njezinu čast ako je nepravедно optužena ili pak oklevetana.

S druge strane, otac i majka uvijek brane čast svojega djeteta, bilo da je nešto skrivilo ili da je nevino – jer je, zapravo, njihovo; to čine iz ljubavi i nužnosti.

Obranom časti, branitelj uspostavlja svojevrсну sigurnost nad optuženim i slabijim, dok ostali u njemu nalaze autoritet prema kojemu se gaji poštovanje. Već spomenuti grof Albin Sokolović obranio je čast svoje kćeri Kiki koja je, jasno je, imala kratkotrajnu aferu s mladim poručnikom Karinskim. Dade se zaključiti da je grof Albin osim obrane časti postigao da njegova kći nauči životnu lekciju, ali ju ne osuđuju ni otac, ali ni sam pripovjedač – jer se, smatra, to i ženi može dogoditi kao i muškarcu. Sve se to zakrkljuje smijehom i humorom zbog kojega se u novelama stvara ležerno i lepršavo ozračje. Iza svega toga zapravo se kriju ozbiljni moralni propusti, koji nisu nemogući i koji, sa strane običnoga promatrača, nisu sankcionirani sve do kraja nečijeg života.

U dvije novele Seoski učitelj iz Tenja te Slučaj Robida-Mirković, sučeljavaju se dvije slične situacije, ali s različitim ishodima. Opet se moramo vratiti na ljubavne pikanterije, ali sa ženske strane. Grofica Pilen upušta se u ljubavnu avanturu s učiteljem Nikolom i događa se zanimljiva situacija kada učiteljeva supruga dolazi i optužuje groficu za Nikolino zavođenje, a grof Pietro Pilen pak nema problema sa ženinom nevjerom, već ju unatoč svemu brani:

Naravno da grofica baš i nije bila oduševljena, ali se ipak dobro držala: dala je smjesta pozvati grofa Pietra. – Ne trepnuvši okom, Pietro Pilen je učiteljevoj ženi objašnjavao da se tu nipošto ne radi o kojejkakvim glupostima, poput zavođenja ili otimanja oca nedužne djece...²⁵

Jasno je da Pietro Pilen igra dvostruku igru, iako to Roda Roda ne komentira. Ugled cijele obitelji, pa i njega samog kao supruga bio bi upropašten ako bi se javno potvrdilo da grofica i učitelj zajedno ljubuju, a da je pak grof Pilen, ni manje ni više nego – prevareni rogonja. Stoga i sam, obranivši čast svoje supruge, brani i samoga sebe, zakriljuje i zaštićuje farsu od braka i suprugine namjere koje, jasno je, nisu sasvim čiste. Potrebno je osvrnuti se i na još jednu situaciju u kojoj Pietro Pilen ipak iskazuje brigu prema supruzi i njezinom emocionalnom stanju u trenutku kada se učitelj ustrijelio:

Grof je odmah naslutio o čemu je riječ – izašao iz sobe, izgurao sobaricu, a za sobom zatvorio vrata. Nikola se ustrijelio. I grofica pokušava izaći iz sobe – ali Pietro čvrsto drži kvaku, zaključava, a ključ stavlja u džep. Prije no što dospijeva umaknuti zaobilazno preko terase, Pietro već i tamo zaključava. Ona u sobi plače i nariče kao zatočnica. U međuvremenu na dvorištu mrtvaca iznose do kola.²⁶

²⁵ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 29./30.

²⁶ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 31./32.

Nakon cijele nezgodne situacije Pilen se pobrinuo da oni, koji bi najviše mogli naštetiti njegovom i supruginom ugledu budu udaljeni i zbrinuti na okolnim imanjima – govori se konkretno o služinčadi koja je svjedočila nemilom, tragičnom događaju. Roda Roda upozorava da možda ništa ne bi tako završilo, da je conte Pietro drukčiji tip čovjeka, ali kako god bilo – opravdan je kavalirskim postupkom obrane časti.

Kavalirske manire nije imao barun Mirković. Kako i priliči, kada jedna žena uvrijedi drugu i nastane tipična ženska svađa, a iza njih pak stoje supružnici plemićkoga imena, uvrijeđena strana trebala bi povući prvi potez i dogovoriti dvoboj – u taj nas red uvodi i pripovjedač. Naime, barunica Mirković održavala je ljubavni odnos s Robidom i znajući da je to javna tajna, za isto je u javnosti prigovorila svojoj rođakinji grofici Pilen! Grofica je Pilen postupila kao i bilo koja druga žena u takvoj situaciji – izbacila je rođakinju iz kuće i uvrijedila ju na sličan način.

U iščekivanju dvoboja, sekundant Bela Belawary posjećuje baruna Mirkovića s ostalim svjedocima kako bi ispitali što se zapravo događa, jer poziv za dvoboj contu Pietru nije stigao čak ni nakon dva dana. Barun Mirković na sve to odgovara:

Sigurno – to je teška uvreda – za nju. Drugi put valjda neće izlaziti na sunce ako već ima putra na glavi. Time će izbjeći ovakve gluposti.²⁷

Iako možda prikazan odveć grubim iz Rodina pera, barun Mirković postupa po ljudskoj, a ne po supružničkoj ili pak plemićkoj dužnosti. Smatra kako nije moralno zbog jednog, njegovim riječima, *nečovjeka od žene* povući pištolj na drugoga čovjeka. Drugim

²⁷ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 41.

riječima, ne želi joj obraniti čast, niti se upuštati u neprimjereni razgovor s njezinim ljubavnikom. Čak što više, barun na sve to gleda s humorom, cijelu situaciju naziva komedijom – utoliko što mu je lakše podnijeti sve što se događa, a možda i zbog toga što jednostavno ne osjeća ljubav i poštovanje za ženu iz, najvjerojatnije, dogovorenog braka. Komentar je autora jasan u samom oblikovanju Mirkovićeve lika; on je svjestan postojeće situacije i osjeća se uvrijeđenim što se oko njega svi prave da ništa ne znaju. Time je njegova čast kao pametna i donekle moralnoga čovjeka više ugrožena, nego odglumljena briga za vanjski prikaz svojega braka.

Obranu vlastite časti te časti svoje supruge s pravom je, s moralnog i općeljudskog gledišta, mogao obraniti upravitelj Nehljudov kojega bijaše uvrijedio barun Mirković iz Novoga Sela. I taj se svojevrsni nesporazum trebao riješiti na kavalirski način – dvobojem:

Onda je otvorio sandučić, u njemu su ležala dva pištolja.

„Birajte!“ rekao je Rusu.

Ovaj ga nije shvaćao.

„Odaberite jedan pištolj“, zapovijedio je Mirković. „Pa vi ste kavalir, zar ne?“ Pakosni smijeh. „Kada je kavalir povrijeđen, onda pištoljem brani svoju čast. Vama je nanesena uvreda i zato imate prvi hitac.“²⁸

U toj pripovijetci, srećom, nitko ne završava tragično jer Nehljudov, čovjek nižega staleža funkcionira pak po moralnoj i općeljudskoj dužnosti. Iako napadnut i izrevoltiran, sukob rješava iskren-

²⁸ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 70.

nošću i razgovorom, staloženo i časno, tako da Mirković iz Novoga Sela ostaje postidjen.

Viteško je dueliranje, zaključujem, bilo normalna pojava u višim slojevima društva, moda koja se morala održavati do određenoga vremena. Obrana pak časti pojava je dubljega značenja u kojoj se otkriva moralni identitet slavonskoga plemstva, ali i pojedinca. Pravila za svaku priliku postoje i moraju se ispoštovati kako bi se opravdao plemićki kod. Ona pak, nenapisana pravila u slučaju carskih komornika u Slavoniji, često se stranputicom zaobiđu. Taj put stranputicom prepun je anegdota i smijeha što održava legitimitet Rode Rode i njegova razmišljanja te shvaćanja životne slobode.

5. PRAZNOVJERJA

Praznovjerja najbolje možemo opisati kao pučka, narodna vjervanja u kojima se određeni događaji i postupci, najčešće neosnovano smatraju predskazanjem dobra ili zla. To su vjervovanja koja nemaju racionalni temelj, već im je temeljno pouzdanje u svojevrstne magijske sile, nadanaravnu bazu događaja ili pak pridavanje velike pozornosti simbolima koje bi ljude trebali učiniti sretnima ili im pak dati određene moći.

Oduvijek se činilo da su praznovjerjima podložnija ruralna, seoska područja odmaknuta od gradova, modernosti te prštećeg i razvijenog dvadesetostoljetnog intelektualizma u kojemu stvara Roda Roda i živi sjećanje na slavonske plemiće.

Iako kršćanski i uglavnom pobožno nastrojena, Slavonija na svojim leđima nosi dugogodišnji utjecaj Turaka koji pak u *sujevjerjima* prednjače. Tome se u ovome dijelu rada mora pridati pozornost

jer ne posliježu samo seljaci i neuki puk praznovjernim pričama. Praznovjerjima su pažnju pridavali čak i plemići.

U prvoj pripovijetki zbirke, pod nazivom *Čudnovato drvo*, opisano je nekoliko važnih likova i događaja koji potvrđuju u kolikoj su mjeri osobe s plemićkim titulama prihvatile priče iz naroda te koliko su sami pridonijeli njihovom širenju.

Opet nam je u središtu zbivanja Rodin omiljeni grof Albin Sokolović. U okrugu virovitičke županije, u mjestu Dobinci živio je travar Đuro o kojemu su kružile neobične glasine, kao i o njegovom *poluživom* sinu Tuni. Travari, kao i u bilo kojem drugom mjestu, pomagali bi seljanima ako bi imali kakvih zdravstvenih neprilika, ali i ako bi netko imao problema druge vrste te su često izrađivali predmete koji donose sreću ili otklanjaju druge poteškoće. *Te su stvari, dakako, čista varka*, tvrdi Roda Roda, pa odmah kasnije progovara o grofu Sokoloviću koji je naizgled u takve priče ipak vjerovao:

*Grof Albin često je pričao da je Đuru vidio kako za puna mjeseca pleše po vilenjačkom krugu.*²⁹

Jasno je da se zapravo govori o pojavi usvajanja i njegovanja narodne tradicije. Plemenitaši su se najviše kretali na svojim imanjima među ljudima te bi bilo sasvim nepristojno svima njima u lice sasuti pravu istinu i činjenice o onome čemu zapravo pridaju važnost, uz čvrstu katoličku vjeru, a ne bi trebali, ponajviše zbog pouzdanja u zdrav razum!

Roda Roda kroz grofa Albina zapravo uobličuje sliku plemića koji cijeni ljude koje poznaje, pa i sam pristaje na čudnovati lijek

²⁹ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 24.

protiv kostobolje, i to ni manje ni više, nego *rožnati žulj s konjske noge* koji je uvijek nosio sa sobom te tvrdio kako je kostobolja nestala.

Potrebno je obratiti pozornost i na Rodin komentar o praznovjerju kao ustaljenoj i u ruralnim područjima legitimnoj pojavi, čemu se opet i on sam dobrodušno smije, o njoj promišlja i nastoji na najprimjereniji način (humor i ironija) opravdati i shvatiti:

*Razumije se samo po sebi da prosvijećeni čovjek ne vjeruje u takve besmislice, jer su one jednostavno nemoguće i opiru se svim božanskim i prirodnim zakonima. ...A ipak – u svim tim naklapanjima moralo je biti i majušno zrno istine...*³⁰

Iako je očekivano da će taj komentar biti samo popratni, sekundarni dio priče u kojemu naslućujemo autorovu prisutnost i koji će se brzo zaboraviti, ključan je zapravo njegov izraz i sadržaj. U njegovanju te ironijske note ne možemo razlučiti ruga li se Roda Roda pasivno onima koji pridaju pozornost praznovjerjima ili pak onima koji to, u ruralnim područjima, ne čine! To se iščitava kroz daljnji tijek tragične priče gdje umiru seoska djevojka Kata (s kojom se grof zabavljao) te ljubomorni, polumrtvi Tuna.

Koliko je zapravo seosko praznovjerje jako i u kolikoj mu se mjeri suprotstavlja Sokolovićev razum iščitava se iz situacije kada je preminuloga Tunu trebalo dostojno pokopati:

Dobinčani su iza ograde zauzeli busiju, postavili straže i vikali uglas: Prije će sami izginuti nego dopustiti da Tunu polože u svetu zemlju. Uzaludno je ministrant, pa čak i sam kapelan, iznosio križ

³⁰ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 25.

*prema kapiji – Dobinčani nisu otvarali. Na glas o pobuni dojahao je osobno i grof Albin, izdavao je zapovijedi i preklinjao – ali uzaludno.*³¹

Grof je Albin u prvoj priči zapravo prefiguracija sjedinjavanja zdravog, modernog razlučivanja stvarnosti i narodnoga vjerovanja (tradicije). Jasno se vidi razlika u moralnome kodu njegova ponašanja – iako je znao da je Tuna kriv, smatrao je da je dostojan pokopa na lokalnome groblju. S druge strane seoski je puk opčinjen bijesom i iako poznaje travara Đuru te prihvaća njegove lijekove i savjete, uništava mu kuću i brani dostojni vječni počinak preminuloj osobi. Ta je osvjetljena činjenica zapravo vrijedna smijeha, bez Rodina komentara – iako nam on veoma sputilno na primjeru Albinova držanja, obrazovanja i titule to pokazuje. Plemenitaši će uvijek biti plemenitaši, a puk zauvijek ostaje običan puk.

6. POLITIČKE PRILIKE I SLAVONSKI PLEMENITAŠI

U trenucima Rodinoga pisanja *Carskih komornika* Hrvatska je bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Prijestolnice su bile Beč i Budimpešta, sve do raspada te goleme dualističke sile 1918. godine. Političke prilike diktirale su i stanje u slavonskoj regiji i od toga je nemoguće pobjeći ili čak te činjenice zatajiti. Iz Budimpešte i Beča pristizala je željeznicom i svim okolnim putovima, pa i samim Dunavom moda i vijesti toga doba te sve što je bilo važno kako bi se monarhijski sjaj održao. Sve inovacije iz centra dolazile su u periferiju, a sve ostalo oponašalo se u provinciji. Obrasci ponašanja, književnost na njemačkom jeziku, kazalište na njemačkom jeziku te gradovi koji dobivaju trojedini identitet samo su neki od prepoznatljivih elemenata nadnacionalne državne tvorevine koja je, unatoč svemu, u povijesti ipak odigrala svoju ulogu.

³¹ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 26.

Koliko je i sama Slavonija ovisila o političkim odlukama iz centara može se prepoznati i u *Carskim komornicima*, jer pripovjedač jasno progovara:

*Ali kako se stvari u Slavoniji već odvijaju: čovjek snuje, a Budimpešta odlučuje – stanoviti doktor Davidov, rođeni Eseker, imao je ujaka za Boga u sanitetskoj referadi i postao okružni liječnik u Gradcu.*³²

S podsmijehom nas se bez ustručavanja uvodi u funkcioniranje svakoga sustava. Promišlja se u takvim komentarima o povijesti koja se očito u političkim krugovima nije promijenila do dana današnjega – ali Roda se i s tim na neki način miri, jer znade da se ništa neće popraviti ako takvu pojavu direktno iskritizira. Bitno je o tome napomenuti, ukazati i potomcima ostaviti uvid u ono kako je što funkcioniralo zbog povlačenja svojevrstnih paralela između *onih* i *ovih* dana. Konkretno se ovdje ukazuje na dobivanje posla pomoću poznanstva ili rodbinske veze. U pripovijetci *Ivo, Amidžin sin* potvrđuje se navedeno:

*U ono vrijeme mladi je Amidža, Ivo, sadašnji posjednik majorata, studirao na sveučilištu u Klausenburgu. Njegov stari želio je par tout da ga dogura do banske časti – a da bi se to postiglo, moralo se studirati u Ugarskoj.*³³

Vidljivo je da su i na tom planu postojala pravila koja su se morala ispoštovati: obvezno školovanje te obrazovanje koje bi opravdalo (ili prikriilo) ono što određuje nečiju sudbinu – bilo da je osoba postigla sve svojim trudom ili pak poznanstvom i dobrim vezama, što je, s druge strane – ponovno nečiji uspjeh.

³² Roda Roda, 1998. op.cit. str. 33.

³³ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 57.

Problem s političkoga stajališta pojavio se u posljednjoj i najdužoj pripovijetci *Carskih komornika*. U *Seljačkoj buni* stradava središnji junak većine novela – grof Albin Sokolović kao i njegov posjed zbog seljačke uznemirenosti, nezadovoljstva i huškanja o tzv. *novom vladajućem poretku*, kako to naziva otprije spomenuti doktor Davidov.

Zbog nebrige, slobodni smo reći, svojevrzne *aljkavosti*, neplaćenoga poreza i govorkanja o svrgavanju plemstva kao vladajuće klase te središnjega problema slavonskih Švaba s Budimpeštom, dolazi do mnogih nemilih i tragičnih događaja što ih iznosi pripovjedač u *Seljačkoj buni*. Treba napomenuti da se seljački revolt, podjaren socijalističkom agitacijom, zbio značajnoga datuma – 1. svibnja koji se i danas obilježava kao praznik rada.

Nesporazum oko imena i prezimena doveo je do smrti nekoliko mladih gradačkih pandura te sudskog ovrhovoditelja, a seljaci, doslovno izbačeni iz takta i uvjereni kako je plemenitaš grof Albin Sokolović kriv za sve hitaju na njegov posjed naplatiti nejasni dug.

Kako se razbješnjeno seljaštvo ponaša i jesu li uistinu, prema opisu, ono što grof Albin naziva *beštijom koja drijema* dokazuje citat:

*I rulja se zaputila prema Čupriji. Novopridošli seljani slušaju sa svih strana – grof je dao pohvatati stoku – i odmah se raspale. Nekoliko bojažljivih rado bi se povuklo, oni koji se smatraše pokradenima postadoše predvodnici, kolebljivci ipak slijede gomilu.*³⁴

Najkomičniji je pak lik Cece, udove soldata koja bubnjem, kao na seoskom vašaru predvodi zbunjene i obmanjene seljane najprije

³⁴ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 83.

u lokalnu seosku birtiju, potom na Albinov posjed, a po završetku nemilih događaja i sama biva kažnjena.

Sami spomen na vojnike i vojsku u tom trenutku, smatra Roda Roda, bio je jedini način da se cijela Poljana dovede u red, a nakon suca, krvnika i osuđenih na vješala, Slavonija prihvaća soldate, ponovno iz tuđega kraja, hrani ih i prihvaća puna tri mjeseca, te su na odlasku ispraćeni glazbom. Neizostavan je i poštenjački Rodin komentar o vojnicima koji boraviše u Slavoniji u to vrijeme:

*Ljudi su iz zavoljeli u ta tri mjeseca. Bilo je među njima baš dobrih momaka.*³⁵

Politički, kulturno i gospodarski ovisna o tuđinskim odlukama, kakva je zapravo bila (i ostala?) naša Slavonija? Iako lišena velikog plemićkog imena kojim je zatvoren i pripovijedni krug, ona je opet širokogrudna i željna novina, srdačna prema svima koji joj nose dobro, ali naizgled kratkoročnoga pamćenja. Jesu li Slavonci prebrzo zaboravili ruku koja ih je hranila?

Odgovor se nalazi u uvodu ovoga rada.

ZAKLJUČAK:

Slavonski plemenitaši nezaobilazna su i nepravredno zaboravljena pojava u Slavoniji. To potvrđuje i Roda Roda, bečar i *Slavoniter* koji im s razlogom posvećuje čak jedanaest pripovijedaka uokvirenima pod zajedničkim nazivom *Carski komornici* – da ne utonu u zaborav.

Kroz Rodino su bečko impresionističko pero i slavonski bečarski duh prikazani kao ljudi od krvi i mesa, superiorni po titula-

³⁵ Roda Roda, 1998. op.cit. str. 86.

ma i slabašni u svojim strastima, ali zapravo dobroćudni, ponekad melankolični, sentimentalni te grubi kad od njih situacija to očekuje. Jednostavno govoreći – Roda Roda prikazao je slavonske plemenitaše na čelu s grofom Albinom Sokolovićem kao jedne od nas; obične ljude sa svojim brigama, problemima, pikanterijama i životnim zavrzlama, kojima je plemićka titula veoma često samo jedan teški teret, ali s druge strane i propusnica za lagodni način života. Obrana plemićke časti, lovovi, snaše, dvoboji samo su dio tog luksuznog života, ali i onoga za čime žudi i sam Aleksandar Friedrich Rosenfeld.

Kroz impresionističko slikanje plemenitaškoga života, Roda Roda otvara i dublje teme vrijedne filozofiranja: moralni kod slavonskog plemićkog čovjeka, odnos prema djeci, imanju, radnicima, ustaljenim seoskim navikama, tradiciji te vjerovanjima. Zamjetne su i malene opaske koje se tiču političkih prilika s početka dvadesetoga stoljeća, gdje glavnu riječ i svojevrsno određivanje daljnje puta vode dva centra – Budimpešta i Beč.

Uz elemente impresionizma i zavičajne književnosti neizostavni je i autorov komentar kroz riječi pripovjedača. Humorom, ironijom, ponekad i ruganjem, Roda Roda prikriva osudu i moraliziranje te time pojačava dojam ustaljenosti i normalnoga funkcioniranja plemstva ne samo u Slavoniji, nego i šire. Osim toga, komentarom nam ukazuje i na zlokobno vrijeme koje neminovno prolazi te za sobom odnosi ono što je nekada bilo, a na nama ostaje hoće li se dalje spominjati.

Carski su komornici sve samo ne jednodimenzionalni. Nisu to samo obične priče izmišljenih ljudi, već stvarne priče ljudi koji su nekoć postojali, ispričani iz prizme (iskrenog?) promatrača koji nas

uspješno uvodi u taj raskošni, raskalašeni, za neke otvoren, a za neke pak zatvoren slavonski svijet. Slavonija, smatra Roda Roda, nisu samo oranice i bogate njive, pustare i gazdinstva. Da bi sve to dobilo poseban sjaj, nisu dovoljni čak ni seljaci. Potrebni su mu bili i plemenitaši. No, jesu li nam i danas potrebni?

Čini se da je ipak moralo proći određeno vrijeme kako bi sjećanje na građansko i seljačko plemstvo u drugom desetljeću dvadeset i prvoga stoljeća ponovno dostojno oživjelo.

LITERATURA:

Predmetna Literatura:

RODA RODA. 1998. *Pripovijesti iz Slavonije*. Zagreb

Ostala Literatura:

BREŠIĆ, VINKO. 2004. *Slavonska književnost i novi regionalizam*. Osijek

FLAKER, ALEKSANDAR. 1976. *Stilske formacije*. Zagreb

KONSTANTINOVIĆ, ZORAN. 1987. *Njemačka književnost – Povijesni pregled, knjiga 2*. Beograd

OBAD, VLADO. 1898. *Slavonska književnost na njemačkom jeziku*. Osijek

OBAD, VLADO. 1994. *Srednjoeuropska književnost slavonske provenijencije*. Zagreb

PROHASKA, DRAGUTIN. 1994. *Ilirizam u Osijeku*. Vinkovci

SOLAR, MILIVOJ. 2011. *Književni leksikon*. Zagreb

SOLAR, MILIVOJ. 2005. *Teorija književnosti*. Zagreb

Nijeme suze

Eva Kompanović-Gundrum

Čudne nam je navike Bog podario. Možda to i nisu navike, možda se u našim genima jednostavno pobrkale neke stanice? Preskoče jedno pokoljenje, pa onda svom silom navale na sljedeće. Što god da je, na njih se ne može utjecati. Barem ne svijesno.

Puno put je Janja razmišljala o tom pitanju i ostajala bez suvislog, razumnog odgovora. Njezin problem je što ne može plakati. Ma ustvari, može plakati, ali ne na glas, ne na svjetlu i ne pred drugim ljudima, pa makar to bili i njezini najmiliji.

Tuga je nekad znala biti toliko snažna, gusta, mogla ju je prolijevati kroz prste poput pijeska. Željela je urlikati od bola, sigurno bi joj bilo lakše, ali nije išlo. Suze bi se slijevale niz lice, natapale odjeću, a od nje ni glasa. Bila je jako ljuta na taj svoj mentalni sklop. Osjećala se kao invalid bez vidljive invalidnosti. Za nju je samo ona znala.

Zavidjela je ljudima koji svoju bol nose na dlanu. Isplaću je i idu dalje laganiji. Janja je svoje boli nosila danima, godinama. Pritiskale su je poput mlinskog kamena i vukle na dno. Nikad nikom živom to nije priznala. Zbog tog su neki ljudi mislili kako joj je život lagodan, bez muka i nevolja, sve med i mlijeko. Drugi su pak držali kako je bezosjećajna i da su joj samo lijepi stvari na pameti. Janja nije marila za što drugi misle, ona mora kako joj je suđeno. Ponekad bi duboko zaronila u prošlost i tražila uzroke.

Još kao malo dijete slušajući svađe matere i oca, sakrila bi se u najcrnji kut i plakala. Nijemo, da je ne otkriju. Možda je onda sve i počelo. Jednom joj je mater rekla da je i po samom rođenju jedva malo zaplakala. Bez suza. Samo mali znak da je živa odavalo je srce ubrzano lupajući, kao da se boji udahnuti ovaj svijet.

Bilo je dana vrijeđanja, poniženja, Janja bi sve to šutke otrpjela. Tek kad se spusti mrak i ugasi žarulja na stropu, u okrilju mraka plakala bi satima. Nijemo da nitko ne čuje. I tako godinama.

Janju život nije mazio. Imala je više razloga za suze nego za smijeh. Smijeh su svi vidjeli, ali suze nikada. Samo je tama znala što se događa u Janjinom životu. Danju se grčevito držala Jesenjina i njegovih stihova: „ ... ma ništa, ja se spotakoh o kamen, a do sutra sve će da zacijeli!“ Spotala se Janja, ustajala s osmijehom i čekala noć. Noći su bile njezine prijateljice.

Ponekad se pitala da li je to strah od sažaljenja? Nikad nije dopuštala da je netko žali. Bolje da govore blago njoj, nego, jadna ona. Zašto tako ni sama nije znala. Možda iz prkosa?

I kad je u teškim vremenima bila okružena iskrenim prijateljima koji su je tješili, Janja je molila Boga da što prije svi odu, da ostane sama. Sama za svoje vrijeme tugovanja.

Naprotiv, radost nije mogla zatomiti. Poput ludog bogataša nesebično ju je prosipala po drugim ljudima. Njezina je radost bila zarazna i prenosila se na sve oko nje.

Tugu, bol, frustracije čuvala je samo za sebe i nije dijelila. To je bilo samo njeno, noćno bdijenje uz nijeme suze.

Svijeće za nepoznatog

Eva Kompanović-Gundrum

Oko Svih svetih Ana uvijek obiđe i uredi grobove svojih bližnjih. Uglavnom su svi već dugo na zelenim nebeskom poljanama, no Ana i dalje misli kako oni paze na nju. Tako mirno i bez žurbe postavlja cvijeće, pali svijeće i razmišlja o njima. Ne plače, jer misli da su na nekom boljem mjestu od ovog na kojem mi sad živimo. Od kad pamti groblja je nisu plašila, nego baš suprotno, bilo je nešto privlačno u tom miru. Još kao mala često je išla s mamom, razgledala bi spomenike i slike koje su bile na nekima.

Uvijek, baš uvijek, se ponavljao jedan njoj nejasan ritual. Prije nego bi došle do bakinog groba, mama je zastala kod jednog crnog spomenika, gdje je dugo molila i zapalila svijeću. Tek kad bi se Ana počela vrpoltjeti krenule bi dalje stazom. Na sva Anina pitanja: tko je taj čovjek, bila je slika ne spomeniku, mama je odgovarala da je još premala i da je joj sve ispričati kad naraste.

Prolazile su godine, a Ana je još uvijek čekala majčinu priču. Ništa nije pitala, a nepoznati čovjek je i dalje Ani bio zagonetka.

Jednog dana dok je mama radila Ana je odlučila pospremati ormare. Dok je slagala plahte, ispod zadnje je pronašla svežanj pisma. Požutjele su stranice bile ispisane zelenom tintom na jeziku koji Ana nije znala. Znala je jedino da je to mađarski jezik, koji je mama odlično govorila i pisala, no Ana nikad nije pokazivala volju da ga nauči. Sad je požalila zbog tog, jer nije mogla pročitati pisma. A opet nije ni u redu da ih čita, čak i da zna jezik. Čekala je da mama dođe iz tvornice. Već je bilo kasno, jer druga smjena završa-

va kad ljudi idu na spavanje. I Ani se već prispavalo, no pogled na pisma držao ju je budnom. Čim je mama umorna i otečenih nogu otvorila vrata, vidjela je Anu i svežanj pisama. Bilo joj je jasno da je vrijeme za razgovor. Sjela je pored Ane i krenula je priča.

- Znaš, Ana, bez obzira koliko sad imam godina, i ja sam nekad bila mlada. - počela je mama.

- Znam, bila si mlada i lijepa, vidjela sam slike. - odgovori Ana.

- Onda ti mogu reći da mi je ova pisma napisao jako davno moj prvi momak. Jedini kojeg sam stvarno voljela. Zato ih i čuvam sve ove godine. - tiho će mama.

- A da li si i ti njemu pisala? I da li on još čuva tvoja pisma? - radoznala je Ana.

- Ne znam dušo. Pisala sam mu, no ne znam gdje su završila ta pisma. On je umro prije puno godina. - odgovori mama.

- Pa zašto se nisi udala za njega, nego za tatu? - uporna je Ana.

- Nije nam bilo suđeno. On se morao oženiti za djevojku svog roda, a ja sam se poslije udala za tvog tatu. I eto, to je cijela priča. - umorno reče mama.

Još je prošlo dosta godina dok Ana nije saznala baš cijelu priču. Da, on se oženio, nedugo zatim propio i stradao u prometnoj nesreći. Pokopan je na groblju gdje je poslije pokopana baka. Tek tad je Ana shvatila zašto su prvo zastajale kod crnog spomenika.

Već je dosta godina kako su i Aninu mamu odvezle nebeske kočije. Na žalost, nije sahranjena na istom groblju, ali Ana vjeruje

da su sad negdje gore konačno zajedno. Njezina mama i nepoznati joj čovjek.

Ani je i dan danas ostala navika da prvo kod crnog spomenika zapali svijeću i pomoli se za nepoznatog, a zatim ode stazom do svoje bake. Zna Ana da je to malo čudno, ali jadnom čovjeku nikad nitko ne dolazi, ne pali svijeće i ne moli za njega, a i mama joj je sigurno zahvalna.

Mali anđeli

(u spomen bebi Bartolu-Adamu Hercu)

Eva Kompanović-Gundrum

Nakon dugih kišnih dana koji su uzrokovali poplave i tjerali ljude iz svojih domova, danas je granulo sunce. Nebo je tirkizno plavo, tu i tamo pokoji pahuljasti oblačić ljuljuška tihi povjetarac.

Sinoć je s ovog svijeta otišao jedan mali anđeo. U čast njegovog dolaska nebo je obuklo svoju najplaviju opravu i okitilo se zlatnim zrakama sunca. Neutješnima koji su ostali, to ne znači ništa. Oni su u svojoj tuzi skrhani, ne razumiju i pitaju se zašto? A malom anđelu je Bog pripremio svečan doček u svoje okrilje.

Ne razumijemo puno stvari na ovom svijetu, pa se tako i Ana pita, zašto ponekad mala djeca moraju otići, kad ima toliko starih i bolesnih koji se mole za odlazak na onaj svijet. Ali tako je otkad je svijeta i vijeka. U tom lamentiranju se Ana sjetila svoje male sestrične koja je isto postala anđeo. Tako joj je objasnila mama, jer je Ana bila premala da bi znala što je to smrt.

Bilo joj je drago kad se rodila mala Jela. Kako je bila sama, bez brata ili sestre, Jela joj je bila prava sestrica. Iako još nije ni prohodala, poznavala je Anu i smijala joj se čim bi je vidjela. Ana joj je pričala, donosila lutku, koju bi Jela odmah bacila i čekala da joj Ana opet donese. I tako su se igrale satima. S obzirom da Jela još nije govorila, tu je Ana bila glavna. Pričala je do mile volje i svako malo bi bila nagrađena osmjehom ili bacanjem lutke. Ana je pronašla staru pletenu košaru u kojoj je dida nosio kukuruz sa čardaka. Malo ju je očistila od kukuruzne kose i u nju stavila Jelu. Naslonila je košaru na zid kuće i njihala je amo-tamo. Jela je vrištala od sreće.

Jedno jutro joj je mama rekla da se ne može igrati s Jelom, jer je Jela bolesna. Na svoja ispitivanja nije dobila odgovore. Ani nije bilo jasno zašto je mama tužna. Pa i ona je bila bolesna. Imala je one točkice što su svrbile, pa je prošlo. Ostala je pokoja rupica tamo gdje se češala kad mama nije gledala. I eto, prošle su i ozdravila je.

Već naredno jutro joj je mama rekla da je Jela umrla. Kako umrla? Kud je otišla? Kad će se vratiti? Sve je ostalo bez odgovora.

Drugi dan su išli na groblje. Svi su bili u crnom i hodali su za malim bijelim lijesom. I svi su plakali, pa je plakala i Ana, mada nije znala zašto. Baka joj je rekla da je u tom malom lijesu Jela i tek je onda shvatila da se više neće igrati s njom.

Nakon par dana kroz selo je išao sladoledar. Onda se kugla sladoleda mogla dobiti za jedno jaje. Ana je brzo trčala da joj mama da jedno jaje i jedan žuti novac za koji je isto mogla kupiti sladoled. Mama je nešto radila i ne pitajući ništa dala je Ani jaje, ali i žuti novčić. Trčeći je Ana stigla sladoledara, kupila sladoled za jaje, a novčić je čvrsto stiskala da ga ne izgubi.

Poslije podne je otišla na groblje. Mami nije rekla kud ide, jer je sigurno ne bi pustila.

Dosta je lutala između grobova dok nije pronašla Jelin. Zнала je kad ga je pronašla, jer zemlja nije bila suha kao na drugima. Morala je tako tražiti, jer još nije znala čitati. Pažljivo je uzela novčić i stavila ga na križ. Izmolila je „Anđele, čuvaru mili ...“ i vratila se kući.

- Jesi li kupila sladoled? - pitala je mama.

- Jesam i pojela sam ga. - odvrati Ana.

- Pa nisi valjda pojela dvije kugle? Boljet će te grlo. - kaže mama.

- Nisam. Novčić sam odnijela Jeli da i ona može kupiti sladoled, tamo kud je već otišla. Stavila sam ga na križ, jer ne mogu na križ staviti jaje. - objašnjava Ana .

Mama je samo rekla da će Jela tamo dobiti sladoleda i bez novčića ili jaja. Ona je sad mali anđeo, a oni imaju sve što im treba.

Sinoć, nakon jako puno godina, Ana se sjetila Jele i sladoleda. Mali anđeli iznad oblaka imaju sve što požele. A mi, obični smrtnici se samo možemo pitati zašto moraju otići na nebeske poljane? I nikad nećemo znati odgovor, možda tek kad se sretnemo na tim istim poljanama?

Dubravka Božić Bogović, Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću, Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru – Centar za kulturu Grada Belog Manastira, Beli Manastir 2013., 183 str.

Mario Jager, prof.

Nakon izdanja knjige Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću – iz zapisa kanonskih vizitacija, Dubravka Božić Bogović je ostala vjerna baranjskoj povijesti i objavila knjigu Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću.

Knjiga, osim uobičajenih poglavlja (Predgovora, Uvoda, Zaključka, sažetaka na hrvatskom, engleskom, njemačkom i mađarskom jeziku, popisa priloga, popisa izvora i literature, kazala osobnih imena i zemljopisnih pojmova te bilješke o autorici) sadrži sedam glavnih poglavlja u kojima je autorica na temelju podataka katoličkih matičnih knjiga proučavala katoličko stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću.

Matične se knjige smatraju prvorazrednim izvorima za proučavanje povijesti stanovništva u razdoblju kada još nisu postojali suvremeni statistički popisi stanovništva. Utvrđivanje osnovnih demografskih obilježja južne Baranje je osnovno znanstveno-istraživačko pitanje kojim se autorica vodila u ovoj knjizi, a, prije svega,

ovo istraživanje možemo smatrati pionirskim pothvatom jer je ova problematika do objave knjige, uglavnom, neistražena.

U poglavlju Matične knjige župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću saznajemo da su se za područje južne Baranje matične knjige počele voditi u drugom i trećem desetljeću 18. st. te o stvaranju statističke baze podataka koja je poslužila, uz primjenu znanstvenih metoda, kao podloga za proučavanje stanovništva. Pri izradi baze autorica je navele niz problema s kojima se susrela, a kao posebne teškoće navela je ortografsku neujednačenost pri pisanju imena i prezimena te netočne zapise koje je vrlo teško provjeriti.

Drugo poglavlje Stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću govori o broju stanovnika južne Baranje na temelju popisa koje su vršile svjetovne vlasti, odnosno o broju katoličkog stanovništva koji se može iščitati iz zapisa kanonskih vizitacija. Vidi se da je u 18. st. broj stanovnika neprestano rastao i višestruko se povećavao. Prema izračunu Jakova Gele, autorica nam donosi podatak da je broj stanovnika u južnoj Baranji 1780. iznosio 29242, što pokazuje rijetku naseljenost.

U narednom poglavlju Rođenje autorica je ustvrdila da je kretanje broja poroda bilo u stalnom i ravnomjernom rastu. Također, ovo poglavlje govori o mjesečnoj raspodjeli rođenja pa tako saznajemo da se najviše djece rodilo tijekom listopada, rujna, ožujka i siječnja, što dokazuje da su južnobaranjski trendovi bili slični ostalim krajevima Hrvatske i Europe. Što se tiče spolne strukture u 18. st. je rođeno više dječaka, a od toga je 471 par blizanaca i sedam trojki. Autorica je istaknula kako je rođeno malo nezakonite djece te da nisu zabilježeni slučajevi čedomorstva.

U četvrtom poglavlju Brak saznajemo da je prosječan broj vjenčanja rastao s odmakom stoljeća. Na mjesečnu raspodjelu vjenčanja su utjecale crkvene norme i sezonski raspored gospodarskih aktivnosti karakterističnih za poljodjelska društva pa iz toga proizlazi da je najviše vjenčanja bilo u siječnju, studenome i prosincu, a najmanje u ožujku. Analizom dnevne raspodjele vjenčanja autorica je zaključila da se najviše brakova u 18. st. sklopilo utorkom pa ponedjeljkom, a zanimljivo je da se subotom najrjeđe vjenčavalo. Prema dobnim skupinama preko polovice svih mladih je u prvi brak stupilo između dvadesete i dvadesetčetvrte godine, dok je sljedeća dozna skupina ona između petnaeste i devetnaeste godine kojoj pripada više od polovice ženskoga stanovništva. Ponovljenih je brakova bilo u 2362 slučajima.

U poglavlju pod naslovom Smrt autorica je ustvrdila da je mortalitet bio visok, osobito mortalitet dojenčadi i djece do pet godina. Najviše je prosječno umrlih bilo u zadnjem desetljeću 18. st., a detaljno se u knjizi može vidjeti mjesečna raspodjela umrlih, spolna i dozna struktura umrlih te uzroci smrti.

U poglavlju Prirodni prirast i vitalni indeks autorica govori kako su prirodni prirast i vitalni indeks imaju gotovo isključivo pozitivan trend prirodnog kretanja, ali da se demografska obnova nije ostvarivala samo na osnovu vlastitih demografskih potencijala, već i doseljavanjem stanovništva.

U posljednjem poglavlju Južnobaranjsko društvo u matičnim knjigama autorica naglašava kako se zbog oskudnosti podataka matičnih knjiga ono može obraditi fragmentarno i veoma ograničeno. Ovdje se je zadržala na analizi imena i prezimena pa tako navodi da su najčešća imena bila Joannes i Catharina, a prezime Horvath. Ta-

kođer, u mogućoj mjeri, donosi podatke o načinima dodjeljivanja imena djeci, podrijetlu i zanimanju stanovnika te o nekim drugim društvenim i vjerskim skupinama koje se pojavljuju u matičnim knjigama.

Nakon svega iznesenoga autorica je potvrdila osnovnu hipotezu svoga rada i zaključila da je stanovništvo južne Baranje u 18. st. pokazalo obilježja karakteristična za razdoblje prije demografske tranzicije i time dokazala postojeću teorijsku praksu.

Vrijednost knjige Dubravke Božić Bogović ne možemo samo tražiti u iznimnoj povijesnoj interpretaciji i metodologiji istraživanja, već i u tome što je prilagođena, svojim načinom i stilom pisanja, svim zaljubljenicima u povijest.

„Marijo, o mili glas“ – marijanski napjevi iz Baranje

Pučke pjevačice crkve sv. Lovre, Baranjsko Petrovo Selo

„Pučke pjevačice župne crkve sv. Lovre đakona i mučenika iz Baranjskog Petrovog Sela organizirano djeluju od 2002. godine, kada se pojavljuju na prvoj baranjskoj smotri crkvenog pučkog pjevanja *Marijo, svibnja kraljice* u Topolju. Od tada samostalno i uz pomoć starijih pjevačica (kazivačica) kontinuirano obnavljaju stare marijanske pučke napjeve. Ovi napjevi istaknuti su segment hrvatske crkvene glazbe u kojem se zrcali, u hrvatskom narodu duboko ukorijenjena, pučka pobožnost prema Blaženoj Djevici Mariji. Na području Baranje, u selima nastanjenim hrvatskim šokačkim stanovništvom, bili su jedan od značajnijih simbola nacionalnoga identiteta, tim više, jer je Baranja stoljećima, u političkom i crkvenom smislu, bila odvojena od ostatka hrvatskog etničkog korpusa. U sastavu Pečuške biskupije Baranja je bila sve do 1972. godine. Pod utjecajem suvremenih glazbenih kretanja u liturgiji, pučki napjevi izvode se sve rjeđe i pomalo padaju u zaborav. *Kantori* (orguljaši) i pjevači, kao nositelji stoljetnih tradicija, ne prenose baštinjene forme (melodije, stihovi, raspored izvođenja kroz crkvenu godinu) na mlađe naraštaje. Na njihovo mjesto dolazi „uniformirana“, suvremena crkvena glazba koja u sebi ne sadrži zavičajne i lokalne stilske karakteristike.

Godine 1919. rodio se u *Petardi* (Baranjskom Petrovom Selu), kao najstarije dijete čuvenog baranjskog gajdaša Marka, Pavo Šo-

kac. Cijeli je svoj život kao *kantor* i orguljaš vjerno i ponosno služio Bogu, Crkvi i rodnome selu. Kao šesnaestogodišnji mladić, na toj časnoj i u lokalnoj zajednici veoma cijenjenoj dužnosti, nasljeđuje seoskog učitelja i orguljaša Josipa Dostala. Uloga kantora bila je osobita jer je pjesma, osim redovitih bogoslužja, bila sastavni dio i svih važnih običaja živonog ciklusa. Gotovo punih šezdeset godina, izuzev nesretnih godina progonstva u Domovinskom ratu, *petarački kantor*, Pavo Šokac, bio je sudionik svih važnijih događaja u rodnom Baranjskom Petrovom Selu. Svojom svirkom i pjesmom otpraćao je *Petarce* u zajednički, ali i vječni život. Teško je podnosio činjenicu da su župna crkva i njene orgulje, djelo poznatog graditelja orgulja iz Pečuha Josepha Angstera, iz 1903. uništene u velikosrpskoj agresiji u okupiranoj Baranji u jesen 1991. Preminuo je u srpnju 2002. godine, mjesec dana prije *kermenca*, crkvenoga goda sv. Lovre, kada se pripremala velika proslava u čast njegovih šezdeset godina obavljanja kantorske službe. U svakoj prigodi kada sam posljednjih godina bilježio crkvene pučke napjeve u Baranjskom Petrovom Selu redovito se spominjao *naš kantor* kao neprikosnoveni autoritet za baranjsko, šokačko *petaračko*, crkveno pučko pjevanje. Zbog toga ovaj nosač zvuka posvećujemo *petaračkom kantu* Pavi Šokcu (1919.-2002.).

Od srca zahvaljujem Evi Filaković-*Ižakovoj* (rođ. 1928.), Evi Bošnjak-Šarčevoj (rođ. 1934.) i Kati Katičić-*Katičinoj* (rođ. 1936.). Prema njihovom pjevanju i kazivanju pučke pjevačice crkve sv. Lovre marljivo su, s puno ljubavi i entuzijazma, prionule obnavljanju „novih“, starovinskih marijanskih napjeva kako bi ih otrgnule zaboravu i kako bi ovaj segment nematerijalne kulturne baštine baranjskih Šokaca postao dostupan široj i stručnoj javnosti. Hvala im za sve probe, koncerte, mukotrpano snimanje ... Vrijednost ovog

nosaa zvuka utoliko je veaa jer se crkveno pučko pjevanje na području Baranje, od 2011. godine nalazi na listi Ministarstva kulture kao zaštićeno nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske.“

Krunoslav Šokac, prof.

„Nevjerojatno je kolika je moć vjere i nade, vjerovanja i nadanja!

Još je nevjerojatnije koliku moć i snagu imaju i daju pjesme - molitve kada ih, s vjerom u srcu i nadom u duši, pamti, nauči ili ispjeva krotko ljudsko čeljade.

Ni nakon ratnog vihora i ratnih stradanja, teških ljudskih sudbina i patnje, ni nakon silnih kušnji Svevišnjega u Baranji nisu zamrle ni vjera ni nada, a ni *prilipe pismice* kojih je povelik broj upućen miloj nebeskoj *Majčici* ... Čudotvornoj Božjoj Majki ...

U Baranjskom Petrovom Selu nedavno smo imali čast upoznati vrle i predane čuvarice vjere, nade i šokačkih *pismica*. Sreća je naša da smo ih mogli i stigli upoznati, čuti i snimiti. U ozračju mira i iskonskoga spokoja te drage pjevačice župne crkve *Svetoga Lovre đakona i mučenika* svojim su nam složnim glasovima ispjevale zdušno neke od najstarijih i najljepših marijanskih i hodočasnčkih pjesama. Sreća i zadovoljstvo to su veći jer su vjerovale i u poštenu našu nakanu i želju da njihov pjev i te glazbene vrednote trajno zabilježimo za našu zajedničku glazbenu povijest. Nakon svega, naš ponos velik je poput njihova pjevačkog zanosa, vjere i nade.

U toj istoj vjeri i s istom nadom, od svojega je djeda (znanoga *kantora* u Baranjskom Petrovom Selu) te pjesme upijao, učio, pje-

vao (molio), zapisivao i toj zajedničkoj sreći, zadovoljstvu i ponosu, svojim skromnim i nesebičnim marom, uvelike pridonio i dragi Krunoslav Šokac. Svojoj Baranji odan – imenom i prezimenom, koje mu nadjenuše otac Pavo i majka Anka (rođ. Džale), kao da je već od rođenja znakovito predodređen da u ime roda šokačkoga štuje i slavi krunom urešenu *Gospoju Priveliku, ... mili glas, Pridhodnicu ...*, slavnu *Divu svih divica ...*

Kao orguljaš, svojom se svirkom on iskazao i kao dostojan nasljednik *deda Pave*. Hvala mu za to.

Hvala i svim prijateljima koji su nam ovom prigodom pomogli ostvariti zadani cilj - izvrsnom i požrtvovnom organizatoru Pavi Franjinu, glazbenom suradniku Dušku Topiću, sviraču tradicijskih glazbala Stjepanu Večkoviću te župniku vlč. Robertu Kirhoferu. Jednu, ali vrijednu pjesmu *Zdravo Djevo* složno su na tamburama odsvirali Marija Babli, Marija Bošnjak, Vjekoslav Kalčić, Igor Aničić, Tomislav Kolar, Boris Kiraly (voditelj tamburaša), Marko Marković, Josip Bajkovec, Mario Bognar i Josip Bognar. No najveću hvalu dugujemo dragim i strpljivim pjevačicama Anki Šokac, Mariji Bačić, Marti Bognar Živkovej, Silviji Ivičić, Evi Ivanović Živkovej, Kati Katičić *Katičinoj*, Mariji Kovač *Klarićevoj*, Marti Bajt *Acikinoj*, Blažici Kuna *Acikinoj* i Ani Pavlović Šarčevoj.

Vama koji naposljetku držite ovaj produhovljeni uradak u rukama, vama koji vjerujete i nadate se, vama koji volite pučku crkvenu glazbu i narodne pjesme općenito, vama koji u nevoljama svoje ruke sklopljene k Mariji Bogorodici uzdižete i pružate, snimljene misli – riječi - tekstovi i poruke ovdje sabranih baranjskih marijanskih *pismica* potvrđuju i pokazuju put ... Uživajte u njima, naučite

ih pjevajte ... uvijek otvorena srca i pogleda dovijeka usmjerena prema visinama ... prema Nebu ...“

*Ivica Ivanković, prof.
Urednik Redakcije narodne glazbe GP HRA, siječanj 2013.*

Marijo, o mili glas,
slatko ime za sve nas, Marijo!
Ime tvoje kad čujem,
u srcu se radujem, Marijo!
O, Marijo, tebe samu,
želim uvik hvaliti,
i prid svakim slaviti, Marijo!

Od sunca si svitlija,
a od zvizda sjajnija, Marijo!
Ponizno te hvalimo,
iz sveg srca slavimo, Marijo!
O, Marijo, jer po tebi,
milost nama daje se,
od tvog Sinka šalje se, Marijo!

Urbane intervencije u našem gradu studenata Umjetničke akademije u Osijeku

Kornelija Pacanović Zvečevac

Prvi kontakti između Umjetničke akademije u Osijeku i Grada Belog Manastira su ostvareni u vrijeme obavljanja pripremnih aktivnosti provođenja natječaja za odabir spomen obilježja braniteljima. Ideja koja je potaknula razgovore ovih dviju institucija je bila animirati što veći broj studenata, odnosno profesora za sudjelovanje u spomenutom natječaju. Već u prvom susretu je artikulirana mogućnost dugoročnije suradnje koju su usuglasili dekanica Akademije Helena Sablić Tomić i voditelj katedre kiparstva – Denis Juraj Krašković, ravnatelj Centra za kulturu Edo Jurić, gradonačelnik Belog Manastira Ivan Doboš, dogradonačelnik Živko Jalšovec i pročelnica za graditeljstvo Kornelija Pacanović Zvečevac.

Cilj suradnje je bio podići nivo likovne osvještenosti građana Belog Manastira postavom skulptura na lokacijama na području grada.

Prvi sastanak održan sa studentima početkom jesenjeg semestra školske godine 2011./2012. je imao za cilj upoznavanje grada, budući da je najvećem broju studenata ovo bio prvi posjet Belom Manastiru. Nakon uvodnih govora studentima su predstavljene moguće lokacije za intervenciju, i to na prostoru kod tržnice, ispred Centra za kulturu, širem prostoru Trga slobode, prostoru pred že-

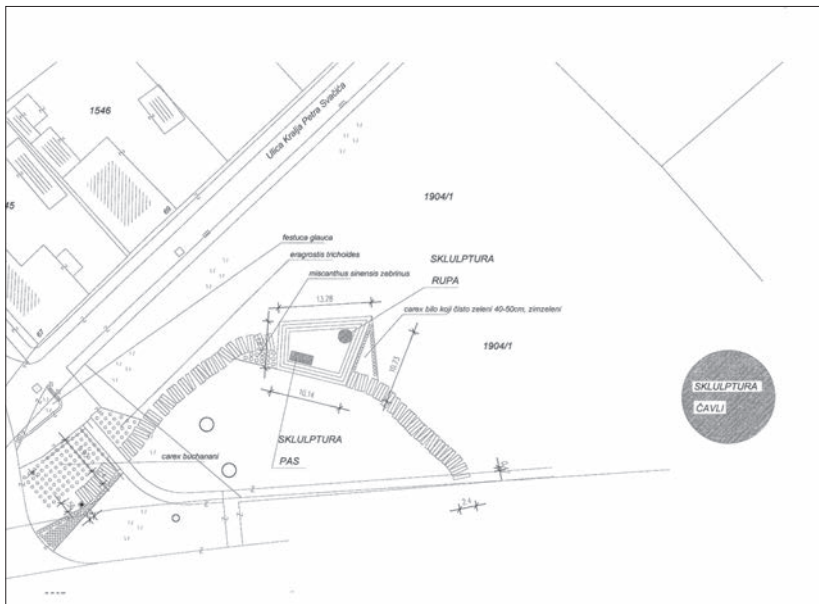
ljezničkim kolodvorom, parku u ulici Svetog Martina, prostora na spoju ulica Hrvatskih branitelja i Kralja Petra Svačića, kao i na bilo kojoj drugoj lokaciji po njihovom izboru.

Kao što je lokacija bila slobodni odabir, tako je dana sloboda i u načinu intervencije.

Po završetku semestra studenti 3. i 4. godine Akademije su predali voditelju svoja idejna rješenja. Nažalost, svi osim jednog prijedloga su bili locirani na prostoru Trga slobode, iako im je bilo predočeno rješenje spomenika braniteljima te projekt završenog uređenja toga prostora.

Zajedničkim radom su predstavnici Grada, Akademije i Centra za kulturu prvotno napravili uži odabir radova koji zadovoljavaju svojom inovativnošću, inspirativnošću ili duhovitošću. Odabir nije bio lak jer je u gotovo svim radovima bila vidljiva zainteresiranost i predanost zadatku. U uži odabir ušlo je pet radova za izvođenje. Studenti čiji su radovi odabrani, od Grada su nagrađeni simboličnim novčanim iznosom kao izrazom zahvalnosti za angažman koji su učinili.

Prostor Trga nije adekvatan za postavu većeg broja skulptura jer nije projektiran na takav način pa je u razgovoru s voditeljem projekta prof. Kraškovićem i autorima radova dogovorena alternativna lokacija – prostor na spoju ulica Hrvatskih branitelja i Kralja Petra Svačića. Ova lokacija je bila potpuno nedefinirana pa je prije postave skulptura bilo potrebno prvo isprojektirati taj prostor. Kako je vrijeme donijelo neke nove okolnosti, osim skulptura na navedenom prostoru je trebalo uklopiti i obilježje posjeta replike krune Svetog Stjepana Belom Manastiru.

Tlocrtna dispozicija

Projekt je napravljen u Upravnom odjelu za graditeljstvo i stambeno-komunalne poslove Grada Belog Manastira. Urbanističkim postavom je pokušano na optimalni način prezentirati tri skulpture, i to prvonagrađenu – *Rupa*, drugonagrađenu – *Pospani pas u malom gradu* i trećenagrađenu – *Čavli*. Hortikulturnim uređenjem se pokušalo naglasiti, odnosno umiriti postavu većeg broja skulptura na ograničenom prostoru.

Jednoglasno je ocijenjena kao najuspješnija, rad Dajane Karas iz Ivanovaca Đakovačkih. To je jarka i vedra skulptura koja poziva na interakciju potpuno apstratne forme, upisane u savršeno pravilnu kuglu. Na zanimljiv način povezuje vanjski prostor s nu-

Skulptura Rupa

trinom skulpture, otvarajući pitanje predstavlja li ovaj rad perforiranu kalotu ili je pak vanjska opna fluidnog prostora. Odabir boje je jednako zanimljiv kao i sama skulptura, a jarka intenzivna crvena boja nikoga ne ostavlja ravnodušnim.

Vrlo zanimljivo ostvarenje čiji je autor Domagoj Krip iz Požege. Ova skulptura je istovremeno i koristan predmet, jer se može koristiti kao klupa. Ovaj rad je potpuno različit od prethodnog. Iako stiliziran (gotovo do neprepoznatljivosti) ipak je riječ o figuralnoj skulpturi koja je potpuno nenametljiva, i to veličinom, oblikom i bojom. Dio njenog šarma je upravo u nenametljivosti, jer nas njeno sivilo ne opterećuje, a oblik oplemenjuje svojim prisustvom.

Skulptura Pospani pas u malom gradu

Mlada autorica Mateja Krklec iz Kitišanaca je ovom jednostavnom skulpturom postavila *homage* nastanku našeg grada, odnosno njegovim industrijskim korijenima. Na vrlo vješt način podsjeća promatrača da se Beli Manastir razvio zahvaljujući razvoju industrije, a čavli kao jedan od elementarnih proizvoda industrijske revolucije na najbolji način to simboliziraju. Ovi hipertrofirani, u raznim

Skulptura Čavli

smjerovima zabijeni u zemlju, čavli, nas svaki put kada prođemo kraj njih, trebaju sjetiti zajedničkih korijena.

Do sada još nisu postavljene dvije skulpture, jedna je *Mozaik*, a druga je naziva *Izlaz na mala, a ulaz na velika vrata*, autorica Angele Turkalj i Anje Krajček. Vrata su trenutno u izradi, po dovršetku će biti postavljena na odgovarajuće mjesto.

Postavljene instalacije su rezultat uspješne suradnje više insitucija, uz već navedene, realizaciju je pomoglo i Ministarstvo kulture. Istovremeno, one su i dokaz da za kvalitetna likovna ostvarenja nije uvijek nužno izdvojiti velike svote novca, osobito u sredinama u kojima ne postoji navika postava urbane plastike.

Postavljene instalacije su rezultat uspješne suradnje više insitucija, uz već navedene, realizaciju je pomoglo i Ministarstvo kulture. Istovremeno, one su i dokaz da za kvalitetna likovna ostvarenja nije uvijek nužno izdvojiti velike svote novca, osobito u sredinama u kojima ne postoji navika postava urbane plastike.

Trajna vrijednost koju je dobio prostor na ulazu u Grad je ovjekovječena sinergija studentske mladosti i entuzijazma s voljom za kvalitativnim promjenama u prostoru.

Sv. Martin i Martinje

Ines Banek, Martina Jakovljević, Tena Tarnai

Bivše učenice OŠ „Dr. Franjo Tuđman“ iz Belog Manastira Ines Banek, Martina Jakovljević i Tena Tarnai istraživale su običaje Martinja u Belom Manastiru. S ovim radom sudjelovali su na županijskom natjecanju iz povijesti te osvojile 2. mjesto. Mentorica je Marija Ilišević, prof. savjetnik.

“Iz Slavonije, iz Osijeka, možeš u Baranju preko tri dravska mosta: željezničkog, cestovnog i novog, visećeg, pješačkog. Iz Belišća kompom, koja je nekada bila na Dunavu kod Batine gdje ju je sada zamijenio novi most. Preko Dunava i Drave, oduvijek, čamcima. Iz Mađarske kad te propuste graničari i carinici na prijelazu Udvar - Kneževo.

Vlakom, autobusom ili automobilom u Baranju možeš najlakše u rano jutro. Najteže uvečer. Iz Baranje više nikada! Ponijet ćeš je, naime, sa sobom: zelenu u oku, žestoku u mirisu mulja, hrašća i ribe, blagu u sluhu s glazbom noćnih predjela pod maglom.

Vozilom možeš u Baranju kad zaželiš. Srcem - samo jednom u životu.”¹

¹ Mirko Hunjadi: “Baranja putopis”, Vinkovci, 1993., str. 13.

Živimo u hrvatskoj Baranji, vrlo složenom gospodarskom i nacionalnom prostoru. Smještena je na krajnjem sjeveroistočnom dijelu Republike Hrvatske u trokutu koji zatvaraju rijeke Dunav, Drava i mađarska granica. To je prirodna cjelina koja se sastoji od plodne ravnice, pitomih brežuljaka i močvarnog dijela koji se naziva Kopački rit.

Središte Baranje je grad Beli Manastir koji je 32 km udaljen od Osijeka i 26 km od grada Mohacsa u Mađarskoj. O najranijoj naseljenosti ovog područja svjedoče razna arheološka nalazišta iz brončanog doba. Sjeverno od današnjeg naselja nalaze se ostatci srednjovjekovnog samostana Pel Monostor - Pelov samostan, prema kojem je naselje dobilo ime PEL MONOSTOR. Taj naziv se održao do 1918. g. kada je naselje nazvano BELI MANASTIR.

Na prostoru Baranje održali su se razni običaji kao obilježja naroda koji ovdje žive. Jedan od tih običaja sačuvao se u Belom Manastiru, a to je krštenje mošta na dan Sv. Martina, 11. studenog, kada je crkveni god jer se tu nalazi crkva Sv. Martina, a ujedno je to i Dan grada. Upravo zbog toga željeli smo nešto više saznati o svetom Martinu, o povijesti naše crkve i o samom običaju nazvanom Martinje.

SVETI MARTIN

Sv. Martin rodio se u današnjoj Mađarskoj, a pretpostavlja se daje to bilo 316. godine, u Sabariji, današnji Szombathely. Roditelji su mu bili pogani. Otac mu je bio niži časnik u carskoj vojsci, te je boravio u raznim mjestima. Jedno vrijeme je živio sa svojom obitelji u Italiji, u gradu Paviji. Tu je došao u dodir s kršćanima. Vidio je da tu mnoga djeca odlaze u crkvu, pa je i sam poželio ići

na kršćanski nauk, ali mu je otac to strogo zabranio. Martin je ipak kriomice odlazio u crkvu i slušao tumačenje kršćanske vjere. Sve više ga je interesirao Isus Krist, Spasitelj svijeta. Želio je biti pripravnik za krštenje i preporučio je svom svećeniku moliti Boga za njega kako ne bi nastradao od oca poganina. Družio se samo sa dobrim mladićima - kršćanima.

Kada mu je bilo petnaest godina, prema očevoj želji je pozvan u vojsku. Služio je u vojsci cara Konstantina, cara koji je dao slobodu kršćanima. Postao je pripadnik carske garde, ali je želio ostati neokaljan i nikada nije zanemarivao molitvu. Činio je samo dobra djela. Dio vojničke službe proveo je u Francuskoj, gdje se odigrao događaj koji će mu odrediti daljnji životni put. Pred vratima grada susreo je siromaha kako dršće od zime u poderanoj odjeći. Siromah je pružao ruku tražeći milostinju. Kako nije imao novaca, uzeo je mač, odsjekao pola svoga plašta te ga dao siromahu. Sljedeće noći Martin je usnuo san u kojem mu se ukazao Isus Krist ogrnut polovicom njegova plašta. To ga je potaklo da i dalje čini dobra djela. Uskoro je kršten te je ostavio vojničku službu. Nakon toga je progнан na jedan otočić gdje je živio u pokori i molitvi. Hranio se kruhom i vodom. Tako je živio kako bi spasio svoju dušu. Znao je za Isusove riječi: “Što koristi čovjeku ako sav svijet zadobije, a sebe samoga izgubi.”²

Molio se za svakoga, pa i za svoje roditelje. Svoju majku i neke svoje rođake pridobio je za kršćansku vjeru. Osnivao je redovničke zajednice i na taj način širio kršćanstvo. Godine 371. u Francuskoj je proglašen biskupom. Toliko je bio obožavan da je odmah proglašen svecem. Pratio ga je glas velikoga čudotvorca. Znakom križa

² Lk 9,25, Novi zavjet, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

liječio je bolesnike. Legende govore o njegovim ozdravljenjima i oživljavanju ljudi kuda god je hodočastio. Pomagao je siromasima, a jedina veza mu je s vinom što ga je rabio kao lijek, a branio ga je koristiti kao piće i uživati u njemu.

Za života, a i kasnije, smatran je najvećim francuskim biskupom. Umro je 8. studenog 397. g. u mjestu Candes koje se danas zove Candes-Saint Martin. Bio je prvi svetac u Katoličkoj crkvi koji nije umro mučenički, već je to postao zbog svog poslanja i djelovanja. Bio je najvažniji ranokršćanski svetac, a o njegovom značenju govore tisuće mjesta i crkava širom Europe koje nose njegove ime.

Sveti Martin se već stoljećima štuje na hrvatskom prostoru što nam daje obilje građe za proučavanje ovog sveca. Najzanimljivije sadržaje pokušali smo objediniti kako bismo dobili sliku ovog ranokršćanskog sveca, čija se svetost iskazuje na jedinstven način. To je ljubav prema bližnjima koja se ogleda u stvaranju redovničkih zajednica. Zbog toga je sveti Martin tvorac zapadnog redovništva. Imao je smisao za organizaciju života.

Njegova dugogodišnja djelatnost učinila ga je svecem i zaštitnikom siromašnih, bolesnih i ojađenih o čemu pričaju mnoge danas sačuvane narodne predaje i legende, među kojima je najpopularniji prikaz svetog Martina i prosjaka.

Sveti Martin bio je i svetac bogatih, svetac plemića i kraljeva čiji su se politički potezi vrlo često temeljili na Martinovim savjetima, prijedlozima i vjeri u svečanu božansku moć pravde i pobjede. Stoljećima su se pohodila dva mjesta vezana za život i djelovanje svetog Martina: to je grad Szombathely - njegovo mjesto rođenja i Martinov grob u francuskom gradu Toursu. Mnogi kraljevi su

hodočastili na njegov grob. I papa Ivan Pavao II. pohodio je grob svetog Martina 21. rujna 1996. godine.

Danas cijeli kršćanski svijet slavi blagdan Sv. Martina 11. studenog. Taj dan je svečanost i slavlje pobjede. Nazočnost njegova imena oduvijek je značila sreću, zdravlje, plodnost i blagostanje. Kult svetog Martina proširio se cijelom Europom. Hrvatska zauzima posebno mjesto po rasprostranjenosti martinskog kulta. U mnogim mjestima se očuvala raznolika martinska tradicija, a mnoga mjesta nose i naziv Sveti Martin. Krštenje vina uz nazočnost biskupa govori o načinu življenja hrvatskog plemstva tijekom 18. i 19. st. Danas je to doba pučkih veselica prihvaćenih u svim krajevima vinorodne Hrvatske, praznik dobrog jela i pića, kušanja mladog vina, koji prihvaćaju i mlađe generacije. Bogata pučka svetkovanja zadržala su svoju svetost i odanost svecu, zaštitniku i čuvaru čovjekova življenja.

I crkva u Belom Manastiru nosi ime svetog Martina. Iz Kanonskih vizitacija³ smo saznali daje 1738. g. to bila drvena crkvice, podignuta od pletera i blata te pokrivena trskom. Vizitacijom 1757. saznajemo daje posvećena svetom Martinu i da je opskrbljena sljedećim namještajem: 1 srebrni kalež s pliticom, 5 pohabanih misnica različite boje, 1 zastor, 6 drvenih svijećnjaka, 1 zvono, 1 zvonce i dr. Bogoslužje se služi svaki treći put. Prihodima upravljaju župnik i crkvenjak. Iz vizitacija 1757. saznajemo da je podignuta na temeljima kasnobarokne crkve od čvrstog materijala također posvećene svetom Martinu. Iz kanonskih vizitacija 1782. saznajemo da crkva ima samo jedan oltar u čast svetom Martinu te da se zaštitnik crkve slavi svake godine 11. studenog na blagdan Sv. Martina biskupa.

³ Kanonske vizitacije, knjiga 1., Baranja 1729 - 1810

Kanonska vizitacija 1782. je ustanovila da je to lijepa crkva koju je izgradila Visoka Kraljevska Ugarska komora, a posvećena je svetom Martinu biskupu i blagoslovljena je. Građevina crkve je u dobrom stanju, ima dovoljno svjetla i dobrih je razmjera. Crkva ima i ormar u kojem se čuva i crkvena odjeća. Vizitacije 1810. godine govore da crkva ima posudu prikladnu za držanje blagoslovljene vode sa škropionikom, zvonice kod oltara, propovjedaonicu, prikladne orgulje i ispovjedaonicu u samoj crkvi. Saznali smo daje 1852. g. Monoštor postao samostalna župa, a iduće godine izgrađen je i župni dvor.

Tijekom 19. i 20. st. ovaj objekt je nekoliko puta bio oštećen. Tijekom agresije na Hrvatsku 1991. i 1992. g. ovaj objekt je teško oštećen i spaljen. Crkva je ostala bez krova i zvonika. Pred sam Domovinski rat 1991. g. za župnika je imenovan don STJEPAN PASARIĆ. On ostaje župnik u izbjeglištvu sve do 1997. kada za župnika dolazi JOSIP KOŠČAK. Počinje obnavljanje crkve. Trebalo je smoći snage sve to organizirati, voditi i tražiti pomoć raznih donatora. Obnovljena crkva je posvećena 10. studenog 2002. Biskup đakovačko - srijemski mons. dr. MARIN SRAKIĆ pod misom u 11 sati posvetio je obnovljenu crkvu Sv. Martina. Sljedećeg dana, 11. studenog 2002., proslavljen je SV. MARTIN.

Grad Beli Manastir uzeo je svetog Martina za svog zaštitnika, te se 11. studenog obilježava I DAN GRADA. Nakon svete mise vrši se blagoslov mladog vina. Taj običaj u Belom Manastiru uveo je župnik don STJEPAN PASARIĆ. Svi vjernici koji su bili na misi kušali su mlado vino koje je poteklo iz velike bačve. Osim krštenja mladog vina, običaj je da se za ovaj blagdan peku guske. Guska ili pijetao je životinja koja se prinosi kao žrtva u to doba godine. Neki s guskom povezuju i samo ime Martinus što znači onaj koji je pod

zaštitom boga rata Marsa, koji se prikazivao gušćim ili labudovim perom na kacigi. Blagdan Sv. Martina tumači se kao godišnji ciklus čovjeka i prirode koji hladno i mračno vrijeme stavlja pod svoju zaštitu. Smatra se da ovaj običaj potječe od starih Kelta koji su godinu dijelili na dva dijela: plodni ljetni dio i zimski dio koji počinje 1. studenog kada dolazi vrijeme gozbi. Martinje je postalo praznikom dobrog jela i pića. Toga dana sramota je biti bez pečenke. Običaj kušanja vina postoji i u svakoj kući. Postoji uzrečica: “Došo god da se vidi rod!” Svaka kuća ima goste. Dolaze gosti zvani i nezvani, pa trpeza mora biti bogata, a tada se krsti i kuša mlado vino: “Dragi mošte, ti dolaziš pred poštovane osobe, pred ljude pametne, koji dobro znaju što je vino, a što voda. Dolaziš da se krstiš, je li tako? Mošte, ja te krstim u vino, eto ti mošte malo soli, da nikad nikog glava ne zaboli. Budi uvijek mir s tobom, da budeš uvijek pun finog mirisa i jakosti! AMEN!” Običaj kušanja vina i prigodni vinski sajmovi prihvaćeni su diljem Hrvatske, pa tako i u Belom Manastiru. U Belom Manastiru toga dana može se čuti i pjesma posvećena vinu:

ALAJ FINO TO BARANJSKO VINO TO
BARANJSKO VINO

ALAJ FINO TO BARANJSKO VINO.

LUD BI BIO ‘KO GA NE BI PIO

‘KO GA NE BI PIO LUD BI BIO

LANE MOJE ‘KO GA NE BI PIO.

Središnji trg u Belom Manastiru dugo u noć odzvanja pjesmom, a ponekad na Trg stigne i “SVETI MARTIN” na konju. Ovu predstavu priređuje mađarska nacionalna manjina u čast sv. Martina.

LITERATURA I IZVORI:

1. FRANO DRAGUN I STJEPAN SRŠAN: "Osječko-baranjska županija", Školska knjiga, Zagreb, 1996.
2. MIRKO HUNJADI: "Baranja putopis", Vinkovci, 1993.
3. "Kanonske vizitacije, knjiga I, Baranja 1729.-1810.", priredio Stjepan Sršan, Osijek, 2003.
4. STJEPAN SRŠAN: "Baranja", Osijek, 1993.
5. Novi zavjet, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

OBAVIJEST SURADNICIMA

Rukopise i priloge za *Godišnjak br. 11/2014* primamo do 15. rujna 2015. godine.

Radove dostaviti u elektronskom obliku (CD, e-mail): tekst u Microsoft Wordu, a slike u JPEG formatu.

Članci koji pristignu nakon isteka roka biti će uvršteni, ukoliko zadovoljavaju kriterije, u sljedeći broj.

Informacije na kontakt telefone: 091 / 513 57 39;
098 / 889 802

e-mail: mh.belimanastir@gmail.com

Uredništvo

mh **maticahrvatska**
Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru

10 GODIŠNJAK
OBRANKA MATICE HRVATSKE U BELOM MANASTIRU

